Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SYDTHY ÅRBOG 2016

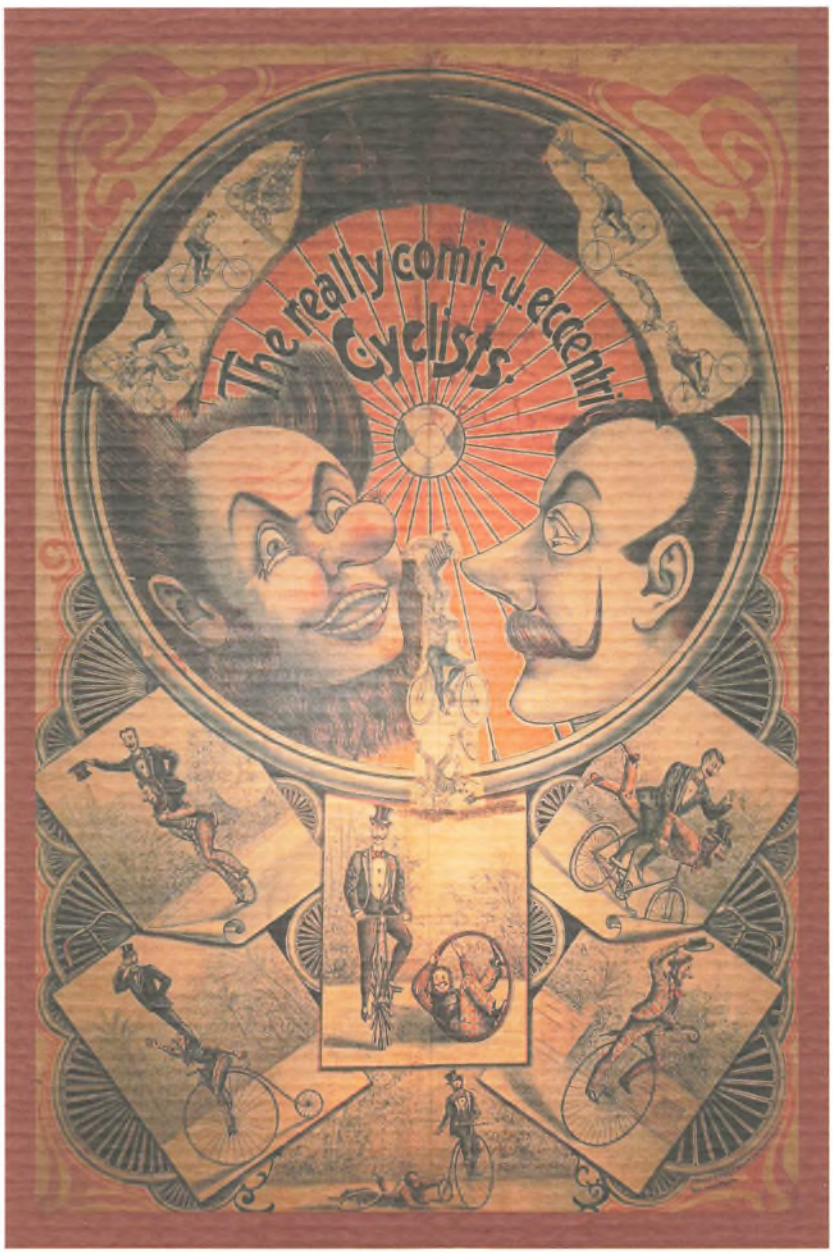

SYDTHY ÅRBOG
2016

Udgivet af:
Egnshistorisk Forening for Sydthy

Redaktionsudvalg:

Jenny Kobberø, Syrenvej 3, 7755 Bedsted Thy, tlf. 51 31 64 35
E-mail: jennykc47@yahoo.dk

Rita Christensen, Gyvelvænget 2, 7755 Bedsted Thy, tlf. 20 36 11 88
E-mail: ritachristensen2@gmail.com

Helge Thinggaard, Klostergade 34, 7770 Vestervig, tlf. 97 94 12 42
E-mail: helge.thinggaard@hotmail.com

Britta Nielsen, Kærmindevej 3, 7770 Vestervig, tlf. 97 94 14 10
E-mail: brittabjarne@adslmail.dk

Bjarne Madsen, Astrupvej 6, 7755 Bedsted, tlf. 97 94 58 03
E-mail: agj410@sol.dk

Jens Handrup, Tøttrupvej 5, Koldby, 7752 Snedsted, tlf. 97 93 66 10 - 30 50 69 92
E-mail: handrup@dlgtele.dk

Egnshistorisk Forening for Sydthy
(se side 128)

EAN 978-87-88919-38-7
ISSN 0900 2103

Forsidemotiv:
Artistplakat - Brødrene Astrup, Oslo 1910

Bagsidemotiv:
Stemningsbillede fra markerne nord for Ydby

Bogens typografiske tilrettelægning, sats, tryk og reproduktioner
er udført af Dantryk A/S - 97 95 20 00
Skriften er 10,6 punkt Garamond

Omslaget er Antik Cover og papiret Profi Silk 115 gr.

Indbinding er udført af Centrum-gf

SYDTHY ÅRBOG 2016

Udgivet af

Egnshistorisk Forening

for Sydthy

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord
Redaktionen 5
Brødrene Astrup
Bjarne Madsen 6
Jordemoderen i Agger, Thrine Spanggaard
Knud Erik Pedersen 18
"En langstrakt affære - 27 km arkæologisk forundersøgelse i Sydthy"
Alice Bolt-Jørgensen 26
Færdsel forbi Kobberø skole
Redaktionen 32
Den jødiske dreng
Britta Nielsen 35
Agger som tysk pindsvinestilling
Jens Andersen 46
Abildgaard-udstykningen
Redaktionen 55
Thylands Trælasthandel i 100 år
Hans Jørgen Knudtzon 59
Barndom og skolegang i Bedsted i 40`erne
Arne Pedersen 72
Lång snak
Gustav Nielsen-Refs 83
Renovering af Vestervig kirke 2015
Mogens Jensen og Villiam Mortensen 84
Ginnerup-pigen, en bronzealderpige fra Thy i snoreskørt
Lise Bender Jørgensen 101
Aftentur til Vilhelmsminde
Rita Christensen 107
Aftentur til Flarup
Jenny Kobberø 109
Sommerudflugt til Jelling
Rita Christensen 110
Thyborønprojektet
Jens Handrup 112
En perle i Thy
Svend Sørensen 119
Fra museets arbejdsmark
Jytte Nielsen 122
Egnshistorisk forening for Sydthy
Henrik Eriksen 126
Kontakt til foreningen
Redaktionen 128

Forord

Kære læsere

Så er endnu en lokalhistorisk årbog klar til læsning, og vi håber, at også dette nummer vil give interessante og nye oplysninger fra en svunden tid. Bogen er nr. 33 i rækken af årbøger udgivet af Egnshistorisk Forening for Sydthy.

Til bogens bagside har vi valgt et stemningsbillede fra markerne umiddelbart nord for en nyopdaget byhøj i Flarup, Ydby sogn. Billedet beskriver både fortid og nutid og relaterer til en artikel i årbogen vedrørende Museum Thys udgravninger i Sydthy i forbindelse med den omfattende nedgravning af elkabler, der for tiden sker i Thy.

Til bogens forside har vi valgt en sjælden artistplakat fra 1903. Plakaten relaterer til en underholdende artikel i årbogen om Astrup brødrenes noget utraditionelle livsforløb.

Årbogen for 2016 indeholder som sædvanligt stof fra mange sider, og vi føler i redaktionsudvalget, at vi også med denne udgave tidsmæssigt er kommet vidt omkring.

I år kan du bl.a. læse beretninger om forholdene i Agger under 2. Verdenskrig og om fund i forbindelse med kabelnedlægning. Tak til Museumscenter Hanstholm og Museum Thy for deres medvirken til at gøre årbogen til interessant læsning. Også en stor tak til Norges Teknisk-Naturvidenskabelige Universitet for den modtagne artikel om Ginnerup-pigen.

Endvidere er vi glade for at bringe lokale fortællinger fra Sydthy. Her kan bl.a. nævnes en minutiøs beskrivelse af Thylands Trælasthandel i 100 år og de tankevækkende beretninger om "Jordemoderen i Agger" samt "Den jødiske dreng".

Det er til enhver tid foreningens fornemste opgave at bevare og formidle så megen lokalhistorie som muligt. Vi ved alle, hvor hurtigt forholdene forandres. Mange minder går i glemmebogen og forsvinder sammen med dem, der har oplevet dem. Derfor er det vigtigt, at vi hjælper hinanden og ikke holder os tilbage, hvis der er ting, du gerne vil lade gå videre til eftertiden. Redaktionsudvalget vil altid være behjælpeligt med redigering, renskrivning og fremskaffelse af billeder m.v.

Til slut stor tak til alle skribenter der har bidraget med artikler til Sydthy Årbogen 2016.

Redaktionsudvalget ønsker god læselyst.

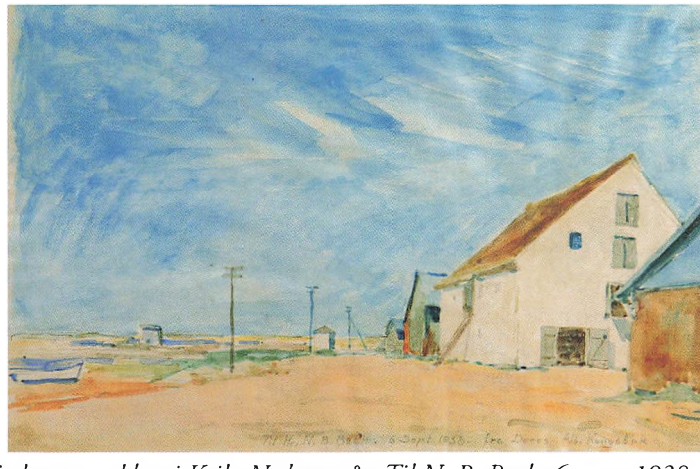

Akvarel af Trælastens pakhus i Krik: Nederst står: Til N. B. Bach. 6. sept. 1938. Fra Deres Alb. Kongsbak. Albert Georg Kongsbak var dansk maler, født 1877 i Sæby og død 1958 i København. Maleriet ejes nu af Jenny Bach, som er N.B. Bach's datter.

Brødrene Astrup

To artister fra Sydthy

Af Bjarne Madsen, Astrup

Niels Astrup

Niels Astrup som ung, uddannet skrædder iført egen tilvirket habit - før han optrådte som artist.

Under overskriften: "Vor brave Landsmand fra Ettrup i Hurup Sogn" kunne man i Jyllands Posten søndag den 17. januar 1954 læse "En historie om hjorddrengen, der først blev skrædder og siden linedanser, jonglør og kunstcyklist." Anledningen var, at "Vor brave Landsmand", alias Niels Astrup, den 29. januar 1954 kunne fylde 80 år. I den forbindelse havde journalisten Sven Hansen besøgt Niels Astrup i Bedsted og forsøgt at tegne et billede af den gamle artist, engang gentleman-jonglør med cykelstyr-overskæg og diplomatfrakke.

Årstallet for tidsbilledet er 1904 og stedet er Scala Theatret i København, hvor der er prøve: Orkesteret er ved at stemme instrumenterne, tæppet går op. Der sættes fuldt blus på gaslamperne. Teaterets ejer, Københavns varieté-konge, Thomas S. Lorentzen, sætter sig i sin loge:

"Værsgo, de Damer og Herrer! Så begynder vi! Men lad os få Tempo! Tempo!"

Først er der flere numre med visesangere, bugsyngende duetter og gysende luftnumre i trapez. Meget afvekslende. Spænding og skønhed i passende blanding. Det går slag i slag. Herefter er turen kommet til Niels Astrup, omtalt i teaterprogrammet som: "The orginal gentlemanjuggler on the wire". Gaslampens lys falder på side 45 i "Scala Nyheder". Der står:

Den seks år ældre broder Christen, der var blevet artist som 18-årig.

"Vor brave landsmand, Niels Astrup fra Ettrup, Hurup sogn, Refs herred er kommet hjem for at holde jul i Danmark efter en vel forløben tournè hele verden over. Niels Astrup er enestående i sit fag. Han er linedanser og jonglør på samme tid. Mens han står på den tynde ståltråd, lader han tre tøndebånd rende rundt på hals og arme. Han spiller også flot med kugler.

En vase med blomster sættes på spidsen af en høj stang, med hvilken han balancerer på panden, mens hans rappe fingre samtidig udfører et nydeligt papirklip. Han lægger sig på linen med en tændt lampe på panden, idet han ryger lang cigar og læser "Scala Nyheder". Ingen kuponklipper kan ligge mageligere i sin hængekøje. Til slut udfører Niels Astrup med sikrere fodfæste end før nogle skiftende ligevægtsøvelser, idet han på panden balancerer med et smukt maleri af en ung dame i legemshøjde."

"Udmærket! Storartet!"

Teaterdirektøren læner sig tilbage i logen. Det er fint det nummer, hvor Astrup ligger på linen med en tændt petroleumslampe på hovedet, mens han læser. Og nu, hvor han balancerer med det store maleri på panden. "Flot pige, for resten! Hvem mon har stået model til det billede? Hans kone, måske? Er det ikke Chrissie, han kalder hende?" Så brøler han endnu engang:

"Tempo!" og forestillingen går videre med nye artister fra ind- og udland.

Siden er der gået 50 år. Et halvt århundrede med to verdenskrige og opfindelser, udvikling af både flyvemaskiner og atombomber. I stationsbyen Bedsted sidder en gammel skrædder med korslagte ben på sit arbejdsbord. Han sidder, så han kan se ud over pladsen foran jernbanestationen. Mange ville sige, der ikke er så meget at se på. Men det kommer naturligvis an på øjnene, der ser. Har man kærlighed til sin by – og det har Niels Astrup – så har selv små ting stor betydning. Hans værksted er beskedent. Lidt grå i tonen, men ikke uden lun hygge. Af artisten fra alle kontinentets tribuner, "the gentleman juggler" med cykelstyr-skægget, er der en gammel mand med levende øjne og lidt krum ryg tilbage.

Hvordan det gik med Niels Astrup, det er en lang historie. Omkring 1924 slog han sig ned i Bedsted. De fleste artister vender tilbage til hjemegnen, når der ikke er flere penge at hente i projektørlyset. Niels Astrup var endda så heldig, at han havde lært et håndværk i sine helt unge dage. - "For når man bliver 50," siger han, "så du´r man alligevel ikke til artist. I hvert fald ikke til den slags arbejde, jeg havde. Men jeg havde heldigvis noget at falde tilbage på. Jeg var skrædder, og det var mit held." -"Men jeg arbejder ikke så meget nu. Nej, jeg gør ikke. Jeg har jo aldersrenten, og familien, jeg bor hos, er så flink imod mig. Som var jeg en af deres egne, vil jeg sige."

Niels Astrup som ældre rejseklar herre i Bedsted.

Herefter fortæller han om sin barndom. Niels er født den 29. januar 1874 i Ettrup, døbt i Hurup kirke og fik navnet Niels Peter Andersen. Faderen var husmand Jens Andersen, født i Ørum. Moderen, Mette Cathrine Christensdatter, var født i Refs. Niels' barndomshjem var et beskedent husmandssted, som forældrene havde overtaget efter morfaderen, Christen Pedersen. Han var født i Neder Astrup, Vestervig sogn, men det var en bror, der drev denne gård videre. Dette forhindrede ikke Christen Pedersen og hans efterkommere i at bruge tilnavnet Astrup, selv om de ikke var døbt Astrup.

Jens Andersen opgav husmandsbruget i Ettrup og flyttede, da Niels var fire år, til Dover i Ydby sogn i 1878. Her ernærede familien sig af et beskedent agerbrug samtidigt med, at faderen gik ud som arbejdsmand. For yderligere at supplere indkomsten havde de en indsidderfamilie med tre børn boende i det samme hus. Dette ses af folketællingen i 1880. Under disse forhold måtte Niels som barn nummer fire ud af en stadig voksende børneflok ud at tjene "fra han knap kunne knappe sine bukser."

Barndomshjemmet: et typisk enlænget husmandssted, med beboelse i øst og stald/lade i vest. Udenfor huset de to forældre med to hjemmeværende børn. De ældre børn kan have været i skole, da fotografen kom forbi.

Dover ligger ikke langt fra Tvolm, landsbyen omkring Ydby kirke. Det var her, Cirkus Miehe havde sit vinterhovedkvarter. Engang imellem, når han kunne se sit snit til det, løb han over til Tvolm, hvor Dora Miehe, dengang en purung pige, trænede med sine søskende på line, på hesteryg eller i akrobatiske numre. Niels kunne ligge på en høj og iagttage det hele, også når Cirkus Miehe om foråret drog af gårde ud på deres opvisningstourné. De mange vogne, de dansende heste, de smukke mennesker. Engang, fortæller Niels Astrup med besvær, knælede han og bad: "Kære Vorherre, tror du ikke, at osse jeg må få lov til at komme ud at se verden?" Der gik kun nogle sekunder, ja højst da et minut. Så lød en dyb, varm stemme – sådan fornemmede han det. Havde der stået andre rundt om, kunne de nok ikke høre det allermindste – men de havde jo heller ikke bedt om noget! Stemmen sagde: "Niels, du skal nok komme ud at se verden!" Ganske vist havde stemmen ikke sagt noget om metoden, der kunne føre ham ud i verden. Men det havde Cirkus Miehe, indirekte naturligvis, for der var ikke vekslet mange ord mellem cirkusfolkene og den glanende hjorddreng. Men skolegangen i Dover og konfirmationen i Ydby skulle først overstås. Det blev til en beskeden karakter hos præsten - tg - ikke overraskende, Niels' sociale situation taget i betragtning. Herefter kom han som 14-årig i skrædderlære. De første to år stod han i lære i Thisted hos Skrædder Grønbæk på Lilletorv. Herefter fortsatte læretiden hos en mester i Nørresundby, men da denne ikke havde tilstrækkeligt med arbejde til lærlingen, blev Niels udlånt til en mester i Sønder Økse nær Brovst. Det var her, Niels begyndte at træne i at stå på line. Til alt held var mester ret stolt af Niels og hans kunster. Når der kom kunder i butikken, sagde han gerne: "Kom lige med ud i værkstedet, så skal I se, hvad min lærling kan lave." Og så balancerede Niels frem og tilbage på linen, mens han jonglerede med bolde og til slut balancerede med et tændt stearinlys på panden.

Som udlært skrædder gik han på valsen – i første omgang til København. Her traf han nogle andre unge, der også ville være artister. Heriblandt storebroderen, den seks år ældre Christen Astrup, der blev kunstcyklist. De fandt et træningslokale, hvor det gik løs efter alle kunstens regler. De øvede om aftenen og

om søndagen, hvor andre holdt fri. Senere var han igen på valsen som skræddersvend og var kommet til Aalborg. Her skulle der en dag være landboforeningsfest på "Skovbakken", men en af de medvirkende artister var blevet syg, og så fik Niels lov til at forsøge i hans sted. Der blev spændt en line ud fra scenen og et stykke ud over salen. Der var stuvende fuldt af mennesker, og her skulle han så balancere. "Jeg var mægtig spændt på, om det ville gå godt. Landboerne havde lagt deres høje hatte fra sig på rampen omkring orkestergraven. Der lå et helt bjerg af hatte, og jeg var bange for, at jeg skulle dumpe ned oven i alle hattene – men det gik nu godt." Gentleman-jongløren på slap line havde gjort sin entré i artisternes brogede verden. En beskeden entré, men han holdt næsen indenfor. En tid måtte Niels Astrup igen på valsen som skræddersvend. En tjans hist og her ved faget og om aftenen lidt linedans i det lokale anlæg, hvor der altid kunne spændes en wire mellem et par solide træer, og hvor tjeneren fra sommerpavillonen annoncerede ved at råbe: "Næ, vil I nu bare komme herhen alle sammen, så skal I sgu se skrædderen rende på telefontråd." I Faaborg lå "Cirkus Guillaume", der ejedes af grev Knuth. Her fik Niels Astrup et års engagement som "Artist og Lampist". Det sidste var ensbetydende med, at han skulle passe alle cirkus´ petroleumslamper, såvel ved premieren, hvor han ikke blev fundet værdig til at medvirke som linedanser, som senere, hvor han figurerede i begge roller. I "Cirkus Guillaume" traf Niels Astrup Heinrich Kolzer, der senere blev gift med Dora Miehe og dermed endte som direktør for "Cirkus Miehe". Han red dengang jockey hos grev Knuth. Siden var de også sammen i "Cirkus Adolfi" i Sverige. Den egentlige debut som solist fandt sted i "Concert du Boulevard" på Vesterbrogade i København. Herfra blev han via en artist-agent i Berlin engageret til varieteen "Scala" i København. Alt imens dette foregik, havde han indøvet gentleman-nummeret på den svingende, svajende line til det perfekte. Cirkus og varieteer meldte sig med større og større tilbud. Ikke mindst, da han også havde et nummer klar med "den komiske cyklist". I begyndelsen brugte han "Howard" som kunstnernavn. Senere gik han over til at bruge navnet "Niels Astrup". Han medvirkede flere gange i "Scala" i København og rejste et par år med "Cirkus Miehe" fra Ydby, så nu var han blevet en del af den verden, han som dreng havde drømt om. Internationalt optrådte han i Norge, Sverige, Tyskland, Østrig-Ungarn, Italien. Eden Teatro i Genua, Apollo i Mannheim, Olympia i Rom, Lago Magiore i Turin, Cirkus Impress i Norge og Lorensberg i Göteborg. Navne, navne, masser af navne, kendt af scenens og manegens børn over hele Europa. Alt imens dette foregik, glemte han ikke sin hjemegn i Thy, hvilket nedenstående annonce viser. Heri glemmer han ikke at fortælle, at han for tiden optræder på "Hannover Metropol Theater" med stor succes.

Teater Variete

Ærede Publikum i Thy.

Jeg undertegnede tillader mig herved at gøre det ærede Publikum opmærksom paa, at jeg kommer til Thy og giver Forestillinger følgende Tider og Steder:

Thisted	den 16. og 17.	Februar,
Hurup	„ 18. og 19.	—
Hvidbjerg	„ 20. og 21.	—
Vestervig	„ 22. og 23.	—
Bedsted	„ 24. og 25.	—

haabende at kunne byde det største og bedste Program, som hidtil har været budt i Thy.

Nærmere ved Annoncer og Plakater.

Højagtelsesfuldt

Niels Astrup,

f. T. Hannover Metropol-Theater (med stor Sukces).

Undervejs mødte Niels Astrup den store kærlighed. Det var i Kiel på en af turneerne. Hun hed Chrissie – Chrissie Walsh,

og var englænder. Hendes far var inspektør ved Scotland Yard. Hun var kommet til Kiel sammen med et tysk tankelæser-selskab, som skulle lære at tale engelsk, for at deres nummer kunne anvendes i England og USA. De blev gift i Harwich, hvortil de ankom med rutebåden – og sejlede med den igen få timer senere. Chrissie var nemlig katolik. Derfor skulle giftemålet indgås i England. Herefter turnerede de sammen i nogle år. Hun var den dejlige dame i trikot, der rakte alle rekvisitter til artisten – hende, der nejede og kyssede på fingre, når bifaldet lød. Og undervejs fik de tre børn.

"Hun var sådan en smuk pige, Chrissie, men hun elskede England overalt på jorden. En dag rejste hun hjem. Hun tog vores yngste dreng med sig, og jeg har hverken set dem eller hørt fra dem siden." Den 80-årige Niels går hen for at tage et afbleget fotografi ned fra væggen. "Ja, smuk var hun, og jeg var lykkelig." Tårerne står i øjnene på den gamle artist. Han mindes Chrissie og drengen i artistpensionatet, hvor han sidst så dem. Han hører Chrissies hårde ord. Hans hjerte græder. Niels Astrup sætter sig igen op på bordet, ser op fra den jakke, han er ved at sætte nyt for i. "Det er mærkeligt ikke at vide, om ens kone lever. Måske hun er blevet dræbt under bombardementerne derovre. - Mon min søn lever?" Af Ydby kirkebog fremgår det, at det ældste barn - en pige – blev født i Hamborg 11. februar 1906, og det andet – en dreng – blev født 21. marts 1908 på Den kongelige Fødselsstiftelse i København. Først adskillige år senere blev de døbt – nemlig 14. april 1913 i Ydby kirke. Pigen blev døbt Molly Ellen Catrine Andersen. Hun var da syv år. Drengen blev døbt Charlis Jens Michal Andersen. Han var da fem år. Som man kan se, indgår begge Niels forældres navne – men også engelske navne – i navngivelsen. Ved dåben benævnes forældrene som: "artist Niels Peter Andersen og hustru Christina Ann Walsh", med adresse i Ydby. Faddere til dåben var Niels Astrups ældste søster Gjertrud Marie Andersen og hendes mand, tømrer Anton C. Poulsen, der da boede i Tvolm. Meget tyder på, at Niels Astrup og familien havde hjemadresse hos ovennævnte storesøster Gjertrud og hendes mand, der senere drev afholdskroen i Doverodde. Ved folketællingen i 1921 er Niels samt hans to ældste børn, Molly og Charlis, bosiddende hos Gjertrud i Doverodde, hvorimod Chrissie og det tredje barn ikke er nævnt her. På det tidspunkt er de rejst til England. Ved folketællingen i 1925 er kun Molly nævnt i Doverodde. Hun er da husassistent hos fasteren Gjertrud.

Niels Astrup optrådte som linedanser og kunstcyklist indtil 50-års alderen. Det sidste sted, han optrådte, var i Dødsjøby i Sverige. "Ja, og det blev min død som artist." Uden at det var planlagt, opgav han pludselig artist-tilværelsen, efterlod sine rekvisitter på stedet og rejste hjem til Sydthy. Om artistlivet siger Niels Astrup: " - jeg

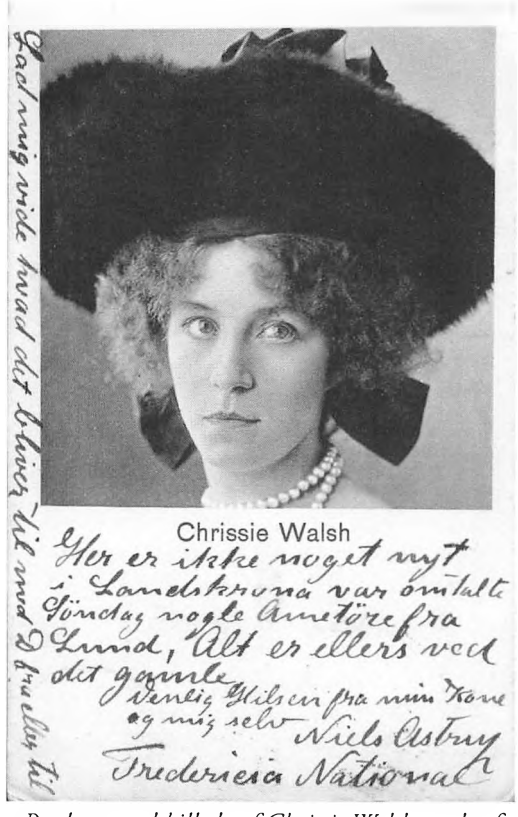

Postkort med billede af Chrissie Walsh sendt af Niels Astrup til broderen Christen Astrup, hvor han fortæller, at de har optrådt i Landskrona (i Skåne) og nu er på "Fredericia National Theater".

var tosset efter artistlivet. Nå, det var nu ikke så meget selve livet i manegen eller på scenen, der betog mig, som lysten til at komme ud i verden og se mig om. Lige fra mine drengeår havde jeg drømt om at komme ud, rejse rigtigt langt, og det gik alt sammen i opfyldelse for mig med engagementer i næsten alle Tysklands store byer, i Østrig-Ungarn, Italien, Sverige og Norge." Niels Astrup døde den 6. juni 1956 på Koldby Sygehus som 82-årig og blev begravet på Ydby kirkegård.

Af ovenstående fremgår, hvorledes Niels blev en mønsterbryder i sin tid. For børn fra husmandsklassen tilbød skolen ikke nogen reel mulighed for social mobilitet.

De økonomiske vilkår hos fattige familier med mange børn ude på landet drev mange børn hjemmefra i en meget tidlig alder. Der var flere grunde til, at Niels ikke vedblev at være på landet: For det første havde han – måske med forældrenes hjælp - indset, at det var bedre at få lært et håndværk – her som skrædder. En anden ting var, at Cirkus Miehes vinterhovedkvarter i nærheden af barndomshjemmet åbnede hans øjne for en helt anden spændende tilværelse. Endelig har det måske været afgørende, at han havde en seks år ældre storebror, der følte sig tiltrukket af det samme: at blive artist. Denne storebror, Christen, var den ældste i børneflokken.

Christen Astrup, alias Arthur Frender

Christen Astrup blev født den 16. april 1868 og døbt Christen Jens Andersen i Hurup kirke.

Sølvbryllupsbillede fra marts 1893 med forældrene Jens Andersen (Astrup) og Mette Cathrine Christensdatter omgivet af deres børn. Bagerst fra højre: Christen, 24 år, artistnavn "Arthur Frender", Anders 22 år, udvandrede senere til U.S.A., Niels 19 år, skrædder, senere artist, Anton Poulsen, tømrer og svigersøn, senere gift med Gjertrud, 23 år, der sidder foran sin tilkommende mand. Til højre for moderen sidder Maren, 17 år. Foran sidder Ane Kirstine 12 år (min farmor, senere gift med tømrer Otto Madsen i Tvolm), og siddende på gulvet: Laurids, 9 år, senere udlært tømrer.

Forældrene, Jens Andersen, født i Ørum den 5. april 1842 og Mette Cathrine Christensen født i Refs den 7. juli 1842, var tvunget af omstændighederne blevet gift kort før – den 13. marts 1868. De flyttede ind hos brudens far, Christen Pedersen, der da var husmand i Ettrup, men oprindeligt født og opvokset i Neder Astrup. Jens Andersen overtog senere skødet på husmandsstedet, hvorefter svigerfaderen blev boende som indsidder. Den 21. november 1872, da Christen var 4½ år, oplevede han det tragiske, at morfaderen Christen Pedersen, der boede hos dem, druknede. Det har sikkert heller ikke været nogen succesoplevelse, at familien i 1878, da Christen var 10 år, flyttede til Dover, hvor de yderligere havde en lejerfamilie boende under samme tag.

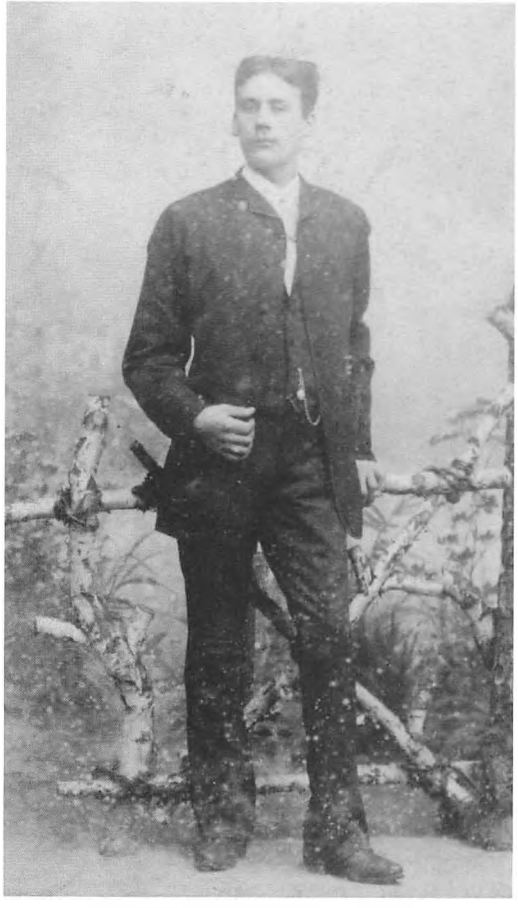

Christen Astrup, konfirmand og håndværkerlærling.

Den unge artist Christen Astrup, fotograferet med væltepeter i Berlin.

Blev Christen allerede før konfirmationen ligesom lillebroderen Niels sendt hjemmefra, for at tjene til føden hos andre? Ved folketællingen i 1880 bor Christen, 11 år, hjemme hos forældrene sammen med Gjertrud 10, Anders 8, Niels 6, Maren 4, og Ane Marie på 2 år, hvilket ikke tyder på, at han skulle være sendt hjemmefra før konfirmationsalderen. Efter konfirmationen kom Christen i lære i Vestervig hos drejer Kappel. Hvorvidt, han arbejdede inden for dette fag, efter han var udlært, er ukendt. I 1892 var han tjenestekarl i Dover. Det oplyses, da han på det tidspunkt stod fadder ved søsteren Gjertruds første barnedåb. Hun havde haft arbejde i København og vendte nu i uheldige omstændigheder tilbage til forældrene og fik en søn, der blev døbt Hugo Christen Andersen.

Længe før var Christen i 18-års alderen begyndt at øve sig som artist, og et par år senere

begyndte han som 20-årig at optræde med sine færdigheder, samtidig med at han tjente til livets ophold ved siden af. Senere er han taget på valsen til København, hvor han som tidligere nævnt øvede sammen med andre artistaspiranter – blandt andre lillebroderen Niels. Christen specialiserede sig som kunstcyklist og jonglør. Han indøvede sine færdigheder til en sådan virtuositet, at han efterhånden kunne leve af sin nye metier.

Skulle man reklamere for sig i artistbranchen, kunne man ikke bare hedde Christen Jens Andersen fra Ydby. Der måtte et mere virtuost navn til. Det blev kunstnernavnet "Arthur Frender". Under dette navn optrådte han på alverdens store og små scener overalt i Europa og i de større danske byer. Han glemte dog aldrig sin hjemstavn. Når han optrådte i de små byer i Sydthy, annoncerede han under navnet "C. J. A. Astrup".

I en omtale af den nyligt overståede turné i hjemstavnen siges, "at Astrup-turneen har høstet ubetinget bifald til begge sine forestillinger her i byen, og turneen vil utvivlsomt også gøre det i aften, da den optræder for sidste gang. Men de forskellige artister er også rigtig flinke, og thyboen Hr. Astrup er en ligefrem mester, både som jonglør og cyklist."

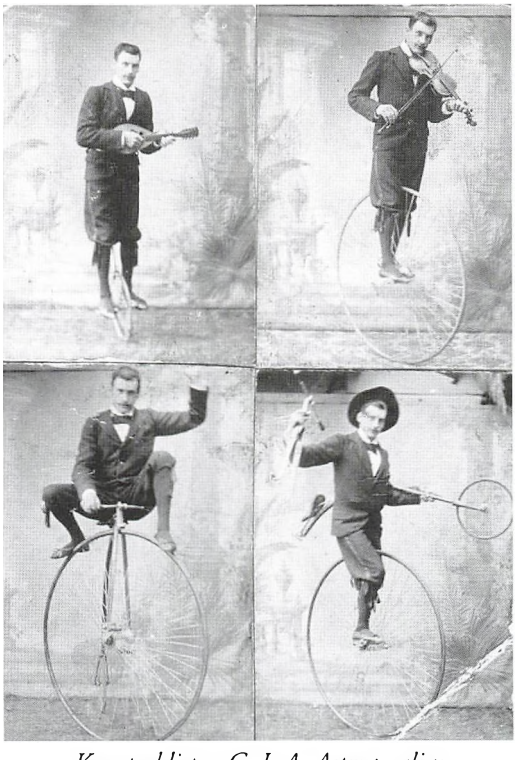

Kunstcyklisten C. J. A. Astrup, alias "Arthur Frender".

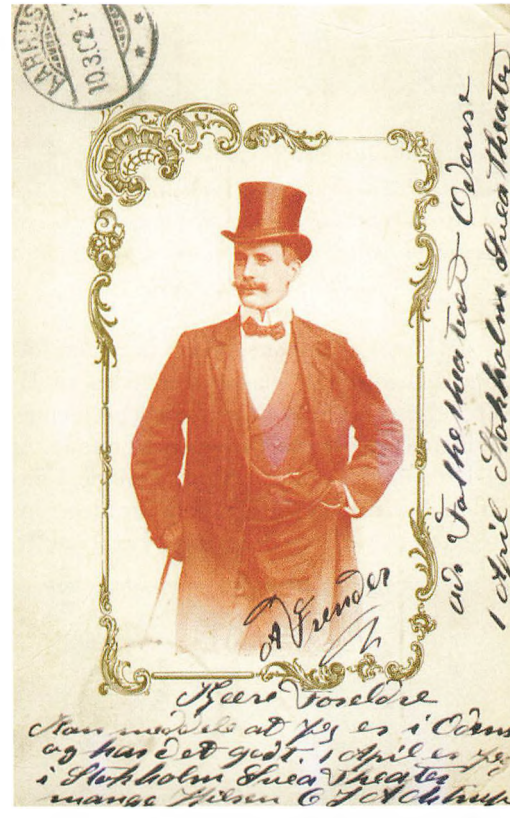

C.J.A. Astrups postkort til (de formodentlig) stolte forældre i Tvolm, marts 1902, hvor deres 32- årige søn Christen skriver, at han er på "Folketeatret" i Odense, men i april skal optræde på "Svea Theater" i Stokholm.

Utallige er de annoncer og omtaler, der fulgte "Arthur Frender" - alias "C. J. A. Astrup". Her er et eksempel fra Tivoli i København juli 1897: "Om kunstrytteren Arthur Frender, som skal optræde hersteds, skriver det danske blad "Politiken": "Tivoli var i går besøgt af ca. 20.000 personer, som tog afsked med Hr. Arthur Frender, der overraktes etablissementets guldmedalje, som han med rette har fortjent. Hr. Frender er som bekendt en af de mest fuldendte

Forældrene foran deres hjem på det tidspunkt ved hovedvejen nord for Tvolm. To børnebørn er med på billedet fra o. 1900.

kunstcyklister, man har set. Han har i den forløbne måned draget mange mennesker til Tivoli. Begejstringen var i går aftes overvældende. Hr. Frender måtte give flere da capo numre. Af kgl. højheder var til stede Prinsesse Marie, Prins Carl og Prins Jan af Orleon, som var meget interesseret i cykelpræstationerne. Hr. Frender, som oprindelig er Ingeniør, (sic.), har nu slået sig fuldstændig over cykelsporten. Han rejser på onsdag til Paris, hvor han er engageret."

Ja, den får ikke for lidt i annoncer og omtaler, og vi bemærker, at "Hr. Frender" omtales som uddannet "ingeniør". Det lød jo bedre overfor det fine publikum end at være uddannet drejer i Vestervig!

I andre annoncer omtaler C. J. A. Astrup sit nummer med "The Great Thyboes" - kal-

Broderen Anders, der rejste til Californien og stiftede familie.

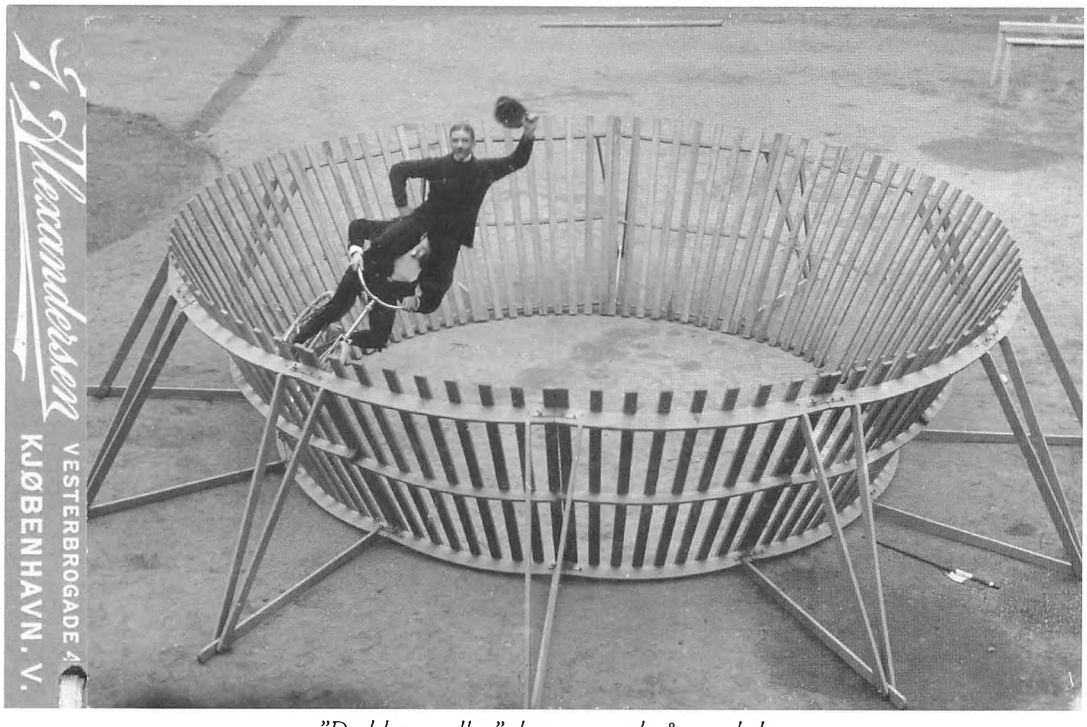

"Dødskarrusellen", her to mand på en cykel.

det "Amerikas største Vovehalse". Det, selv om brødrene Astrup hverken var amerikanere eller nogensinde optrådte i Amerika. Det tætteste de kom på Amerika var, da deres bror Anders udvandrede til staterne.

C. J. A. Astrups
Lyntournè kommer.
Fineste og bedste Nyheder.
Program:
Amerikas største Vovehalse
paa Cykle, kaldet
The Great Thybos.
Konkurrence Væddeløb paa Verdens mindste og stejleste Cyklebane.
The Valdos Truppe
5 Personer, franske Artister,
spiller i **Thisted** den **15**de, **16**de og **17**de Novbr., Kl. 8 Aften.
Musik af Andersen-Rostrup.
Obs. Kun 6 Forestillinger
i Sydthy.
Hørdum Onsdag d. **19**de Novb.,
Bedsted Torsdag d. **20**de »
Agger Hotel Fred. d. **21**de »
Vestervig Lørdag d **22**de »
Hurup Søndag d. **23**de »
Hvidbjerg Tirsdag d. **25**de »
hver Aften Kl. **8**:
Ærb.
C. J. A. Astrup fra Ydby.
BILETTER: 1 Kr. 1ste Plads, 75 Øre 2den Plads, 50 Øre 3dje Plads, Børn det halve.

Avisannonce: "Lyntournè kommer", C.J.A. Astrup.

Der var jo også et liv uden for de mange forestillinger. På de mange ture til Norge boede han i Kristiania på Nordahls Hotel i Storgaten.

Her traf han Marie Sørensen, som var uddannet hattesyerske. Hun arbejdede imidlertid på hotellet, som ejedes af hendes svoger. De var forlovet i otte år, før de i 1905 giftede sig.

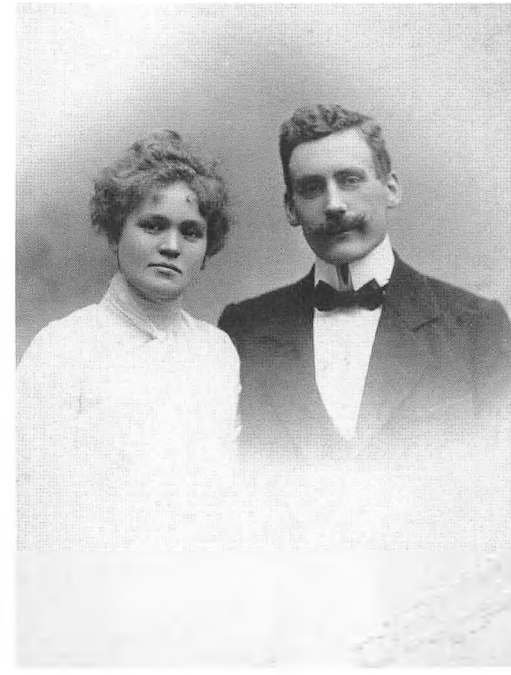

Bryllupsbillede af Maria Sørensen og Christen Astrup, 1905.

De fik to børn: Ellen, født i 1908, og Aage, født i 1911. De kom til at bo på en dyr adresse: Frognervejen 50, for artistlivet var i de år indbringende for Christen Astrup.

Frognerveien, Kristiania.

I 1913, mens han var ved at opføre et lille træhus ude på Nesodden udenfor Oslo, blev han stukket af et insekt i højre øjenkrog. Han lagde ikke umiddelbart videre vægt herpå, men

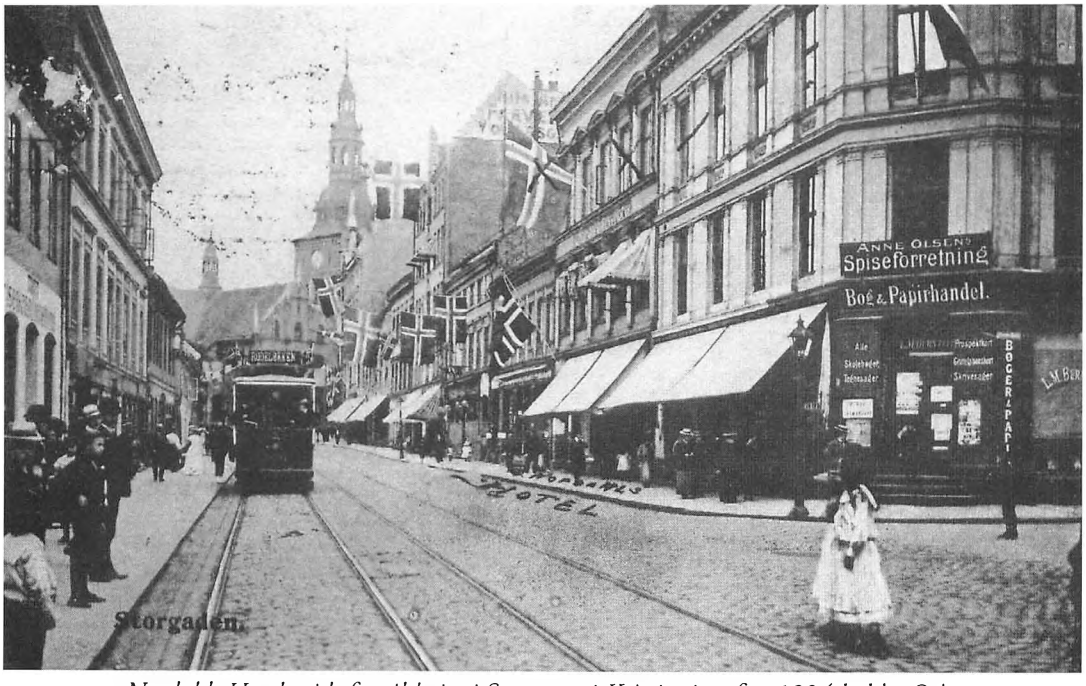

Nordahls Hotel midt for til højre i Storgaten i Kristiania, efter 1924 kaldet Oslo.

dagen efter hovnede øjet op i betænkelig grad. Et par dage senere blev en lokal læge tilkaldt, da hele hans hoved var stærkt opsvulmet. På Rigshospitalet anbefalede man behandling med borvandsomslag, hvorefter patienten tog til sit hjem på Frognervejen. Dagen efter blev tilstanden så forværret, at en tilkaldt læge beordrede ham indlagt på Ulleval sygehus, hvor han dagen efter den 23. oktober afgik ved døden. Dødsårsagen var sandsynligvis et sjældent tilfælde af blodforgiftning (pyæmi) forårsaget af det giftige insektstik. Han blev bare 45 år gammel og kendte næsten ikke personligt til, hvad sygdom var før nu, da døden overraskede ham i hans bedste alder. Christen Astrup havde opnået stor popularitet og vandt laurbær Europa over for sine dygtige præstationer. Få måneder før sin død havde han med fuld honnør fejret 25 års jubilæum som udøvende artist. Men bag artistdragtens skjulte sig "et godt og varmt menneske og derfor blev han afholdt af alle, som kom til nærmere at kende ham." Således formuleret i en norsk nekrolog. Tabet af Christen Astrup var for hans norske familie næsten ubærligt.

Enken Maria, uddannet modist, og de to efterladte børn, Ellen og Aage.

Enken holdt imidlertid forbindelsen vedlige med Doverodde, hvor børnenes faster Gjertrud drev afholdskroen.

En del år senere – i 20'erne - da afdøde Christen Astrups børn blev lidt ældre, var de regelmæssigt på sommerferie her i Doverodde, og sønnen Aage havde sommerferiejob på Købmandsgården. Men i 1931 døde Gjertrud

Gjertrud og Anton Poulsen på afholdskroen i Doveroddde, hvor de har besøg af Ellen og Aage engang i 1920`erne.

pludselig af lungebetændelse i en alder af 61 år. Med tabet af denne hjertevarme person, der ikke bare altid havde overskud til at tage sig af sin egen kernefamilie men også af andre børn og voksne i familien, forsvandt et samlingspunkt i familien. For den norske gren af familien ophørte forbindelsen til de danske aner, og i Sydthy har de nye generationer levet uden kendskab til, at Niels Astrup havde en storebror Christen, der også var artist, og som kom til at leve og stifte familie i Norge.

Christen Astrups barnebarn, Ellen Marie Astrup, datter af Aage, har gjort meget for at bevare mindet om farfaren. Ellen har derfor også forsøgt at finde dennes rødder i Sydthy. Denne artikel er et resultat af disse anstrengelser, for hvilke vi i Sydthy skylder Ellen stor tak. Da Ellen Marie Astrup med familien i sommeren 2015 var på ferie i Doverodde, var hensigten at forsøge at finde tilbage til farfarens barndomsland. Uden i forvejen at kende hinandens eksistens løb vi tilfældigt på hinanden på arkivet i Hurup og fandt hurtigt ud af, at vi havde fælles oldeforældre, Jens Andersen og Mette Cathrine Christensdatter, og på den baggrund havde vi pludselig en masse at tale om. Jeg havde aldrig hørt om den norske gren af familien. Vi kendte kun lidt til linedanseren Niels Astrup i Bedsted. At der var en storebror, Christen Astrup, der var slået ind på samme levevej, havde vi aldrig hørt om. Sådan kan interessen for slægtsforskning føre meget godt med sig.

C.J.A. Astrup, cykelartist, Oslo 1910.

Jordemoderen i Agger, Thrine Spanggaard

Af Knud Erik Pedersen, Randers

Til Thylands sydvestlige hjørne kom der i 1866 en nyuddannet jordemoder, Thrine Spanggaard.

Hun fik sit virke i Agger blandt en befolkning, der næsten udelukkende bestod af fiskerfamilier, et par købmænd, en gæstgiver, en toldbetjent, et lærerpar, flere jordbrugere, håndværkere og nu en jordemoder og hendes mand, Lars Spanggaard, der i 1870 ifølge folketællingen var vejmand. På den tid en forholdsvis betroet stilling, der indebar en form for ansvar for vejene i Agger-området.

Thrine Spanggaard, døbt Maren Cathrine Christensen, blev født i Skjoldborg sogn den 16. november 1837.

Maren Cathrine Christensen, der selv underskrev sig som Thrine Spanggaard i jordemoderprotokollen.

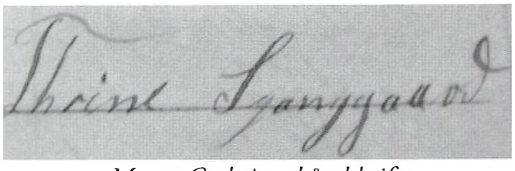

Maren Cathrines håndskrift.

Som jordemoder i Agger fra 1866 og frem til begyndelsen af 1870 underskrev hun sig som Thrine Spanggaard i jordemoderprotokollen. Det har hun nok fortalt, da der skulle skrives på etiketten på omslaget til jordemoderprotokollen fra Agger. Det har den person lyttet til og skrevet, som Thrine Spanggaard ønskede sig. Dog havde de ikke helt fået klarlagt, hvordan Thrine skulle staves. Den lille forskel ses på den udleverede protokol til Thrine Spanggaard alias Maren Cathrine Christensen /Agger.

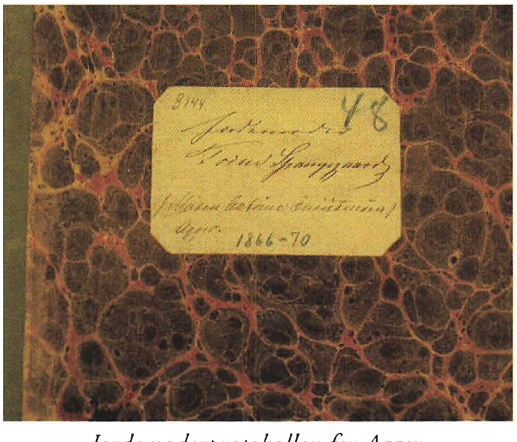

Jordemoderprotokollen for Agger.

Hvem var denne kvinde, der fastholdt, at hun var Thrine Spanggaard ved at skrive det i jordemoderprotokollen efter hver fødsel, som hun havde bistået ved rundt i omegnen af Agger på det sydligste Thy og helt ud til Vesterhavet?

Det vil der blive gjort et forsøg på at belyse i det følgende.

Maren Cathrine stammede fra Midholm i Skjoldborg sogn.

Maren Cathrine Christensen blev født på gården Midholm i Skjoldborg sogn i 1837, som den næstældste af en børneflok på 5 piger. Hendes forældre, gårdmand Chresten Westergaard Thomsen og hustru Maren Pedersdatter, flyttede mellem 1840 og 1845 til Sjørring, hvor de bosatte sig på Ladegaard, den næststørste gård i sognet kun overgået af præstegården i hartkorn.

I januar måned i 1846 mistede Maren Cathrine sin moder, og faderen, Chresten stod med ansvaret for 5 piger, hvoraf den ældste var omkring 10 år. I november måned samme år gifter han sig med en pige fra Stagstrup, hvor også hans afdøde kone stammede fra. Dorthea Kirstine Christiansdatter blev mor for de 5 piger.

Ladegaard i Sjørring, som Christen Westergaard Thomsen ejede, blev i slutningen at 1700-tallet betegnet som en enestegård.

Enestegård

I 1793 var der en taksationsforretning på Ladegaard eller Laugaard i Sjørring sogns nordvestlige hjørne. Af den fremgår det, at Ladegaard er en enestegård. Det er en gård, som ligger for sig selv og ikke indgår i dyrkningsfællesskabet. Dette var på det tidspunkt omkring 1790 i opløsning, da myndighederne for udskiftningen af landsbyernes gårde, der dyrkede sognets jorde i fællesskab, var i fuld gang med ommatrikuleringen af jorden i landsbyerne. Det betød, at hver gård kunne få samlet jorden omkring gården og ikke som førhen havde strimler af marker fordelt over alt det dyrkbare areal i landsbyen. Derved havde hver gård haft glæde af den gode jord og andel i de arealer, hvor jorden var af en ringere bonitet. Det må, set med vores øjne i dag, betegnes som en retfærdig ordning, men yderst besværlig i det daglige arbejde i landsbyen med dyrkningen af agrene.

Ladegaard i Sjørring sogn havde ifølge taksationsforretningen et hartkorn på 8 tdr. 3 skæppe, 3 fjerdingkar og 2 album. En rigtig god gård. Markerne var vel indhegnede og havde ikke fælles marker med andre gårde. Generelt et særsyn. Den var som sagt den næststørste gård efter præstegården i Sjørring sogn.

På denne gård i den nordvestlige del af Sjørring sogn, grænsende op til Thorsted sogn, voksede Maren Cathrine op og blev konfirmeret i april 1852 i Sjørring kirke. Da hun i 1858 bliver gift, opholder hun sig i hjemmet på Ladegaard.

I Thorsted kirke fik Lars og Maren Cathrine døbt deres første barn.

Maren Cathrine gifter sig med Lars

Den 30. juli 1858 ringer bryllupsklokkerne i Sjørring kirke for den 31-årige ungkarl og landmand Lars Christensen Spanggaard af Thorsted, søn af husmand Chresten Spanggaard af Thorsted. Lars giver sit ja til ungpige Maren Cathrine Christensdatter, født den 16. november 1837 på Midholm i Skjoldborg sogn. Forloverne ved dette bryllup var de to ægtefolks fædre.

Lars Spanggaard havde deltaget i Treårskrigen fra 1849 til 1851 og var blevet såret den 24. juli 1850, hvilket indebar, at han ikke kunne bruge sin ene arm. Han oppebar en pension. Det kan i dag undre, at de to giftede sig. Lars var godt 10 år ældre end Maren Cathrine, og han var krigsinvalid.

Livet efter brylluppet

Lars og Maren Cathrine fik deres førstefødte barn døbt i Thorsted kirke, Trine Marie Larsen. Hun blev født den 17. april 1859 i Thorsted. Hun blev opkaldt efter Lars` moder, Trine. Havde det været en dreng, var han sikkert blevet døbt Chresten efter Lars` fader, Chresten Spanggaard. Den på den tid rådende tradition med at døbe det første barn efter faderens forældre er blevet fulgt for Maren Cathrine og Lars.

Maren Larsen blev født den 3. maj 1860 i Skaarup i Sjørring sogn. Mellem den 2. februar 1860 og Marens fødsel er familien flyttet fra Thorsted til en gård i Skaarup i den nordlige del af Sjørring sogn. Maren Cathrine har været højgravid under flytningen fra Thorsted. Traditionen følges, deres næste barn, her en pige, fik sit navn fra Marens moders familie.

Lars og Maren Cathrine blev viet i Sjørring kirke, og nogle af deres børn blev døbt der.

Flytter tilbage til Thorsted

Det har været et kort ophold for familien i Skaarup. Da de året efter fik deres tredje barn døbt, var de flyttet tilbage til Thorsted, hvor en datter blev født den 2. december 1861. De havde valgt at lade datteren døbe, *Kjersten Marie* Larsen i Thorsted kirke. Lars var nu husmand i Thorsted.

Deres første søn

Den 26. marts 1864 fødte Maren Cathrine en søn, og han blev ifølge traditionen med navngivningen opkaldt efter sin farfar, Chresten. Dåben fandt sted i Thorsted kirke, og på det tidspunkt var Lars husmand i Thorsted.

Deres anden søn

Thomas Larsen blev født den 19. april 1867 i Sjørring sogn. Han blev den 30. april døbt i Sjørring kirke, blot 11 dage gammel. Det vil der senere blive givet en forklaring på.

I Sjørring kunne familien have boet til leje et sted i byen, eller opholdt de sig på Ladegaard hos Maren Cathrines forældre?

En forandring i Maren Kathrines liv

Efter Chrestens fødsel i 1864 formodes det, at Maren Catrine har taget en jordemoderuddannelse, da hun ved sit næste barns dåb i 1867 i Sjørring kirke har fået titlen reservejordemoder ved indskrivningen i kirkebogen. Det holder stik. Mellem de to børnefødsler i 1864 og 1867 har Maren Cathrine været i København for der at uddanne sig til jordemoder. Efter at have haft adgang til at bladre i en protokol for Danmarks Jordemoderskole, det samme som Fødselsstiftelsen i København fra 1739, kom der syn for sagen. Denne protokol rummer navnene på alle de jordemødre, der har taget deres jordemoderuddannelse på skolen i København fra 1739 og frem til 1983. Alt i en eneste protokol. I næsten 250 år har man med omhyggelighed indført navnene på alle kvinder fra hele Danmark, Grønland, Færøerne, Island og De Vestindiske Øer, der har taget en jordemoderuddannelse i København. Først i 1979 åbnes der en jordemoderskole i Ålborg. Derved bliver der i Danmark to steder at uddanne sig til jordemoder.

Maren Cathrines vej til jordemodertitlen

Gennem 1700- og 1800-tallet har myndighederne været bevidste om, at det var vigtigt, at nye borgere i landet kunne komme til verden på en mere betryggende måde end førhen. Den spæde start til en egentlig jordemoderuddannelse skete omkring 1730 ved oprettelsen af jordemoderskolen i København. De kvinder, for det meste gifte, der kunne tænke sig at uddanne sig til at blive jordemoder blev omtalt som læredøtre. At være læredatter indebar som det første, at de skulle opsøge præsten i det sogn, hvor de boede, for der at få suppleret deres kundskaber i læsning og skrivning. At være god til at læse og skrive og stave betød, at de havde overvundet den første forhindring på vejen til jordemoderskolen i København. Dernæst betingede jordemoderskolens ledelse sig, at myndighederne i sognet havde sagt god for ansøgeren, og at sognet ville bekoste uddannelsen og opholdet i København. Med disse opfyldte krav kunne den gifte kvinde, der ikke måtte være over 30 år, gøre sig håb om at blive jordemoder. Det næste skridt, nok det værste at tage, var at skulle forlade mand og børn og ikke se dem i 9 måneder, og for Maren Kathrine og Iversine Pedersen fra Villerslev at rejse til hovedstaden og blive anvist et værelse sammen med en anden medstuderende ved jordemoderskolen på Fødselsstiftelsen i Amaliegade i København. Maren Kathrine og Iversine skulle gå på det samme hold på jordemoderskolen, der i 1787 var blevet flyttet til en bygning i Amaliegade, skænket af dronning Juliane Marie. I 1910 blev Fødselsstiftelsen flyttet til Rigshospitalet i København.

Fødselsstiftelsen i Amaliegade i København.

9 måneder væk fra familien

Omkring den 1. september i 1865 har Maren Cathrine og Iversine taget afsked med mand og børn for at påbegynde den lange rejse til København. De har nok valgt at sejle fra Thisted til Ålborg og videre derfra med et større skib til København.

Forholdene på jordemoderskolen i København

Det var forholdsvis små hold af kvinder, der på den tid gennemgik jordemoderuddannelsen. Til gengæld var der flere parallelle hold. I 1866 var der 4 hold, der sendte 26 nyuddannede jordemødre ud fra Danmarks eneste jordemoderskole. I årene før 1866 var der i flere år eksamen 2 gange om året, men antallet af nyuddannede jordemødre var på samme niveau som i 1866.

Hvis man kikker på, hvorfra jordemødrene rekrutteres, skinner det igennem, at indtil flere af dem er enker. På det 8 mands hold, som

Maren Cathrine gik på, var der 3 enker. Af de øvrige var 1 gift med en tjenestekarl, 1 med en skomagersvend, 1 med en høker og Maren Cathrine var gift med en invalid, som der stod som stillingsbetegnelse for hendes mand, Lars Christensen. Maren Cathrine havde på sit hold som sagt følgeskab af Iversine Pedersen fra Villerslev, hvor hun var gift med en husmand.

28. maj 1866

Den 28. maj 1866 kan Maren Kathrine Christensen modtage sit bevis med 1. karakter på, at hun nu kunne praktisere som jordemoder. Dagen efter, den 29. maj 1866, blev yderligere 8 kvinder eksamineret på Jordemoderskolen i København. De var alle gifte. Deres mænd var for det meste håndværkere. Deres arbejde kunne være skomager, arbejdsmand, gartner, møllesvend, sømand, skræddersvend, smed eller sadelmager. Disse stillingsbetegnelser er taget med for at belyse hvilket lag i samfundet, jordemødrene kom fra, inden de fik uddannelsen. Håndværkerstanden var godt repræsenteret. Bøndernes koner var ikke tiltrukket af at blive jordemødre, kunne det tyde på. Dog med undtagelse af Maren Cathrine, men det var en anden sag, da hendes mand var krigsinvalid. Der kan anlægges den tanke, at jordemoderuddannelsen blev tilbudt kvinder, som derved kunne styrke et pars økonomiske stilling, ved at kvinden i ægteskabet kunne have en selvstændig indtægt, hvilket var usædvanligt på den tid. At Maren Cathrine tog imod at få en jordemoderuddannelse, kunne helt sikkert hænge sammen med, at hendes mand, Lars Christensen Spanggaard, var blevet invalid. Af den grund oppebar han sikkert en form for livslang erstatning (pension), men den rakte ikke til at kunne forsørge en familie med kone og børn. Med en indtægt fra jordemoderjobbet kunne familien klare sig rent økonomisk og ernære en børneflok, som blev på 8.

Livet som jordemoder

Den første paragraf i vejledningen for jordemødre lyder:

"Hun skal stedse føre et skikkeligt og ædrueligt levnet, da hun aldrig nogen nat eller dag kan vide sig sikker for forretninger. Hun skal og af samme årsag ei være fra sit hjem, uden at man der veed, hvor hun er at finde."

Det blev så den paragraf, der kom til at styre Maren Cathrines tilværelse resten af hendes aktive liv som jordemoder, først i Øster Agger og senere i Øster Assels på Mors.

En jordemoders arbejdsdag var hver dag. Hun kunne blive sendt ud til en fødsel med kort varsel uden at kende den kvinde, hun skulle hjælpe. Dengang var det ikke almindeligt, at gravide gik til undersøgelse hos jordemoderen før fødslen. Som en datter af en jordemoder fortæller: "Mors taske stod altid pakket til udrykning, og det første hun gjorde, når hun kom hjem, var at koge og sterilisere sine instrumenter. Det var strengt forbudt at komme i nærheden af mors taske". Det kunne sagtens være gældende i hjemmet i Agger for de tre børn, Trine, Kirsten og lille Thomas. Tidligere i artiklen har det været omtalt, at der var 5 børn i ægteskabet. Da det omtales her, at de har 3 børn, medens de boede i Agger, kunne de have mistet 2 af børnene ved f. eks. dødsfald, men det er ikke tilfældet. (Herom senere.)

27. juli 1866

På Landsarkivet i Viborg befinder der sig flere jordemoderprotokoller, og blandt dem er der en protokol fra Agger jordemoder distrikt, som har været ført af Thrine Spanggaard, som Maren Cathrine kaldte sig. Bladrer man ind i den splinternye protokol, finder man ud af, at Thrine den 27. juli 1866, to måneder efter at hun havde bestået sin eksamen som jordemoder og var kommet tilbage til familien fra København, stod ved sin første opgave som jordemoder i Øster Agger. Hun bistod ved en fødsel "ved naturen" af en fuldbåren dreng, der levede efter fødslen. Det oplyser protokollen, og ud over det, at fødslen var gået godt, har hun med sit navn, Thrine Spanggaard skrevet under i den rubrik, hvor der var plads til andre bemærkninger.

Med den oplysning i hånden kan man sige, at Lars og hans kone, Maren Cathrine, var flyttet til Øster Agger i juli måned i 1866. Alt imedens Maren Cathrine, eller Thrine, arbejdede i Øster

Aggers jordemoderdistrikt, blev hun gravid. Om hun har klaret at være jordemoder under sin egen graviditet, vides ikke.

Det ventede barn - det blev en dreng - blev født den 19. april 1867 i Sjørring og døbt 11 dage senere den 30. april i Sjørring kirke. Det kan være, at familien i Øster Agger er søgt til Sjørring, hvor Thrines forældre boede på Ladegaard, og de har måske boet der i den sidste tid, inden fødslen skulle finde sted. Da Maren Kathrine ikke selv kunne bære sin nyfødte søn til dåben ifølge reglerne for introduktion - se forklaringen - havde hun bedt sin søster, Maren Christensen på 16 år, om at bære barnet til dåben den 30. april. Den dag måtte Thrine end ikke være i kirken. Det bekendtgjorde kirkebogen. Der var som sagt kun gået 11 dage efter fødslen.

Thrine Spanggaard

Hvordan Thrine Spanggaard arbejdsmæssigt havde løst den situation, at hun var blevet gravid, mens hun arbejdede i Agger, vil der blive forsøgt at give et eller flere bud på.

Var hun i Agger, lige til hun skulle nedkomme? Så kunne hun måske have taget imod en pige den 9. april ifølge jordemoderprotokollen. Det må være usandsynligt.

Derfor formodes det, at Thrine Spanggaard har opholdt sig i Sjørring i nogle dage før nedkomsten den 19. april. Om det har været uger, kan der kun gættes på.

Der gættes på, at hun sammen med Lars og de to af deres børn, som var hos dem, er taget tilbage til Sjørring, måske 1 måned før nedkomsten. Det kunne tænkes, at jordemødrene ikke skulle arbejde for tæt på deres egen nedkomst med at bistå ved fødsler. Man kunne aldrig vide, hvordan en fødsel ville komme til at forløbe. Det kunne blive en vanskelig fødsel.

Desværre kunne det ikke spores i protokollen rent skriftmæssigt, om det var en anden jordemoder, der havde skrevet fødslerne ind i protokollen i en periode, før Trine selv skulle nedkomme. Men et er helt sikkert. Den 6. maj 1867 var Thrine i arbejde igen, efter at hun den 19. april selv havde født i Sjørring. Sammen med sin mand Lars havde hun fået døbt deres søn Thomas i Sjørring kirke den 30. april. De kommer til Agger, lader sig indskrive i tilgangslisten i kirkebogen den 3. maj, og tre dage senere rykker Thrine ud til en fødsel.

Ansættelse som jordemoder i Agger

Hendes formelle ansættelse som jordemoder i Agger står at læse i et felt tværs over protokollen efter en fødsel den 15. april 1867. *26. april 1867 ansættes reservejordemoder i Agger – Vestervig/ Maren Cathrine Christensen, 29 år.* Skrevet med en anden håndskrift!

En forklaring på at blive introduceret er fra Kristeligt Dagblad den 21. november 2013

I 2013 var det mange år siden, danske kvinder blev befriet for at lade sig introducere i kirken efter barnefødsel. Skikken, der bygger på gammeltestamentlig lov om kvindens urenhed efter fødsel, forhindrede i mange år mødres deltagelse i eget barns dåb. Introduktion har rødder i Det Gamle Testamentes Tredje Mosebog, ifølge hvilken en kvinde, der føder en søn, er uren i syv dage og herefter skal holde sig hjemme i yderligere 33 dage, altså 40 dage i alt. Ved fødslen af en datter gælder det dobbelte, 80 dage. Der skete en ændring i 1771, hvor hjemmedåb af raske børn blev tilladt, blot barnet senere blev fremstillet i kirken til publikation, altså bekræftelse af dåben. Før havde børn skullet døbes i kirken inden en uge, hvilket havde forhindret mødrene i at deltage, fordi de overholdt barsels-stuens 40 dage. Nu kunne de hjemmedøbte vente de seks uger og så deltage i kirkehøjtideligheden. Det blev starten på 1800-tallets dobbeltfejringer med introduktion og dåb på én og samme dag.

Måske var disse festdage medvirkende til ritualets overlevelse helt ind i 1880erne i landsogne og sågar ind i 1920erne i særlige vækkelsesbevægelser. Der findes endnu senere enkelttilfælde, men reelt havde ritualet udspillet sin rolle ved indgangen til det 20. århundrede.

Så var der yderligere sprunget et felt over, men derefter har Thrine Spanggaard noteret den første fødsel efter sin ansættelse. Lad os antage, at det er hendes formelle ansættelsesbevis. Under sit virke i Agger jordemoderdistrikt fra midt i juli måned 1866 til udgangen af januar måned 1870 tog Thrine ifølge protokollen imod 72 nye borgere i hendes jordemoderdistrikt.

Hen mod slutningen af hendes virke i Agger i januar i 1870 har de været 2 jordemødre i byen, da der var to protokoller. Thrines protokol blev afsluttet og en ny taget i brug af reservejordemoder Kirstine Henriksen, der blev indsat i stillingen den 9. marts 1870 med virkning fra den 15. marts 1870. Thrines afløser var fundet, så nu kunne hun roligt i begyndelsen af 1870, med sin familie drage til Øster Assels på Mors og bosætte sig i distriktsjordemoderboligen i udkanten af byen.

Brødresolidaritet

Hvis man sammenligner oplysningerne fra folketællingen fra 1870 i Agger sogn med folketællingen fra 1880 i Øster Assels, "mangler" der 2 af deres børn, *Maren* og *Chresten,* i 1870-tællingen. På det tidspunkt har de været henholdsvis 9 og 5 år.

Hvor opholdt de to børn sig, medens Thrine og Lars boede i Agger?

I 1870 var Maren Larsen som 9 årig tjenestetyende hos sin farbror, Anders Christensen Spanggaard, i Holler i Vester Vandet, eller rettere sagt, Maren var i pleje hos sin farbror. Den 5 årige Chresten Larsen var plejebarn hos en anden farbror, Poul Christensen Spanggaard, der var gårdejer i Thorsted. Chresten har været godt et år, da hans moder rejste til København omkring august måned i 1865. Lars og Thrine havde fået støtte af to af Lars` brødre, Anders og Poul, alt imens Thrine uddannede sig til jordemoder i København i 1865-66 og i årene som jordemoder i Agger frem til kort tid inde i 1870.

Egentlig en god historie om, hvad brødresolidaritet kan være. Børnene kom til at bo hos mennesker, de har haft en familiær relation til, og ikke hos fremmede, hvis man skulle følge datidens form for plejesystem af børn, hvis forældre ikke havde mulighed for at have dem i hjemmet af forskellige årsager.

De to undgik at blive annonceret ved kirkestævnet efter en søndagsgudstjeneste som børn, der skulle findes plejeforældre til. Det foregik ved en simpel udbudsrunde om, hvem der ville gøre det for det mindste beløb. Sognets fattig-

Kort over Øster Agger med jordemoderhuset indtegnet.

Jordemoderhuset i Agger.

kasse skulle betale. Fattigkassens bidrag kom fra bønderne efter hvor meget hartkorn, gården var sat til.

Maren Cathrine og Lars undgik den form for fornedrelse ved, at to af Lars' brødre trådte til og tog hver et barn til sig.

Vi ved, at Lars blev såret dagen før det afgørende slag den 25. juli 1850, hvor 6000 soldater mistede livet. Lars blev såret i skulderen, hvilket medførte, at han resten af sine dage ikke på almindeligvis kunne bruge armen, hvilket betød, at der i folketællingen fra Thorsted i 1860 stod, at han 'Nyder pension som invalid'.

Med stor sandsynlighed har det været årsagen til, at hans kone, Thrine, måske i 1864-65 har fået tilbudt at tage en jordemoderuddannelse. Hvilket hun gjorde, sikkert med store afsavn for dem begge. Væk fra hjemmet i mindst 9 måneder. To af deres børn kom i pleje, heldigvis for de to størrelser hos familiemedlemmer i en årrække af ukendt længde før de blev forenet med deres forældre.

Som tidligere omtalt fortsætter Thrine Spanggaard sin jordemodergerning efter Agger-tiden som distriktsjordemoder i Øster Assels på den sydlige del af Mors frem til 1892. Hun døde den 1. januar 1897. Da boede hun sammen med sin mand hos en datter og hendes mand i Algade i Nykøbing Mors.

Kilder:

Kirkebøger og folketællinger fra:
Sjørring sogn, Thisted amt
Thorsted sogn, Thisted amt
Agger sogn, Thisted amt
Skjoldborg sogn, Thisted amt
Øster Assels sogn, Thisted amt
Sjørring-Torsted Kommune, Sognerådet: Diverse dokumenter (1849-1870) 102-2:
Sjørring-Torsted Kommune, Sognerådet: Korrespondance (1849-1868) 102-1:
Vestervig Lægedistrikt: Protokol for reservejordemoderen for Agger (1868-1898) 12-15: 1868 - 1898 m.m
Sjørring-Torsted Kommune, Sognerådet: Forhandlingsprotokol (1842-1940) 101-1: 1842 – 1895
Nykøbing Mors Lægedistrikt: Protokol for jordemoder E. M. Petersen i Nykøbing (1869-1882) 56-60: 1879 - 1882 m.m.
Danmarks Jordemoderskole, København: Protokol, Jordemoderuddannelses historie (1964-1982)

»En langstrakt affære - 27 km arkæologisk forundersøgelse i Sydthy«

Af Alice Bolt-Jørgensen, Museum Thy

Fig. 1. Stolpespor i undergrunden fra et fornemt bronzealderhus i Balle ved Heltborg.

Forud for jordarbejdet i forbindelse med Energinet.dk`s nedlægning af et 150 kV elkabel fra Bilstrup i Salling over Mors og Thy til Struer foretog Museum Thy i andet halvår af 2015 en forundersøgelse på den del af tracéet, som ligger i Thisted Kommune, nærmere bestemt den sydlige del af kommunen. Strækningen fra Næssund over Bedsted til Thyholm har en samlet længde på ca. 27 km. Denne artikel præsenterer et udpluk af nogle interessante arkæologiske fund på strækningen, men dækker langt fra alle de lokaliteter, vi fik kendskab til.

Museets forundersøgelser i kabeltracéet har givet et værdifuldt indblik i områdets bebyggelsesspor og andre spor fra fortiden. Det er blevet til et, i arkæologisk henseende, tilfældigt tværsnit, som ikke er baseret på, hvor vi kunne formodes at finde noget. Tværtimod blev vi flere gange overraskede over fundtomme områder, ligesom vi også fandt hidtil ukendte lokaliteter. Vores kendskab til Thys forhistorie får større udsagnsværdi, når vi ikke kun leder efter spor der, hvor vi regner med at finde noget, men også kommer igennem områder som ikke tidligere har været i søgelyset.

Anlægsarbejdet opererede med en muldafrømningsbredde på 7 m, og museets søgegrøft blev lagt i selve kabelrenden. Der blev gravet en 2 m bred kontinuerlig søgegrøft med gravemaskine gennem størstedelen af tracéet. Hvor der blev fundet anlæg i søgegrøften, blev denne udvidet, stedvis op til i alt 7 m's bredde.

En høvdings hal i Balle

Undersøgelsen startede ud i fin stil, for allerede på den første dag dukkede et interessant fund frem under mulden på en svagt østskrånende mark ved Balle nord for Heltborg. I undergrunden sås en lang række cirkelrunde mørke pletter, som er de årtusind gamle spor efter oldtidens bebyggelse, se fig. 1. Stolpehullerne viste sig at danne sydvæggen i et meget langt hus, og efterhånden som gravemaskinen tog jord af, dukkede mere og mere af huset frem. Ved arbejdsdagens slutning stod vi med et imponerende 36,6 m langt, 6,5 m bredt hus dateret til ældre bronzealder, dvs. på Egtvedpigen og de store gravhøjes tid for ca. 3.400 år siden. Med 230m2 under tag er huset i Balle et af de største

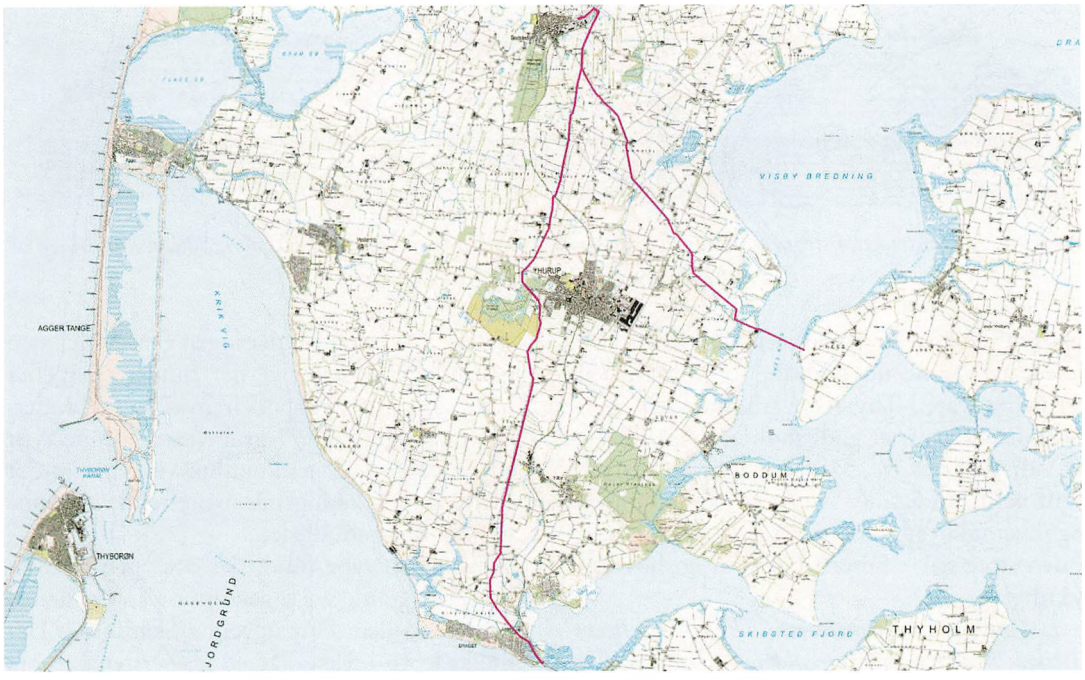

Fig. 2. Hele undersøgelsens forløb fra Næssund til Thyholm.

fra den tid, der endnu er fundet i Thy, og det må have været opført af en rig og magtfuld person, måske Toftum/Balle-områdets høvding.

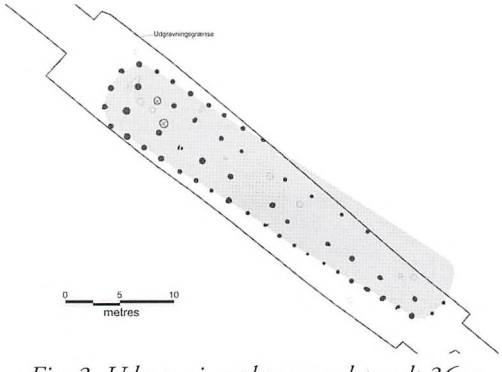

Fig. 3. Udgravningsplan over det godt 36 m lange hus i Balle.

Her ses en udgravningsplan over alle de fremgravede stolpehuller, og det ses, hvor heldige vi var med placeringen af søgegrøften. Hvis tracéet og dermed søgegrøften havde været forrykket f.eks. nogle få meter mod syd, havde vi måske kun set en lille del af sydvæggen og vestgavlen. Stolpehullerne fortæller os ikke blot om husets udstrækning, men også om dets konstruktion. De kraftige vægstolper har stået med ca. 2 meters mellemrum, hvilket betyder, at der har været tale om en bulvægskonstruktion med vandretliggende planker mellem stolperne til forskel fra mindre huse fra samme periode med tættere stillede stolper, der bar vægge af lerklinet fletværk.

Taget blev båret af de to rækker stolper, som ses inde i huset, og det er sandsynligt, at taget har set ud som på rekonstruktionen af et lignende hus fra Leegaard i Sønderhå sogn på fig. 4. Der blev ikke registreret nogen indgange i huset i Balle, men fra andre fund af huse fra perioden ved vi, at der kan have været indgang i både syd- og nordvæg.

I nordvestenden blev der fundet nedgravninger med trækul og ildsprængte sten, markeret med kryds på planen på fig. 3. Her foregik madlavningen, og her har også været et ildsted på gulvet, men det var der ikke bevaret spor af. Det er her i vestenden, man har opholdt sig, mens husets østende sandsynligvis har været brugt til lade og måske også stald.

Et træbygget hus af sådanne dimensioner

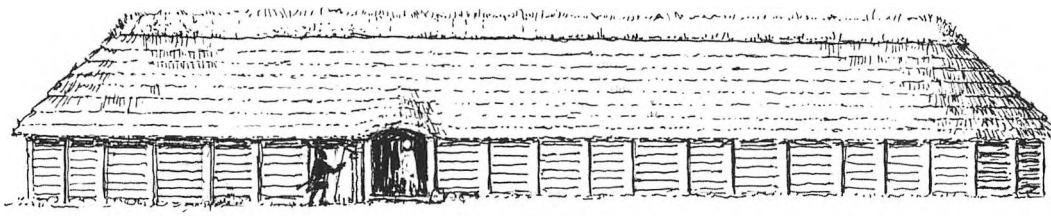

Fig. 4. Rekonstruktionstegning af et bronzealderhus fra Leegaard i Sønderhå sogn. Sådan kan huset i Balle have set ud. Tegning: Bente Draiby.

har krævet store mængder tømmer, hvilket allerede på denne tid omkring 1.400 f.Kr. var en mangelvare i Thy, hvor århundreders agerbrug havde gjort et godt indhug i de tidligere så vidtstrakte skove. Så det er ikke en hvilken som helst bonde, der har stået i døråbningen og skuet ud over fjorden eller taget imod gæster i den store hal – huset i Balle var en høvding værdigt.

Læs mere om bronzealderens Thy i J.-H. Bechs artikel "Nyt lys over bronzealderen i Thy" i Sydthy Årbog 2015.

Heltborgs vikinger

På øst- og vestsiden af en lavning nord for Heltborg kirke, hvor Futtrupvej og Skårhøjvej samles i et vejkryds, fandt vi spor af det, der måske har været middelalderlandsbyen Heltborgs forgænger i vikingetiden. I den lerede og grusede undergrund sås et mylder af stolpehuller og grøfteforløb, som repræsenterer forskellige faser i bebyggelsen, og som ikke er mulige at udskille i særskilte huse. Her må vi stille os tilfredse med konstateringen af, at området tydeligvis har været beboet. Når dateringen lander på vikingetid, skyldes det primært fundet af to klæberstensskår og et grubehus.

Et grubehus er et lille værksted med jordstampet gulv, der er gravet omkring 50 til 100 cm ned i undergrund. Ofte har huset fungeret som vævestue med en opretstående væv, der kan have efterladt sig spor i form af vævevægte på jordgulvet. Grubehuset i Heltborg viste sig som et cirkelrundt, mørkt fyldskifte i undergrunden, ca. 3 m i diameter og med to stolpehuller i kanten over for hinanden, resterne af de to stolper, der har båret tagkonstruktionen. Kun de nederste 10 cm af nedgravningen var tilbage. Desværre var der ingen genstande, men på andre lokaliteter er der fundet spor efter både smedning, glasperlefremstilling og læder- og træskærerarbejde i grubehuse. Denne type små, nedgravede værkstedshuse er i anvendelse i jernalder og vikingetid, hvorefter de igen forsvinder fra fundbilledet.

En anden type fund, der også peger på vikingetid, gjorde vi i søgegrøften på vestsiden af krydset mellem Futtrupvej og Skårhøjvej. Her dukkede to stykker af et klæberstenskar op. Klæbersten er ikke naturligt forekommende i Danmark, men findes i store mængder i bl.a. Norge og Sverige. Klæbersten er en meget blød stenart, som kan skæres direkte ud af klippen og formes med en kniv. Fra klæberstensbrud i Norge og Sverige kom netop i vikingetiden husgeråd og især gryder til Danmark som importvare. De to klæberstensskår, som ses på fig. 5, vidner derfor både om vikingetid i Heltborg og om kontakter med omverdenen i form af importeret køkkengrej.

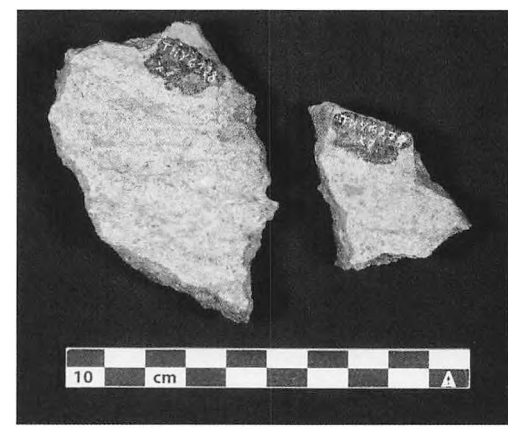

Fig. 5. To brudstykker af et klæberstenskar importeret til Heltborg i vikingetiden.

Fig. 6. Mørke fyldskifter i undergrunden viste sig at være brandgrave fra jernalderen.

Seks brandgrave mellem Hurup og Ydby

Syd for Hurup, på marken mellem Ny Refsvej og Refstorpvej, stødte vi på flere spor af fortidens sydthyboere – i ret bogstavelig forstand. Her løb kabeltracéet nemlig tæt forbi en overpløjet gravhøj, og netop på dette sted dukkede i søgegrøften nogle meget sorte cirkulære fyldskifter frem i undergrunden.

Det var brandgrave, som var gravet ned i nærheden af gravhøjen. Én af gravene indeholdt, ud over brændte ben og trækul, også en del keramik, som kan dateres til sen førromersk jernalder, ca. 500 f.Kr. – ca.1 f.Kr.(keltisk jernalder.) En brandgrav opstod i forbindelse med, at den døde blev brændt på et ligbål. Efterfølgende blev resterne fra bålet samlet sammen og gravet ned i et hul i jorden med eller uden urne. Gravgaver fra denne tid begrænser sig for det meste til lerkar samt dragttilbehør, altså nåle og spænder, som var en del af den dødes påklædning. Der kan dog også forekomme smykker, f.eks. fingerringe. Brandgravene blev afsøgt med metaldetektor, inden de blev udgravet, men der var ingen metalgenstande at spore. Fyldet fra gruberne blev gravet op med graveske og fyldt i poser. De udtagne prøver vil blive vasket igennem et sold, så trækul og ben kan samles fra og dernæst blive analyseret med henblik på C-14 datering og antropologisk analyse. På den måde får vi oplysninger om knoglernes datering samt om de afdødes alder og køn. Det vil måske også være muligt at artsbestemme trækullet og dermed se, hvilke former for brændsel man har brugt til ligbrændingsbålet.

Byhøje som perler på en snor

Ikke langt fra pladsen med brandgravene, ca. 400 m syd herfor, måtte der igen graves udvidelser i tracéet, idet der her dukkede bopladsspor med rester af lergulve, ildsteder og stenlægninger frem af mulden. Over en strækning på ca. 1200 m lå ikke mindre end tre byhøje fra jernalderen - og kablet skulle igennem dem alle tre. De tre byhøje var ikke kendt i forvejen, og de ligner da også umiddelbart de mange andre små bakker som landskabet i Sydthy er fuldt af – men disse tre viste sig at være menneskeskabte.

Byhøjene er opstået i ældre jernalder, dvs. århundrederne omkring Kristi fødsel. På den tid

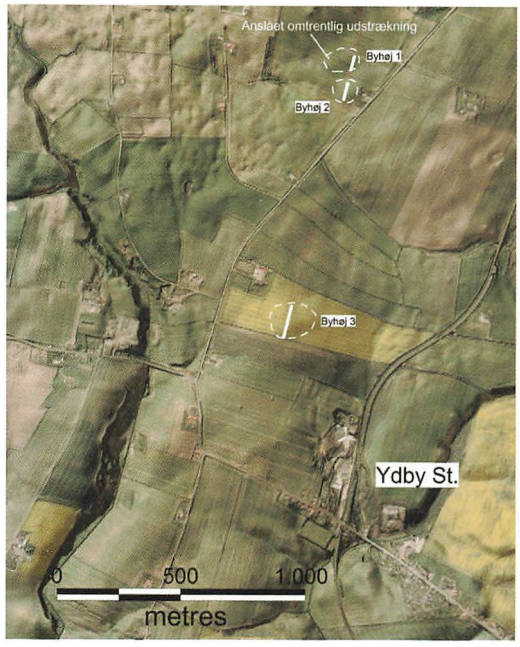

Fig. 7. Kort, der viser terrænforskelle i landskabet. Kabeltracéet er markeret med en rød streg, og de stiplede linjer er byhøjenes omtrentlige omfang tegnet ud fra højdeforskelle i terrænet.

var det almindeligt i Thy, at husene var bygget af græstørv med 1 m tykke vægge og gulve af ler. Når et hus ikke længere var beboeligt, blev det jævnet ud og et nyt opført ovenpå. På den måde voksede terrænet gennem årene, og til sidst lå bebyggelsen på en lille bakke. På et tidspunkt er stedet blevet forladt og efterhånden kommet under plov. Men da gravemaskinen fik skrabet det øverste ca. 30 cm tykke lag pløjemuld af, lå her bevaret resterne af bebyggelsens huse med lergulve, tørvevægge, stenlægninger og ildsteder. Skår fra itugåede kar daterer disse kulturlag til førromersk jernalder, men det er vanskeligt at vide, om det er de yngste nedbrudte huse fra, da bebyggelsen blev forladt, vi så her. Meget kan være forsvundet gennem generationers dyrkning på stedet.

Men lagene nedenunder formodes at være uberørte, og for at få et indtryk af kulturlagenes tykkelse i byhøjen, blev der forsigtigt med spade gravet et lille prøvehul. På fig. 8 ses de forskellige huses lergulve som lyse striber over hinanden, adskilt af mørke lag bestående af nedbrudt græstørv. På dette sted har der været mindst fire forgængere for huset i overfladen. Prøvehullet var over 1 m dybt, men nåede ikke hele vejen ned til undergrunden, så måske var der endnu flere huse nedenunder. I hvert fald kunne det konstateres, at der var tykke kulturlag under det øverste lag.

Fig. 8. Snit ned gennem én af byhøjene, hvor gulvlagene ses som lyse lerstriber ovenover hinanden.

I ældre jernalder var Thy tæt bebygget, og måske er det derfor, man er blevet boende på det samme sted gennem generationer. Især Sydthy er kendt for fænomenet med byhøje, og museet udgravede i 1980'erne en stor byhøj i forbindelse med anlæggelsen af Ashøjvej nord for Hurup. Her var kulturlagene over 1 m tykke, og der blev registreret 7 faser i bebyggelsen. Erfaringerne herfra og fra andre tilsvarende udgravninger har vist, at der i de uforstyrrede lag i en byhøj findes mange vigtige oplysninger, bl.a. om husenes indretning og indbyrdes forhold, som kan bruges i vores tolkninger af hverdagen i jernalderen. Undersøgelserne kaster også lys over mere overordnede forhold såsom datidens økonomi og samfund. Men det er en kostbar affære at dykke ned i de komplekse lag i en byhøj. Når der så oven i købet var tale om hele tre byhøje, valgte Energinet.dk at føre kablet nedenunder de metertykke aflejringer i stedet for igennem dem. Dermed ligger bopladsernes tykke kulturlag uberørte hen til senere tiders eventuelle undersøgelser.

Fig. 9. Et kig ud over søgegrøften med Sindrup Vejle i baggrunden.

Ved vejs ende

En gråvejrsdag i december 2015 blev strækningens sidste meter ved Sindrup Vejle undersøgt. Her på skråningen ned til den gamle strandbred var der forhåbninger om at finde spor af stenaldermenneskenes aktiviteter, måske endda rester af en båd, hvilket endnu mangler i fundbilledet fra Thy.

Det blev nu ikke til noget sensationelt fund, men nogle enkelte stykker bearbejdet flint vidner om, at jægerstenalderens mennesker har færdedes i området for 6-7000 år siden.

Dermed sluttede en rejse gennem Sydthys oldtid, hvor alle perioder fra stenalder til vikingetid endte med at være repræsenteret. Næste etape af kabelnedgravningen går fra Bedsted til Nors, og det skal blive spændende at se, hvad der kommer ud af de arkæologiske forundersøgelser på den strækning.

Fig. 10. Stemningsbillede fra markerne umiddelbart nord for Byhøj 3 ved Ydby.

Færdsel forbi Kobberø skole er ikke rar

Thisted Amts Tidende den 14. februar 1914

Min niårige datter, som går i skole ved lærer Pedersen, Kobberø, var for en tid siden cyklende et ærinde, og på hjemvejen har hun været så uforsigtig at ringe med cykelklokken, idet hun cyklede forbi skolen. Dagen derefter var samme datter i skole. Straks Pedersen kom ind i skolen, spurgte han min datter om, hvilken hånd hun brugte at ringe med. Det fortalte min datter så. Pedersen gav derefter min datter prygl, fordi hun havde ringet. Derefter holdt de morgenandagt. Min datter kom derefter til at smile til de andre børn, hvilket bevirkede, at Pedersen atter gav sig til at slå løs på hende. Det blev gjort så grundigt, at pigen bar mærker på sit legeme, hvilket jeg har lægeattest på.

Min datter kom så hjem til middag og klagede over, at læreren havde slået hende, og hun sagde, at hun ikke turde gå i skole igen. Jeg var ikke hjemme nævnte dag, hvorfor en ældre datter, som er 27 år, klædte barnet af og så da på barnets legeme, at der var sorte og blå pletter, hvorefter hun fulgte barnet i skole for der at få at vide, hvad der var foregået. Men min datter fik ikke talt mange ord, før hun blev vist døren, som jeg godt kan forstå, da Pedersen selvfølgelig ikke har kunnet forsvare sig.

Jeg klagede efterfølgende til skolekommissionen, men det førte ikke til noget. Der fortælles, at Pedersen fik sig en irettesættelse, men jeg blev samtidig af skolekommissionen mindet om, at mine børn ikke måtte gøre spektakel ved skolen. Men kan det henregnes dertil, da min datter fortsatte sin cyklen og ikke stod af? Det vil jeg overlade til læserne at bedømme. Jeg kla-

Skolebørn og lærer Pedersen og frue i Kobberø Skole ca. 1915.

gede så til provsten, men heller ikke det førte til noget. Jeg fik en irettesættelse fra provsten, og dermed er det vist meningen, at den sag skal være ude af verden.

Må jeg spørge: Er det strafbart at cykle på offentlig vej? Eller må vi være her? Pedersen og pastor Egerup har været her på min bopæl for at få vort mellemværende jævnet, men det førte ikke til noget.

Pedersen udtalte samtidig, at min søn, som var kørende forbi skolen, havde slået skrald, og det har han benævnt som bøllestreger. For resten en meget fin udtalelse; der må vist være mange bøller her i Thy, når det kan benævnes som bøllestreger at slå skrald med pisken. Pedersen fortalte også, at der var en anden gang, min søn havde slået skrald, men det gjorde jeg til løgn, da min søn ingen pisk havde med nævnte dag. Men for resten så skal vi nok selv bestemme, når vi vil slå skrald med pisken. Den ulejlighed vil jeg spare Pedersen for. Ja, Pedersen udtalte også, at min søn havde set sig tilbage. Også det vil vi selv bestemme.

Ja, såfremt Pedersen fylder skolekommissionen med den slags, så tror jeg ingen ende spektaklerne får. Jeg synes, Pedersen skulle passe skolen og ikke stå og se efter, hvem der cykler og kører forbi, eller hvem der ser sig tilbage. Hellere undervise børnene lidt mere end at sende de små piger ud i gangen, når de henvender sig til deres lærer, fordi de ikke kunne regne deres opgaver, hvilket har været tilfældet med min datter den 1. december 1913. Der kunne min datter vist nok have stået endnu, hvis ikke lærerens datter havde hjulpet hende.

At mine børn skal være værre end andre børn, tror jeg ikke. Hvis jeg må bemærke, at skolelærerens børn mageligt kan råbe efter mig, når jeg kører forbi skolen. Forleden dag løb en lille pige ud på vejen og spændte kjolen ud, som om hestene skulle stoppe, men pigen løb sin vej, inden jeg nåede hende, men hvad, de er jo kun børn.

Til slut vil jeg takke vor ærede skolekommission og provsten for deres gode formaninger, men så længe der ikke er bevist andet om mine børn, kan de herrer spare sig deres ulejlighed. Samtidig vil jeg tillade mig at minde de vejfarende, som færdes forbi Kobberø skole, om ikke at ringe med cykelklokken og så vidt muligt færdes på vejrabatterne, ikke se sig tilbage og for alt i verden holde pisken i ro.

Med tak for optagelsen.

Hoelgaarden, Kobberø, 11. februar 1914
P. Hoelgaard

Kobberø skole blev oprettet og bygget i 1901, (beliggende Kobberøvej 5). Imidlertid er der et par kilder, der antyder, at der har været en skole i distriktet i 1800-tallet. På grund af lav elevtal blev skolen nedlagt i 1939, og eleverne flyttedes til Helligsø – Gettrup skole.

Kilde: Knarken – En kortfattet beskrivelse af skolerne i Sydthy Kommune.

Den 19. februar 1914 kan man læse følgende reaktion i samme avis:

Færdsel forbi Kobberø Skole

Per Hulgaard dypper hans pen i blæk,
eller var`ed ka´ske i gald?
Men i hva han depped, å hvad pen han fæk,
ku han eet fo hans uer te å fald.

No vel han veed æ dejn og æ præjst,
om han mo ha lov å væ tel,
om han ka fo lov å kyer mæ hans hejst
å slå skrald, så møj som han vel.

Om hans bar mo cykkel å broeg djæ klok
å sik sæ tebåeg, nær di tøtt.
Æ tøvs no endle osse no,
te de ku væer te nøtt.

De æ strængg, nær jen ingen ste´er mo væer,
de ka da enhver fostå;
men de æ de samm, haj æ væt Per,
vill æ eet ha skrøvn i æ blåe.

Fo nærensti jen hår løst æ støkk,
hva æ dæ så nejsten ve´ed?
Hår hans bar fåt hogg, så ka jen jo tøkk,
te di hår osse træn te´ed.

De va vel hans ajt å ramm æ dejn,
æ tøvs, de rammer ham lidt,
bejer tøvs æ, de rammer hans ejn,
å de æ da egentlig skidt.

Avisskryveri æ nøj vanskle nøj,
nær et jen majter si pen;
de flyvver jo ned øver hver en bøj,
lånt læng'r, inn jen siel kommer hen.

De, dæ stov om æ skuelkommission
å æ provst, å hva var'ed meer,
de vill æ eet, i hudden de haj goen,
hat mej, hvis æ haj væt Peer.

Fo nærensti jen finner en kromm
te æ provst, å æ præjst å de ajer,
da æ dæ ingen, dæ tvivler om,
æ skyld mo legg ve i ajer.

Hejs trover æ eet, de haj såen goen,
da haj'ed val bløven æ dejn,
dæ haj'ed fåt æ besøg å æ skuelkommission
å æ direktion si beskejn.

Te sidst vel æ rækk mi håen te æ dejn.
Ham vel æ gratuleer;
æ støkk hår gavnt ham møj i hans ejn,
den er bejer for ham inn for Peer.

No sejer æ så, så manne tak
te Dem hr. redaktør,
hvissom De vel gi plas fo så barle nøj snak.
Æ æ fræ "æ land", kan De hørr.

Pr. Vestervig, den 18. februar 1914
Marie Nielsen Hviid.

Efterskrift af Helge Thinggaard, Vestervig:
Marie Nielsen Hvid var gift med lærer Nielsen Hvid, Lindahlsminde skole, pr. Vestervig.

Den nu nedrevne skole var beliggende i nærheden af Vestervig Kirke. I 1921 blev hun enke, flyttede til Vestervig i 1922 og byggede det gule hus med de to karnapper med Thinghuset som nærmeste nabo. Marie Nielsen Hviid, som nu brugte dobbelt "i" i det sidste af efternavnene,

Familien Nielsen-Hviid.

etablerede her en såkaldt B-boghandel. Sammen med en ansat niece, frøken Gisselbæk, drev hun forretningen i ca. 30 år. Suppleret med enkepensionen gav den vist et udmærket afkast. Hun var således en af de første af byens borgere, som efter krigen erhvervede en bil.

Den jødiske dreng

Af Britta Nielsen, Vestervig

Karl Fassel i haven i "Vester Ulsted".

"Uledsaget flygtningebarn" ville man kalde ham i dag, men hjemme i Vester Ulsted kaldte vi ham bare "Jødedrengen".

Hele vores tidlige barndom lige efter 2. Verdenskrig blev vi fortalt om jødedrengen, der før krigen var hos vores mormor og morfar (Anine og Lund Jensen), der var 3. generation i Vester Ulsted.

Vores mor, Inger, fyldte i 1939 17 år, så hun og to lidt yngre kusiner, Anne Sørensen, Vesterby (gift Jensen) og Anne Kathrine Jensen, Skårup (gift Præstegaard), har sikkert haft sjove timer sammen med ham.

Efter vores mors død i 1999 viser det sig desværre, hvor lidt vi egentlig nåede at få spurgt om: Hvorfor, hvordan og hvornår? Nu følte vi jo os sikre på, at mange vidste noget om disse jødedrenge. Her fandt vi imidlertid ud af, at næsten ingen var klar over, at der overhovedet havde været flygtninge før krigen, og så var det jo først, det blev rigtigt spændende.

Den unge mand hed Karl Fassel (måske stavet forkert). Han var rigtig god til at tegne, og i det hele taget har han været en god oplevelse for familien.

Efter krigen, hvor vi efterhånden blev født, kunne vi mærke, hvor spændte vores mor og bedsteforældre var på, om han nu dukkede op igen en dag.

Engang i 50'erne dukkede en jødedreng, der havde været hos Chr. Vilhelmsen, Hurup, op hos dem. Han kunne fortælle, at han og Karl flygtede sammen til Sverige, hvor de begge meldte sig i allieret tjeneste og kom på en eller anden måde til England. De var begge med ved D-dag, hvor Karl desværre faldt. Selv om vi søskende på det tidspunkt ikke var så gamle, kunne vi tydeligt mærke, hvor kede af det familien var. Det var en stor skuffelse, at Karl aldrig ville komme tilbage.

Han efterlod en tegning fra julen 1939 og nogle tushtegninger, og her kan man se, at helt uden humor har han ikke været.

Mor har taget div. billeder af en glad jødedreng sammen med familien. *(Se næste side).*

Noget meget vigtigt er, at der også er bevaret en folder fra Kvindernes-Fredsliga, Thisted Amt, hvor organisationen ønsker plejeforældrene glædelig påske.

Folderen indeholder 8 spritduplikerede sider og er sandsynligvis skrevet i 1939, men desværre indimellem svært læselig.

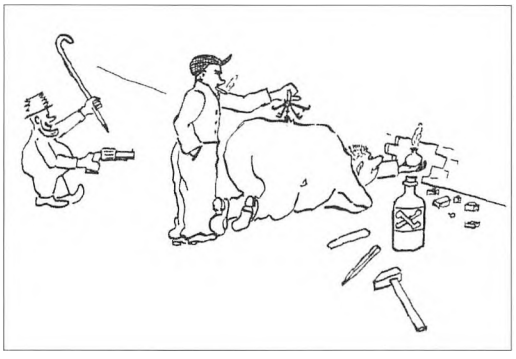

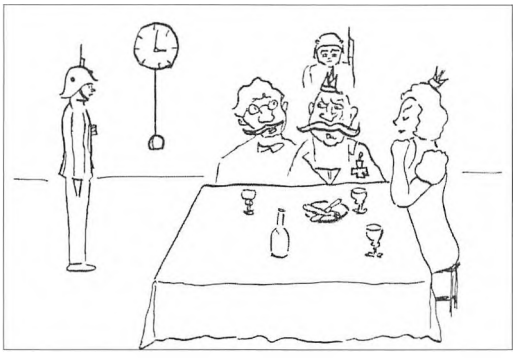

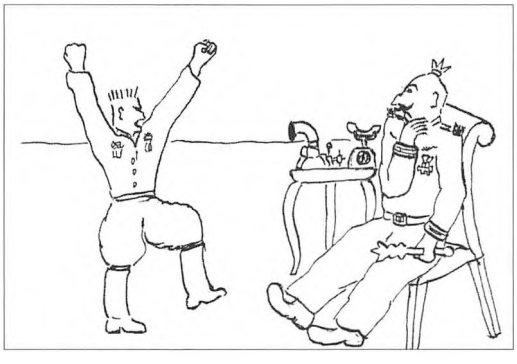

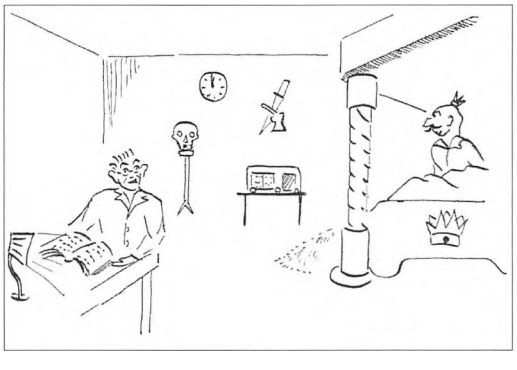

Vester Ulsted ved ladeporten mod øst. Bedstefar (Lund), bedstemor (Anine) og Karl.

Kaffe i det grønne, måske Ashøje. Fra venstre: Anne Kathrine, Martin Jensen, bedstefar (Lund), med hat: Stinne Jensen, bedstemor (Anine), Karl og sikkert Chr. Vilhelmsens jødiske dreng.

Kvindernes Fredsliga.

Side 1

Rundt om i lande – i verden ud
Lyder til menneskeheden et bud! –
"Enhver, som for barnet ofrer sig
øver samme gerning mod dig! .- "
Det bud vandt ofre så viden om
da børnene om hjælp til Danmark kom
fra fædre og mødre, hvis hjem var lagt øde,
og ikke anede deres brøde:
"Oh, giv mit barn, hvad ej jeg formår,
giv det lidt blid barnekår, -
jeg beder dig, tag det kærligt ved hånd
og husk, at alle de stærke bånd,
som knytted os sammen for altid i hjemmet
af grusomme magter blev sønderflænget. –
Og vil du lede mit barn den vej,
som selv jeg prøved', jeg takker dig! –
Vil vejen tit føles tornebrø't
oh, hjælp, at den også bli'r rosenblødt.
Til danske hjem, hvor børnene bor,
går takkebønnen fra far og mor! –
Enhver, som for barnet ofrer sig,
øver samme gerning mod mig! – "

Marie S. Madsen
Bedsted - Kredsform. Hurup

Side 2

Kvindernes Fredsliga

Kvindernes internationale Liga for Fred og Frihed blev stiftet 28. april 1915 i Haag af kvinder fra såvel krigsførende som neutrale lande under ledelse af amerikanerinde Jane Addams. Det var naturligt, at kvinder, uanset race og politik, at deres lande indbyrdes førte krig, søgte at danne en sammenslutning, som arbejdede på at skabe en international lovgivning til afløsning af krig som afgørelsesmiddel på stridigheder landene imellem, eftersom det dengang, som nu, er kvinder, som yder det største kontingent i en krig ved at ofre deres mænd og sønner. Hvor meget der end tales om pligt og ære, vil disse røster aldrig kunne opveje tabet af de værdier, som giver kvindernes liv indhold. –

I de 25 år, der er gået, siden ligaen blev stiftet, er der oprettet afdelinger i 26 lande. Danmark var med i arbejdet fra begyndelsen og har ca. 25.000 medlemmer. Landsform. Fru Thora Daugaard, København. – Retningslinierne i arbejdet er: Mellemfolkelig forståelse, international retsorden, international afrustning, at de store summer, som anvendes til våbenindustrier, må blive anvendt til forbedring af menneskers kår, en økonomisk verdensordning under international kontrol, med en bedre varefordeling landene imellem og et mere ensrettet pengesystem, herved ville arbejdsløshedsspørgsmålet løses og tilliden mellem folkene atter opstå. –

Kvindernes Fredsliga har mange, som i dag deler dette syn, men fredsarbejdet må organiseres endnu bedre.

Også emigrantarbejdet har Kvindernes Fredsliga arbejdet for. Den begyndte det hjælpearbejde efter Verdenskrigen, som Fritjof Nansen fortsatte. Tyske, østrigske og spanske børn har den hjulpet. Kendt heroppe i Thisted Amt er for tiden arbejdet med de jødiske emigrantbørn. Af de 300 børn i alderen fra 14 – 17 år som for tiden opholder sig i landet, har Thisted Amt haft det største antal, 64 piger og drenge. / 32 på Mors, 15 i Hurup – kreds, 17 i Thisted kreds. De første kom hertil først i september i 1939, heraf er 19 fra Mors og 1 fra Thisted kreds rejst til Palæstina den 19. januar1940. Den længste opholdstilladelse her i landet er to år, børnene skal lære husgerning og landbrug, da der stilles visse betingelser før indrejsen til Palæstina, som skal være børnenes fremtidige hjem. Ved afrejsen i København mærkede man rigtig, hvor meget børnene allerede var kommet til at holde af hjemmene og opholdet i Danmark. Den venlighed de havde mødt overalt havde vakt livsglæden hos dem. Ofte når der er mørkt og koldt og sorg går over landene – går mine tanker med tak til disse gode hjem, hvor børnene ikke alene sover trygt, og hver dag kan spise sig mætte, men hvor de tillige dagligt møder forståelse og overbærenhed, den betyder så meget under deres ophold i et fremmed land bort fra familien, i en alder, hvor de hverken er børn eller voksne, og hvor sindene er så modtagelige for indtryk. Takket være disse gæstfrie og forstående hjem på Mors og i Thy er det lykkedes at løse opgaven med emigrantbørnene heroppe på en så smuk og tilfredsstillende måde. –

Dagmar Lustrup
Distriktsformand for Thisted Amt

Side 3

Lidt om jødebørn på Mors

Den 4. september 1939 kl. 9 aften ankom her til Mors en flok unge jøder i alderen fra 14 – 16 år, 11 drenge og 8 piger. Plejeforældrene og bestyrelsen for Kvindernes Fredsliga var mødt på banegården for at modtage børnene. –

Og så kom de op ad landgangsbroen, slæbende på deres tunge kufferter, stakkels, hjemløse børn, som nu skulle prøve at finde et nyt hjem her på det gæstfrie Mors, men langt fra forældre, slægt og venner. –

Med forskellig mellemrum ankom efterhånden 32 jødebørn og blev anbragt over hele øen, så det viste sig umuligt at samle dem til skolegang på samme sted, hvorfor deres lærer, Elchanan Jizahak, underviste dem skiftevis i Nykøbing og Solbjerg forsamlingshus, hvortil børnene dels cyklede dels kørte med rutebil. –

På ganske enkelte undtagelser nær faldt børnene hurtig til i deres nye hjem, og plejeforældrene har udtalt den største glæde og tilfredshed med børnenes ophold og opførsel.

Den 10. december samlede vi alle jødebørnene til en lille julefest i Solbjerg forsamlingshus. De fik kaffe og knas og en lille julegave hver, og derefter legede de mange morsomme sanglege, som egentlig

minder om de danske, men melodierne, der hører til er mere monotone og ensartede end vore. –

Mens jeg stod og så på deres glade leg, måtte jeg, som så ofte før, tænke på, hvor verden må være af lave, når disse børn måtte holde deres julefest heroppe i det kolde Nord. – Børnene var så indkvarteret i Solbjerg om natten, da de ikke kunne nå hjem samme aften. –

Den 17. januar rejste det først ankomne hold til Palæstina med flyvemaskine til Amsterdam og med tog til Marseille, hvorfra de sejlede til Palæstina. Ved afrejsen fra Nykøbing var selvfølgelig alle plejeforældrene til stede. Hvert af børnene fik et lille Dannebrogsflag og en plade chokolade, og en af drengene holdt på dansk en nydelig takketale. – Lige i de sidste dage er der begyndt at komme breve fra dem til hjemmene, som viser, at rejsen har været god og interessant. –

Tilbage på Mors er nu 13 børn, som alle går i skole i Nykøbing. Disse børn skal muligvis blive her ca. 1½ år endnu. –

Maggi Jakobsen
Kredsform. Nykøbing

Side 4

Mit indtryk af jødebørnene

Da vi den 24. november på Thisted banegård modtog en flok unge jøder, blev jeg noget forbavset ved at se de velvoksne unge mennesker, belæssede med rygsække i dejlige, varme klæder og støvler. Jeg havde tænkt mig, at de var små- omtrent babyer, der kom. – Deres levende, interesserede ansigter gjorde et stort indtryk på mig, alle så de glade og velfornøjede ud. Ikke spor af træthed, trods den lange rejse. Kammeratskabet var godt, kunne man mærke, og da de sang for os, var det med en appel, som vi her i Danmark i høj grad mangler. – Senere når jeg har set dem og været sammen med dem – hvilket har glædet mig meget – har jeg bevaret det samme gode indtryk, glade, tilfredse nydelige unge mennesker, der nyder det morsomme samvær med deres jævnaldrende kammerater, og at de alle befinder sig godt i vort lille land, ser man på deres runde kinder. Der er vist ikke en af dem, der ikke har taget fra 5 – 10 kg på i vægt.-

Nu, da sommeren står for døren med det herlige friluftsvejr, tror jeg, de vil befinde sig endnu bedre her. –

Jeg vil inderligt håbe for de unge, at de må bevare det lyse sind, så deres fremtid i det nye land må blive lykkelig og god. –

Anne Margit Nielsen
Kredsform. Thisted

Jødebørn i Hurupkredsen

24. november ankom 15 emigrantbørn til 15 forskellige hjem i Hurupkredsen. Det er børn fra Czekoslovakiet i 15 – 16 års alderen, de fleste er drenge. 10 af børnene bor omkring Hurup – de fem på Thyholm. –

Børnene skal have skoleundervisning 3 gange om ugen, og Hurup Håndværkerforening har stillet et lokale i Teknisk Skole til rådighed. Her undervises børnene i Hebraisk og forskellige fag – som forlanges af foreningen "Youth Alijah", for at få indrejsetilladelse til Palæstina. –

Sproget har voldt og volder en del vanskeligheder, men ikke større end det fra plejehjemmene, gennem deres kærlighed til sagen og opofrelse for børnene, kan overvindes. Vi er de hjem meget taknemmelige – for det er stort at åbne sit hjem for et fremmed barn og give det kår som sit eget. –

Marie S. Madsen
Kredsform. Hurup

Side 5

I det følgende vil vi give plejeforældrene en oversigt over undervisningen, da vi tror, at det er af stor betydning at klargøre plejeforældrene arten af undervisningen, og hvorledes den foregår. –

Hvorfor skoleundervisning?

Størstedelen af de unge kommer fra Czekoslovakiets, Tysklands og Østrigs storbyer. Begivenhedernes udvikling ramte også disse børn, idet de måtte afbryde deres studier, da jødiske elever blev udelukkede fra offentlige læreranstalter.

Afbrudt i ordets sande forstand, thi hver skole har sin foreskrevne læreplan, som først skaffer en elev et afrundet billede, når han har gennemgået samtlige skolens klasser. I det øjeblik da skolen blev afbrudt, stod de unge i den første halvdel af deres uddannelse, så det manglende måtte tilbringes dem på en eller anden måde. – Altså er en af skoleundervisningens væsentligste opgaver, at give dem den viden, der mangler i et menneskes nor-

maluddannelse. – Men derved er svaret dog ikke udtømmende. En anden ligeledes vigtig grund kommer til:

De unge mennesker nærer ønsket om, så snart mulighed gives, at drage til Palæstina og der deltage i det store opbygningsværks praktiske arbejde. Arbejdet, som venter dem der, er svært, og hver enkelt må af alle sine kræfter og af sine fulde ydedygtighed ofre sig for det legemlige arbejde, det være sig i landbruget, husholdningen, byggeri o.s.v. Kun de allerfærreste har der lejlighed til at besøge en folke- eller landbrugshøjskole, sådan som tilfældet er her i Danmark, ret enestående i øvrigt. –

Hvorledes lægges undervisningen nu tilrette og på hvilken måde bliver den meddelt? –

I første række står straks to fag, som beskæftiger sig med den jødiske viden, i jødiske historie og læren af det hebraiske sprog. –

Ethvert folk har sin historie og øser af denne forgangenhedens(?) kilde, stadig på ny kraft til videre eksistens og udvikling. Og netop jødernes historie er rig på afveksling og hændelser. Allerede Bibelen beretter os historien om det folk, som al undertrykkelse, forfølgelse og udrydningsforsøg til trods, stadig består og udvikler sig, bærende troen på en gud i sig. –

Sproget er en kulturbærer for hvert folk. Hvad var mere nærliggende end igen at gøre det gamle hebraiske sprog, som gennem 2000 år har levet sammen med jøderne i forbandelse, til et levende omgangssprog. Siden det nye Palæstinas opbygning taler man der igen hebraisk, ganske som i gamle tider. – Til disse første fag slutter sig endvidere palæstinakundskab, hvorunder man må forstå dette lands geografi, befolkning og historie. –

Endvidere må nævnes almindelig verdenshistorie og landbrugsviden, som teoretisk fuldkommengørelse til praktisk arbejde. -

For fremtiden optages også nationaløkonomi, hvorunder særlig den danske andelsbevægelse, der også har stor betydning for Palæstina, skal behandles. –

Herefter desværre 10 ulæselige linjer.

E. Markowsky

Side 6

Hvad sker der med børnene i Palæstina?

Ofte er jeg ved mine besøg bleven spurgt af plejeforældrene, hvad bliver der egentlig af vore plejebørn i Palæstina? – Jeg vil nu kort fortælle, hvorledes de unges liv i Palæstina former sig. –

Når skibet med de unge mennesker nærmer sig Palæstinas kyst, kommer en båd med regeringsembedsmænd hen til skibet. Indvandrernes papirer, ganske særlig deres certifikater (indrejsetilladelse), uden hvilke ingen må betræde landet, bliver prøvet, og alle indvandrere bliver derefter vaccineret to gange. En gang imod kopper og en anden gang imod tyfus. Efter at toldkontrollen og de andre formaliteter er overstået, kommer børnene i land, enten i Haifa, Palæstinas store havn, eller i Tel Aviv, den nye jødiske by. I havnen ventes de af repræsentanter fra den by, i hvilken de skal gennemgå deres toårige uddannelse. Det er enten skoler eller store landbrugskolonier, i hvilke børnene anbringes i grupper på 15 – 20. De lever, bor og arbejder der samlet under en lærers ledelse. –

Med åbne øjne står børnene ved havnekajen og betragter forbavsede og bevægede livet i det eftertragtede forjættede land. Alle de mange personer og særprægede typer en orientalsk havns maleriske liv er for dem et nyt og indtryksfuldt billede. –

Tiden er kun kort, og bagagen bliver læsset på rutebilen (i Palæstina kører man særligt meget med autobus, da der kun findes få jernbaner), og opad går det mod det nye hjem. I kolonien modtages de med glæde og forståelse, og efter en lille rundgang falder de, overmættede af det meget nye, dødtrætte i sengene.

Få dage går, og livet bliver til hverdag. De unge har nu den ikke lette opgave at tilpasse sig efter landets liv, de må lære Palæstinas skikke og levevis at kende, de må lære at tale et nyt sprog, hebraisk, og at vænne sig til arbejdet. Til de andre besværligheder kommer yderligere Palæstinas klima. Klimaet er ikke usundt; dog er der regnløse somre. De 8 måneder er som en varm juli i Danmark, og regne gør det i Palæstina kun om "vinteren" mellem november og marts.-

Der går et halvt år, og de unge mennesker har levet sig ind i forholdene. Den uddannelse, som de tidligere har fået, hjælper dem noget. Hvor meget hebraisk de kan, og hvor godt de har lært at arbejde. Dagen er fuldt udfyldt: fire timers undervisning, fire – fem timers arbejde. Den største part arbejder i landbruget, og kun få bliver beskæftiget

ved håndværk. – Palæstina – et land med hurtigt voksende landbrug har et stort behov for godt uddannede landbrugere. Der drives mest agerbrug, appelsindyrkning, kvæg- og fjerkræavl. De unge mennesker kan anvende meget i Palæstina af det, de før har lært i Danmark, thi trods den store klimatiske forskel er dog de vigtigste arbejder som pløjning, såning, tærskning og ganske særlig pasningen af dyrene hinanden meget lige. –

Efter at den toårige læretid nu er afsluttet, forlader de unge kolonien. De er nu 18 – 19 år gamle, kender arbejdet, Palæstinas sprog og betingelser og kan stå på egne ben. En del af dem går videre som landarbejdere eller uddanner sig yderligere. En lille del går til byerne, og den største del danner en arbejdsgruppe for senere med fælles kræfter at kunne opbygge en ny koloni. –

E. Jizchaki

Side 7

Mit syn om børnene

Der er ikke så lidt forskel på den flok konfirmander, der kommer her i præstegården til konfirmationsforberedelse og så den flok unge jøder, der de samme to dage om ugen samles her til undervisning, når vi er færdige i konfirmandstuen. – Hvis man på forhånd måske ville vente, at konfirmanderne, som flest jo er på hjemlig grund, er de mest sikre, så tager man meget fejl. De små thyboer kan ikke på nogen måde konkurrere med de lidt ældre fremmede med hensyn til utvungen livlighed – ugenert højrøstethed og overlegen væremåde. Én jøde gør det her ud for meget mere end tre jyder. En thybo kunne aldrig gebærde sig således – uden i løssluppent skaberi. Men det skal bemærkes, at noget sådant er der ikke tale om hos de unge jøder. Deres væsen er selvfølgelig og naturlig. –

Hvis man spørger om grunden til denne forskel, kan man søge den i racemæssige ejendommeligheder. Eller man kan og med større ret henvise til, at vore jødiske gæster for en del er storstadsbørn. De minder os jo ikke så lidt om vore egne københavnere. – Alligevel tror jeg, at dette kun er en del af forklaringen. –

Når man hører, hvorledes de snakker op, råber og ler, og så samtidig ser deres glæde ved at mødes og den hjertelighed, der præger deres samvær, så kan man næppe blive fri for at tænke på, at det særegne i deres situation spiller med ind. De føler sig på en måde hjemme hos hinanden her midt i det fremmede – kan her igen være sig selv – bruge deres eget sprog, tale frit ud o.s.v. De finder udløsning for trangen til forståelse og nogen erstatning for savnet af deres hjem – alt det, som selv det bedste plejehjem jo kun i meget ufuldkommen grad kan give – især i den første tid. –

Netop fordi de således i så høj grad er henvist til hinanden og kan være hinanden til så stor hjælp og opmuntring, er det en glæde at se, hvor gerne de vil samles, og hvor godt forholdene mellem dem synes at være. Naturligvis kan jeg ikke virkelig bedømme, hvorledes forholdet mellem dem er, men deres umiddelbare glæde ved at mødes og det hjertelige præg, der er over deres kammeratskab, er dog så umiskendelig, at det kaster det smukkeste skær over deres livlige samvær og viser os noget af værdien. –

Og lad mig i denne sammenhæng føje til, at jeg har indtryk af, at de to lærere på en udmærket måde forstår at møde deres elever som kammerater og går ind i kammeratskabet med dem på en måde, som næppe ville have været muligt for ældre lærere. –

Nogle vil måske her spørge: Hvad så med undervisningen? Betydningen af at få lært det sprog, de i fremtiden skal tale, og at blive sat ind i forholdene i deres fremtidige land kan enhver af os forstå. –

Hvorledes det så går med undervisningen i disse ting, skal jeg af gode grunde ikke udtale mig om. Men en ting vil jeg dog gerne sige her. Jeg havde gået og tænkt, om det var muligt at få samling på så urolige gemytter til en ordentlig undervisning under disse lidt løse forhold, men siden jeg selv engang, da ingen lærer kunne komme, har prøvet at optræde som en slags lærer for dem, er mine betænkeligheder forsvundet. Ikke fordi det viste sig, at de i skolestuen straks forvandledes til stilfærdige veldisciplinerede skoleelever – langtfra – snakken gik også der, så man følte sig som i en bikube. Men kun til det øjeblik der blev tale om at tage fat. Så var de straks med – så opmærksomme og interesserede, at det var en fornøjelse – navnlig fordi man ikke havde følelsen af blot at stå og undervise, men netop at man arbejdede sammen med dem. –

"Jødebørnene" – som vi jo stadig kalder dem,

- selv om der er temmelig voksne damer og herrer imellem – er på mange måder forskellige fra os. Det er en berigelse i bagved det for os fremmede at finde andet og mere, end vi straks ser. Det gælder om dem, når de samles i flok, og det gælder sikkert ikke mindre om dem enkeltvis, når man rundt om i hjemmene lærer dem at kende i det daglige. –

Det er vel glæde nok i blot at være med til at hjælpe dem et stykke frem ad den ikke lette vej, de må gå. Men jo mere man kender dem, forstår dem og holder af dem, des større bliver glæden derved. –

Hillerslev præstegård - V. Berg - Sognepræst

Side 8

De fremmede

Henne i Hillerslev står et gammelt kirketårn. Mangen vinter er gået hen over det, og dog er det stadigvæk solid og holder sig lige så oprejst som dets brødre i Sennels og Nors. Det er ikke meget højt, men det står på en god plads, så det kan skue vidt ud i det danske land, hen over Kjeldstup, Brund og Nors, og hvis det bare skelede en lille smule, ville det endog se ud over det grønblå hav, men det gør det ikke, thi det er en sådan herre, der ved, hvad der sømmer sig for folk af stand. – "Du kommer mig lige tilpas," sagde det til mig, "Du kan sikkert sige mig, hvem disse fremmede er, thi du synes jo at være en af dem. Jeg ser ofte derovre ved præstegården nye fremmede mennesker. Det er sikkert ingen danskere, thi mine danskere kender jeg meget godt, og de ser helt anderledes ud. Det ligger sådan melankolsk, længselsfuld i deres øjne. I deres indre må de længes efter et eller andet."

"Du har ret gamle kirketårn," svarede jeg. "Disse mennesker længes næsten gennem 200 år efter deres hjem, Palæstina – det er jøder!" –

"Jøder?", gentog kirketårnet. "Ja, ja, om dem har jeg allerede hørt. Da jeg endnu var ung, troede jeg, at de var kættere og gudsfornægtere, men senere hørte vi unge af kirken i Viborg – og det er den ældste og klogeste af vor slægt i Danmark – en lille historie, og så kunne vi rigtig godt lide jøderne. – En dag spurgte nemlig englene den kære Gud, hvilken religion han syntes bedst om, katolikkerne, protestanterne, muhamedanerne, jøderne eller hvilke andre af de mange trossamfund? "I dumme små engle", - sagde den kære Gud, - "dernede på jorden er der konger, og de har alle deres hær. I denne hær findes der infanterister, artillerister, kavalerister og endnu flere andre våbenarter. Alle disse soldater tjener deres konge lige godt og adskiller sig kun fra hinanden ved deres våbenfrakker. Og ganske som med de forskellige troppearter er det også med religionerne: de adskiller sig kun ved deres trosfrakker og tjener den kære Gud lige godt, hver på sin måde, og derfor er det dumt at spørge, hvilken religion er mig kærest."

"Ja, du sagde før, at jøderne længes efter Palæstina. I bibelen – og den må jeg vel tro – thi den er en hellig bog – står dog at jøderne lever i Palæstina?"

"De levede der, gamle kirketårn, men så kom andre, mægtigere, som ikke gerne så, at et frit, selvbevidst fromt folk, ganske som dine danskere, var deres nabo, og de lagde landet øde og fordrev jøderne. Og så kom onde tider for det arme Palæstina. De mennesker, som kom dertil elskede ikke landet. – Det forfaldt, og af det land, i hvilket engang flød mælk og honning, blev steppe og sump, og jødernes øjne blev fulde af længsel, tusindårig længsel. Og nu drager de dertil igen for at vække landet til nyt liv."

"Ja, men hvad søger de så her?" indskød det gamle kirketårn. "Du ser jo ind i det danske land, over smukke gårde, bølgende kornmarker og vidtstrakte enge, hvor prægtige kvæghjorder græsser." –

"Ja, ja, det er et dygtigt og godt folk, mine danskere." – "Et hjertensgodt folk og derfor har det optaget jødisk ungdom, for at lære dem landbrug, thi næsten 2000 år igennem måtte jøderne ikke drive landbrug, og i 2000 år kan man vel glemme det." "Og så rejser de til Palæstina?"

"Ja, der vil de få meget at gøre. Thi det er endnu en lang, besværlig vej for generationer, inden der atter vil flyde mælk og honning."

"Men med jeres håbefulde livsfriske ungdom vil I skride sikkert frem ad denne vej." sagde det gamle kirketårn. – Det er 800 år gammelt og meget klogt, det gamle kirketårn, og jeg vil gerne tro det...."

Kurt Beamt

Det var sidste side i skriftet, og vi finder ikke mere om sagen, før der pludselig i Thisted Dagblad, mandag den 6. januar 2014 kommer en

dobbeltsides artikel, som er skrevet af journalist Morten Kyndby Holm og her gengives:

-Skal vi ikke tale dansk?

Historie: Tjekkisk bog og dokumentarfilm fortæller historien om unge jøders vej til bl.a. Thy.

Thisted/Prag: Da Karin Larsen, dansk freelancejournalist i Prag, var til reception i anledning af udgivelsen af en ny bog, mødte hun en ældre israelsk mand med rødder i Tjekkiet. Hun forsøgte at tale med ham på tjekkisk og engelsk, men manden, Oskar Strauss, var hurtig til at foreslå et andet sprog: "Skal vi ikke tale dansk?"

Den nye bog, som var anledningen til deres møde, handlede om Oskar Strauss og knap 100 andre jøder med tjekkoslovakisk baggrund. Med stor sandsynlighed havde ingen af disse unge mennesker overlevet Anden Verdenskrig, hvis de ikke – takket være bl.a. nogle danske ildsjæle – havde fået ophold hos danske familier i begyndelsen af krigen.

Den historie fik en tjekkisk journalist, Judita Matyasova nys om via et portrætfoto fra 1939. En ung kvinde, Helena, var i marts 1939 gået ind til en fotograf for at få lavet et billede. Men hun hentede aldrig billedet hos fotografen.

Mere end 70 år senere trykker Judita Matyasova billedet i sin avis, hvorefter en kvinde ringer og siger: "Det er min kusine", og kvinden fortæller historien om, hvordan Helena kom til Danmark i 1939.

Helena var blandt et halvt hundrede unge tjekkoslovakiske jøder, der fik en plejefamilie på Sjælland. En mindre gruppe kom til Thy, og blandt dem altså Oskar Strauss, der altså var med til receptionen, da Judita Mantyasovas bog om de unge jøders danske asyl blev udgivet.

"Judita har lavet et kæmpe gravearbejde for at finde deres historier", fortæller Karin Larsen, der har boet og arbejdet i den tjekkiske hovedstad i flere omgange, senest siden 2007, hvor hun har lavet indslag om både Tjekkiet og en række andre central- og østeuropæiske lande til "Orientering" på Danmarks Radios P1.

Hun blev opmærksom på Judita Matyasovas projekt via en fælles bekendt, og det fangede hendes interesse – ikke mindst fordi hun selv stammer fra Thisted.

Film og radiodokumentar

Ud over bogen, der hedder "Venskab på trods af Hitler", har Judita Matyasovas research resulteret i en vandreudstilling, "Omvej til livet", som er blevet vist forskellige steder i Danmark. Hendes bog er ved at blive oversat til engelsk og vil måske også komme på dansk, og der er også en dokumentarfilm om emnet undervejs, fortæller Karin Larsen.

Selv arbejder Karin Larsen på en radiodokumentar om de tjekkoslovakiske jøder i Danmark. Da hun var hjemme på juleferie i Thy, interviewede hun bl.a. Ejvind Poulsen, den yngste af børnene i Oskar Strauss plejefamilie, og hun planlægger en tur til Israel for – endnu en gang – at snakke med Oskar Strauss selv.

"Men jeg hører meget gerne fra andre, der kan bidrage til historien", siger Karin Larsen.

Oskar reddede livet i Hov

Plejebarn: *Gartnerfamilie fra Hov var en af en række danske familier, der for mere end 70 år siden åbnede deres hjem for unge jøder fra Tjekkoslovakiet.*

Thisted: *De var bestemt ikke velhavende, og familien talte allerede fire børn, men i efteråret 1939 sagde Kristian og Dorthea Poulsen, der drev gartneri og planteskole i Hov, ja til at tage imod en 15-årig jødisk dreng fra det dengang besatte Tjekkoslovakiet.*

Tyskerne kom jo som bekendt til Danmark i april 1940, og efter et år i Danmark måtte den unge tjekkiske jøde Oskar Strauss, ud af landet igen. Men opholdet blev af afgørende betydning for Oskar, hvis forældre begge omkom i tysk koncentrationslejr.

Selv rejste han i december 1940 videre til Palæstina – det nuværende Israel, hvor han har boet siden. Oskar Strauss fylder 90 år senere i år (2014). Hans plejeforældre er for længst døde, men han og hans børn og børnebørn har kontakt med familien.

Således fik Ejvind og Benthe Poulsen, Thisted, en hilsen fra Israel her op til jul, sådan som de får hvert år til jul og fødselsdage. Ejvind Poulsen er yngste barn af gartnerfamilien i Hov og var kun fem-seks år, dengang familien tog imod den unge jøde.

Han har altid kendt plejebroderen under kælenavnet Ossi. Det navn blev måske brugt, fordi Ejvinds ældste bror, der er jævnaldrende med Oskar Strauss, også hedder Oskar. Storebroderen er i dag 90 år og bor på Himmerland, mens deres to søstre, Astrid og Gudrun, ikke lever længere.

Lærte dansk - og landbrug

"Ossi var en meget, meget intelligent ung mand", fortæller Ejvind Poulsen."Hverken vores forældre eller os søskende kunne tale andet end dansk, så i begyndelsen måtte vi klare os med tegnsprog. Men Ossi var meget hurtig til at lære dansk. Det var nok mest af min bror Oskar, han lærte det".

Plejebarnet var til at starte med heller ikke så god til arbejdet i gartneriet og landbruget. Ossi kom ikke selv fra en landbofamilie, så det var helt nyt for ham. Men også det kom han hurtigt efter."Jeg kan huske, at han arbejdede i drivhusene, og vi var også sammen ude og plante læhegn", fortæller Ejvind Poulsen.

Ud over gartneri og planteskole havde familien Poulsen i Hov også et lille landbrug med nogle få køer. Dem lærte Ossi at malke – naturligvis i hånden.

Det var en færdighed, den unge jøde tog med sig til sit nye fædreland. I Israel valgte han nemlig selv at blive landmand. Han fik efterhånden opbygget et stort kvæglandbrug, som han stadig er leder af – selv om han nu har overladt det meste af arbejdet til sine sønner og andre medarbejdere.

Kvindernes Fredsliga

Det var Dagmar Lustrup, hustru til den daværende redaktør af Thisted Amts Tidende (senere Thisted Dagblad), som var en af de lokale hovedkræfter i arbejdet med at skaffe plejefamilier til unge jøder fra Tjekkoslovakiet. Det skete gennem organisationen "Kvindernes Fredsliga", som hun var lokal formand for.

Men hvordan det gik til, at familien Poulsen i Hov sagde ja til at tage imod en af de unge – det ved Ejvind Poulsen ikke med sikkerhed. Måske var det gennem den lokale præst.

"Mine forældre var kristne, uden at det var noget, der prægede vores hjem meget, men vi bad bordbøn og kom i kirke, og måske har præsten efterlyst plejefamilier", siger han.

I hvert fald blev der fundet familier til omkring en snes unge jøder i Thy. Da de sidst i november 1939 rejste fra Prag via København, blev en gruppe sat af toget i Hurup, har Oskar Strauss fortalt i en artikel, som i 1998 blev trykt i "Jul i Thy". Han selv og 15 andre blev indkvarteret hos folk i området omkring Nors, Hillerslev og Sennels nord for Thisted.

"De blev undervist i hebraisk, og nok også i dansk, på Nors Præstegård, og desuden mødtes de engang imellem også hos os, og hyggede sig med hinanden", fortæller Ejvind Poulsen.

I artiklen i Jul i Thy beskriver Oskar Strauss tiden hos Kristian og Dorthea Poulsen som "uforglemmelig og meget værdifuld for mit senere liv"

Han skriver om arbejdet i gartneriet og om turene på den cykel, som han fik. På besøg hos de andre tjekkiske unge, til Thisted for at gå til tandlægen eller spise wienerbrød på Krabbes Konditori, og helt til Mors kom de også på deres cykelture.

"Når et af jødebørnene havde fødselsdag, blev vi inviteret alle sammen ..... den danske mad var lækker og rigelig. Den dag i dag løber mine tænder i vand, når jeg tænker på den!" fortæller han i artiklen fra 1998.

19 dage undervejs

Men de sorgløse dage fik en ende efter 9. april 1940. En jøde i Thy, som havde undervist de unge i hebraisk, flygtede til Sverige og organiserede her, at de unge kunne rejse til Palæstina. Planen var, at de skulle følge efter i juni 1940, og gruppen nåede at holde en afskedsfest.

Da det ikke var muligt at rejse ud af landet på det tidspunkt, fik Ossi og de andre imidlertid lov til at blive i Thy hele sommeren og efteråret.

Men en dag sidst i november gav gartner Poulsen ham besked om, at han skulle rejse inden 24 timer. Tyskerne havde beordret, at alle udlændinge skulle forlade Vestjylland.

En tidlig morgen spændte Kristian Poulsen hesten for vognen og kørte sit plejebarn til stationen i Thisted – præcis et år efter, at han var kommet.

Via Odense og København kom de unge jøder til Sverige. En 19 dage lang rejse fulgte – med tog gennem Finland, Rusland, en stormfuld sejltur over Det Sorte Hav til Bulgarien og videre til Tyrkiet, Syrien og Libanon – inden Oskar Strauss og

de andre 24. december 1940 nåede til Palæstina. Undervejs kom de igennem områder, som kun et halvt år senere blev besat af tyskerne.

Israelsk medalje

Oskar Strauss holdt kontakten med både sin danske plejefamilie og med Dagmar Lustrup, der som 91-årig modtog en israelsk medalje for sin indsats. Hun døde i 1990 i en alder af 96 år.

Selv har Oskar Strauss flere gange besøgt sin plejefamilie og andre venner i Danmark, senest i 1997. Trods talrige invitationer har Ejvind og Benthe Poulsen derimod aldrig fået besøgt ham i Israel. Nu synes de ikke, at helbredet er til en så lang rejse.

En masse ubesvarede spørgsmål er faldet på plads. Først efter nærlæsning af den efterladte folder fra Kvindernes Fredsliga og ikke mindst, da vi læser avisartiklen. Den kære Karl kunne måske have levet et langt liv i Israel, hvis han ikke lige havde meldt sig i allieret tjeneste. Derimod finder vi aldrig ud af, hvorfor vore bedsteforældre tog ham til sig. En årsag kunne måske være, at de i 1935 mistede den mellemste datter, den kun 17 år gammel Anne, og i 1938 den ældste, Kristine som 23 årig, begge på grund af sygdom, hvorefter vores mor blev "enebarn". De havde aldrig fået sønnen, som selvfølgelig skulle videreføre slægtsgården.

Kaj Fibiger var nytiltrådt præst i Vestervig sogn – var det ham, der satte dem i forbindelse med Kvindernes Fredsliga ?

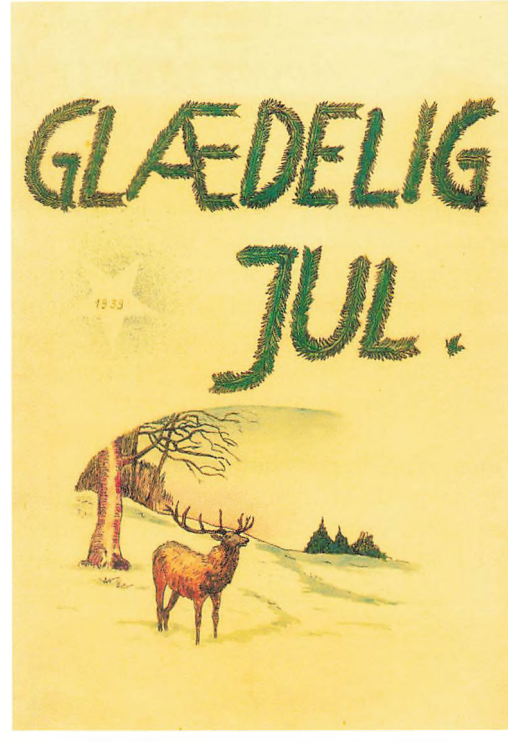

Karl Fassels tegning fra julen 1939.

Flygtede Karl videre til Sverige sammen med de andre jødebørn i november 1940 eller ?

Et sidste ubesvaret spørgsmål: Blev hele familien Fassel udslettet, og var han fra Czekoslovakiet ?

I hvert fald har der før været uledsagede flygtningebørn i Vestervig sogn.

Agger som tysk pindsvinestilling

Af Jens Andersen, Hanstholm

Rundt om i Agger by kan man i dag se adskillige mere eller mindre skjulte tyske bunkere fra 2. Verdenskrig. De vidner om, at besættelsesmagten omskabte Agger til en hel lille fæstning, som tyskerne betegnede "Stützpunkt Agger Dorf", mens avisen i 1945 meget rammende kaldte den "Pindsvinestillingen Agger".

Pindsvinestillingens indretning

Og en pindsvinestilling var det, for stillingens våben strittede ud til alle sider og omfattede hele Agger By. Den nåede 1,1 km ind i landet, og i nord-syd gik den mellem Flade Sø og Krik Vig i en bredde af ca. 1,4 km. Det yderste led af forsvarsringen omkring Agger bestod af minefelter, som lå på de tre sider af byen; mod nord, øst og syd. Minefeltet udgjorde et ca. 100 m bredt bælte, som udadtil var markeret og afspærret med almindelige kvæghegn. Bag pigtrådshegnet lå i alt 5.674 panserminer og 3.428 fodfolksminer.

Bag minefeltet fulgte så to rækker af store jernkryds, 1,7 m høje og brede, som udgjorde en panserspærring. Hvert kryds vejede ca. 180 kg og var lænket sammen med de to, som stod på hver side af det, så det var ikke så enkelt at komme forbi dem. Tyskerne kaldte dem for "tjekkiske pindsvin", fordi de var en tjekkisk opfindelse, som tyskerne havde hentet fra Tjekkoslovakiets fæstningsanlæg.

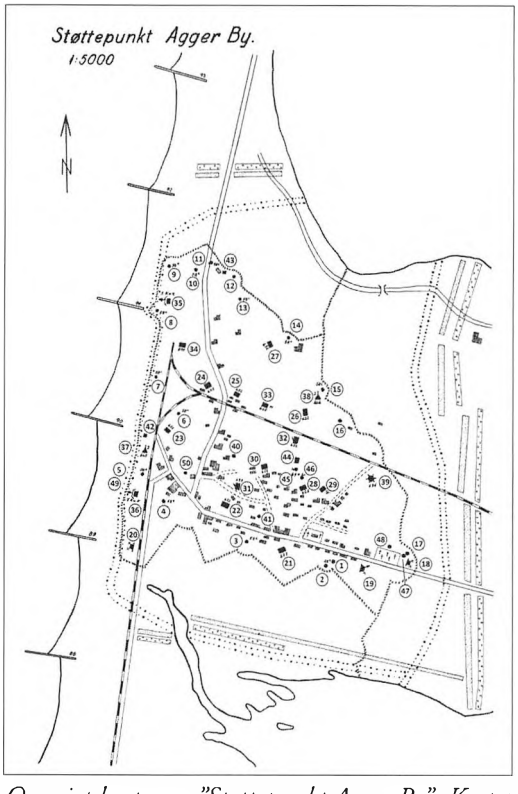

Oversigtskort over "Støttepunkt Agger By". Kortet blev udarbejdet af den danske efterretningstjeneste i sommeren 1945, men var sandsynligvis baseret på et tysk kort. (Museumscenter Hanstholm).

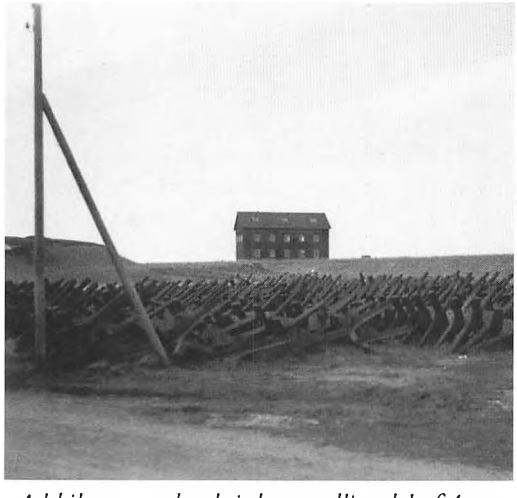

Adskilte panserkryds i den nordlige del af Agger i 1945. Panserkrydsene bestod af tre vinkeljernsbjælker, hvoraf de to var svejset sammen, mens den tredje var spændt fast til de andre med bolte. De var derfor forholdsvis nemme at transportere og samle på stedet – og siden skille ad igen. Der stod ca. 4000 af dem omkring Agger By. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune, 4385).

Nu fulgte så et kraftigt pigtrådshegn, som var ca. 6-7 m bredt. Det bestod af tre rækker af træpæle med pigtråd, som yderligere var forstærket med barduner og ruller af pigtråd. Pigtråden var af en militær type, hvor piggene sad med få cm afstand og var ekstra lange. Bag disse linjer af forhindringer lå så pindsvinestillingens aktive forsvar.

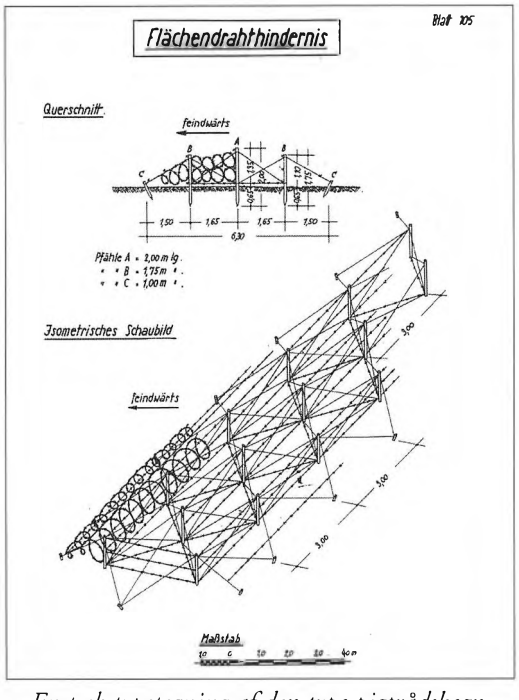

En tysk typetegning af den type pigtrådshegn, som omkransede Agger by. (Museumscenter Hanstholm).

Ca. 30 m bag pigtråden - lige udenfor kasteafstand af håndgranater - lå maskingeværstillingerne, som skulle forsvare hindringerne. De fleste af maskingeværstillingerne var "ringstillinger" af beton. Ringstillingen bestod grundlæggende af et støbt mandehul, hvor skytten stod med sit våben, og et lille rum, hvor mandskabet kunne opholde sig under beskydning, og hvor ammunitionen blev opbevaret. Ringstillingen var også kendt som en "Tobrukstilling", fordi den oprindeligt var en italiensk opfindelse, som tyskerne mødte i den libyske ørken. Der var bygget 17 ringstillinger til maskingeværer omkring Agger by.

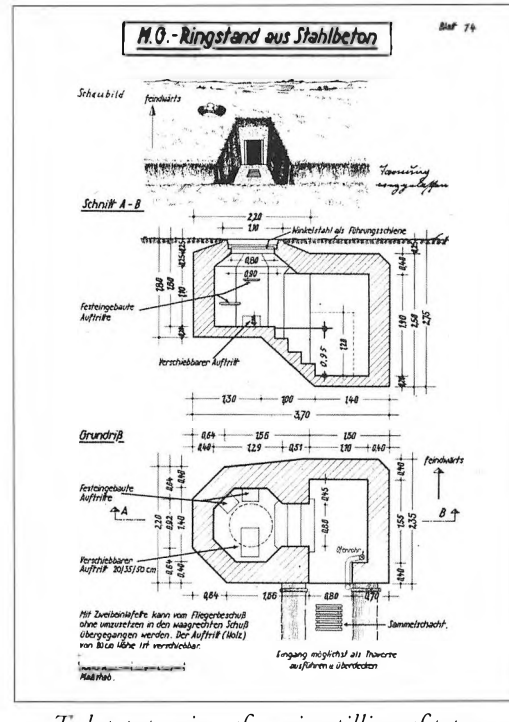

Tysk typetegning af en ringstilling af typen Bauform 58c. Der var 17 små bunkere af denne type omkring Agger By. (Museumscenter Hanstholm)

Desuden fandtes der tre ringstillinger med gamle, tyske kampvognstårne. Tårnene egnede sig ikke længere til brug på kampvogne, fordi deres våben ikke længere havde effekt mod andre kampvogne. Imidlertid ydede tårnene mandskabet bedre beskyttelse end de åbne ringstillinger, og monteringen af våbnet i tårnet gjorde skydningen mere stabil. De to af tårnene stammede fra kampvogne af typen "Panzer I" og var udrustet med et enkelt maskingevær, mens det tredje stammede fra en "Panzer II" og udover et maskingevær var udrustet med en 20 mm maskinkanon.

Yderligere fandtes der i pindsvinestillingens nordøstlige hjørne en bunker med en panserkuppel (Regelbau 634). Bunkeren havde seks skydeskår og var udrustet med to maskingeværer og kunne skyde hele horisonten rundt. Kuplens stål var 25 cm tykt og kunne holde til direkte beskydning fra kampvogne. Maskingeværets munding sad i et kuglehoved, som passe-

de helt nøjagtigt i skydeskåret. Når skydeskåret ikke var i brug, kunne det lukkes med kraftige skodder.

I forgrunden kampvognstårn af typen "Panzer I" monteret på en ringstilling ved nordøsthjørnet af kirkegården. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune, 4639).

Ned mod stranden stod desuden to 5 cm kanoner på taget af hver sin bunker (Regelbau 600). Disse kanoner var også tidligere kampvognsvåben, som var blevet afmonteret, da de ikke længere var slagkraftige nok. De kunne dog fortsat bruges i kystforsvaret og blev anbragt i en ny affutage. Kanonerne havde en skudvidde på 2,5 km.

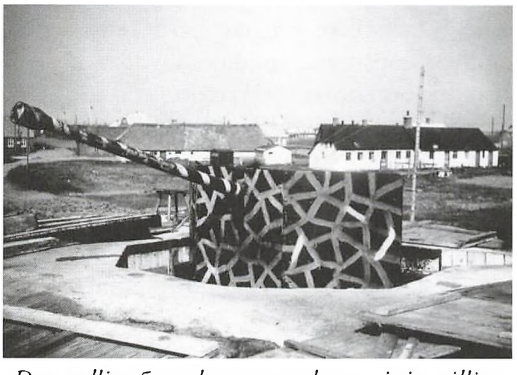

Den sydlige 5 cm kampvognskanon i sin stilling på taget af en Regelbau 600-bunker. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune, 4636).

Midt inde i pindsvinestillinger fandtes seks mortérer, som kunne beskyde området hele vejen udenom stillingen.

Den samme kanonstilling sløret med en opbygning af trævægge, som samtidig beskyttede kanonen mod vind og vejr. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune, 66701).

To af disse våben var 5 cm maskinmortérer af typen M 19, som var anbragt i hver deres store bunker (Regelbau 633). M 19-mortéren var fremstillet specielt til befæstningsanlæg og kunne affyre op til 120 skud i minuttet ud på en afstand af op til 750 m. Mortéren stod under en 25 cm tyk panserkuppel, hvis overside lå i niveau med jordoverfladen, så den var meget vanskelig at opdage og ødelægge. Det var meningen, at M 19-mortérerne skulle samarbejde med maskingeværer og forsvaret af fæstningens ydergrænser. Mortéren skulle beskyde de områ-

Panserkuplen i bunkeren til en 5 cm maskinmortér, som ligger ved Vandbygningsvæsenets gamle baneterræn. I 2000 viste det sig, at mortéren stadig stod på sin plads i bunkeren. Den blev derfor bjerget af Besættelsestidshistorisk Selskab for Thy og Vester Hanherred, og den kan i dag beses i restaureret stand i Museumscenter Hanstholm. (Jens Andersen, 1990).

der, som maskingeværerne ikke kunne dække (sænkninger i terrænet og bagsiden af højninger) og dermed jage soldater, som var gået i dækning, frem i maskingeværilden.

Panserkuppel i observationsbunkeren (Regelbau 666) i diget ved signalmasten. Græstørvene tjener til at sløre kuplens kontur, men er lagt i tre "strenge", så de ikke dækker observationsåbningerne i tårnets side. Der var desuden et hul i toppen af kuplen til et periskop. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune, 4610).

Der var desuden fire 8 cm mortérer, som havde en rækkevidde på op til 2,4 km. De to af dem stod i hver sin ringstilling, mens de to andre stod i jordstillinger ude i terrænet.

Skydningen med mortérerne skulle sandsynligvis styres fra to bunkere med panserkuppel til observation (Regelbau 666). De lå henholdsvis i havdiget og i den nordlige udkant af stillingen - steder, hvor angreb mest sandsynlig kunne komme fra.

Inde i stillingen lå så yderligere otte mandskabsbunkere (Regelbau 622 og 668), en kommandobunker (Regelbau 610) samt to ammunitionsbunkere (Regelbau 607). En af mandskabsbunkerne var indrettet som fødevaredepot, og fire af bunkerne var forsynet med brønde, således stillingen ville kunne holde til en længere belejring.

I alt indeholdt pindsvinestillingen 19 af de kraftige Regelbau-bunkere med væg- og loftstykkelser på 1,5-2 m, 22 "feltmæssige" betonbunkere med tykkelser på 30-40 cm samt endelig en enkelt "forstærket feltmæssig" bunker med tykkelser på 1 m. Dertil kom yderligere mindst fire mindre bunkere, som var bygget af mursten med tynde betonlofter. Endelig fandtes der seks mindre bunkere bygget af tømmer. I januar 1945 bestod stillingens besætning af i alt 1 officer, 22 underofficerer og 231 menige soldater. Bortset fra otte mand fra Luftwaffe tilhørte de alle den tyske hær.

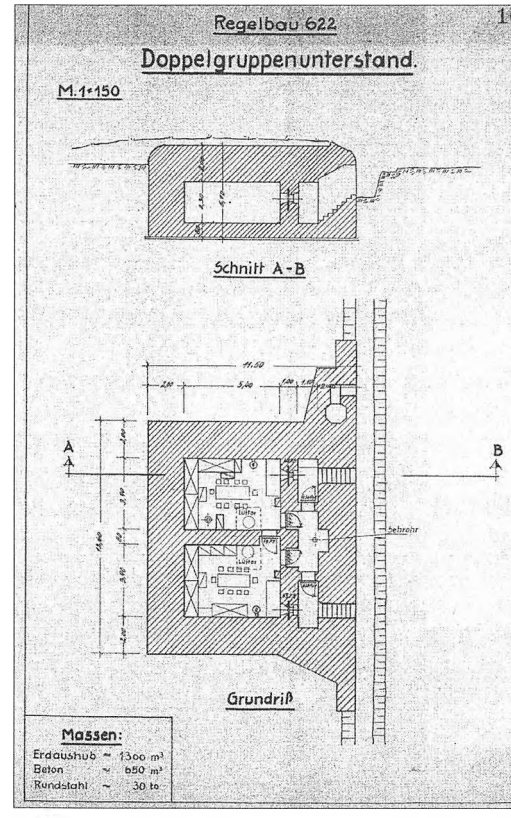

Typetegning af en mandskabsbunker, Regelbau 622, til 20 mand. Der blev bygget syv bunkere af denne type i Agger, og den var dermed den almindeligste Regelbau-type i byen. Bunkeren havde køjer til de 20 mand, ventilationsanlæg samt jernovne til opvarmning, så det var muligt at bo relativt komfortabelt i den. (Bundesarchiv).

En langsom start

Ovenfor er stillingen beskrevet, som den så ud i det sidste år af Besættelsen.

Rom blev imidlertid ikke bygget på én dag, og det blev støttepunktet "Agger Dorf" heller ikke. Faktisk gik der mere end to år

af besættelsen, før man overhovedet fik idéen om, at Agger skulle befæstes, og yderligere to år, før planerne var fuldt realiserede. Allerede få dage efter tyskerne havde besat Danmark, begyndte de arbejdet med at bygge et kystbatteri på Agger Tange, ca. 6 km syd for byen. Batteriet ude på Tangen havde en besætning på ca. 150 mand, og det skabte naturligvis ekstra trafik i Agger af tyske soldater. Men man skulle mere end to år ind i besættelsen, før man begyndte at befæste Agger by. I selve Agger by var der fra besættelsens første dage også stationeret soldater fra den tyske hær. Frem til sommeren 1942 varierede deres antal dog en del: fra en enkelt gruppe til op til en deling, d.v.s. en mandskabsstyrke på mellem 10 og 50 mand. Soldaterne kom fra et kompagni, som havde sit hovedkvarter i Hurup. Ved diget midt for byen blev der senest i sensommeren 1940 indrettet en kystvagtpost, "Küstenwache 10". Kystvagten havde til formål at kontrollere fiskernes både, når de sejlede ud og kom hjem igen, samt naturligvis melde om en evt. fjendtlige aktiviteter. Kystvagten bestod af 11-13 mand, som ikke var egentlige soldater, men toldembedsmænd, der dog var uniformerede og bevæbnede. De havde deres egen barak bag diget, og kystvagten fik i februar 1942 et 6 m højt vagttårn af træ. I maj 1943 flyttede kystvagten dog til Lodbjerg Fyr.

På et tidspunkt før marts 1942 blev der også oprettet en luftmeldepost nord for Agger, "Flugwache 16". Luftmeldeposten lå på en høj klit 3 km nord for byen og ca. 1 km inde i landet. I forsommeren 1942 blev luftmeldeposten imidlertid flyttet ind til Agger. Årsagen til flytningen var primært, at man fik bedre udsyn langs kysten i forhold til lavtgående fly, men det indebar også, at forplejningen af soldaterne blev nemmere; hidtil havde de skullet cykle ind til Agger for at få deres middagsmad.

Frygt for invasion

Indtil sommeren 1942 var forholdene i Agger således forholdsvis fredelige, men begivenheder langt fra den jyske vestkyst og Agger kom til at sætte sit tydelige aftryk på Aggers udseende.

Hitler havde den 22. juni 1941 ladet sin Værnemagt angribe Sovjetunionen. Han og hans generaler havde regnet med, at felttoget ville være ovre og russerne besejret, inden vinteren kom. Sådan kom det imidlertid ikke til at gå, og hen på efteråret 1941 måtte han indse, at krigen ikke ville slutte det år, men ville fortsætte ind i 1942. Det betød, at Tyskland ville være tvunget til fortsat at have bundet en stor del af sin hær på Østfronten og endda trække endnu flere soldater fra Vesteuropa. Svækkelsen af tropperne i Vesteuropa var uholdbar, for Storbritannien var ved at komme til kræfter igen efter nederlaget på kontinentet i 1940, og USA tegnede sig i stadig højere grad som briternes reelle allierede. Risikoen for angreb mod kysterne i vest var derfor stigende. Det var naturligvis en farlig situation, så derfor udstedte Hitler i begyndelsen af december 1941 en ordre om, at Vesteuropas kyster skulle gøres til en "Ny Vestvold", senere kendt som "Atlantvolden". Det skulle ske ved, at der blev bygget solide betonbunkere. Fra deres solide befæstningsanlæg skulle de reducerede besættelsesstyrker være i stand til at slå ethvert allieret angreb på kysten tilbage. Soldater skulle altså erstattes med beton.

Agger bliver støttepunkt

I første omgang skete der dog ikke så meget i Danmark, for det var en hård vinter med megen sne. I begyndelsen af marts 1942, da vinteren var ved at slippe sit greb, begyndte man imidlertid at lave lister over de steder, der skulle befæstes. Heriblandt var også anført en spærrestilling ved Agger. Midt i april 1942 var rekognosceringsstaben så ved Agger, men dens tidsplan nævner kun batteriet på Tangen, så det er usikkert om planlægningen på det tidspunkt også omfattede byen.

På grund af frygten for en invasion på vestkysten trak man i løbet af juni 1942 tropperne tættere på kysten og stationerede nu større enheder i småbyerne ved kysten. I slutningen af juni 1942 blev troppestyrken i Agger således også udvidet kraftigt, idet der nu blev stationeret et helt kompagni, ca. 150 mand, i byen. Udvidelsen af besætningen til et helt kompagni indebar samtidigt, at Agger blev klassifice-

ret som et "støttepunkt". Det betød, at byen samtidigt blev erklæret for en "fast plads", som skulle holdes til sidste mand. Det var et krav, som man tog meget alvorligt, så støttepunktskommandanten, kaptajn Schäche og hans stedfortræder, løjtnant Schlosser, blev under højtidelige former af deres nærmeste foresatte og foran hele kompagniet pålagt at holde støttepunktet under alle omstændigheder og med indsatsen af deres eget liv. I første omgang var mulighederne for at føre en effektiv forsvarskamp dog forholdsvis begrænsede. Det var som udgangspunkt planlagt, at der skulle ske en "fæstningsagtig udbygning" af støttepunkterne med solide betonanlæg, men det tog tid at planlægge og bygge befæstningsanlæg. Så i sommeren 1942 blev der rimeligvis kun bygget feltmæssige stillinger, som var gravet ned i sandet og forstærket med tømmer, samt opsat pigtrådshegn. Det blev i første omgang krævet, at støttepunkterne skulle have fødevareforsyninger til to uger, men kravet blev snart forhøjet til to måneder.

Byggeriet planlægges

I løbet af efteråret 1942 begyndte de tyske fæstningspionérer imidlertid arbejdet med at planlægge bygningen af solide betonbunkere i Agger. De bunkere, som skulle bygges, havde 2 m tykke vægge og lofter, så de ville kunne holde til de massive bombardementer, som man forventede forud for et angreb. De nye bunker var standardbunkere, "typehuse", som på forhånd var udviklet til at varetage specifikke opgaver, og de kunne med små ændringer anvendes overalt. Systemet blev kaldt "Regelbau" og var blevet udviklet i slutningen af 1930'erne, da den oprindelige "Vestvold" langs Tysklands vestgrænse blev opført. I alt ca. 250 typer af "Regelbau"-bunkere blev anvendt i "Atlantvolden". Brugen af typehuse forenklede planlægningsprocessen, for når fæstningspionererne skulle finde den bunkertype, som egnede sig bedst til den givne opgave, kunne de som regel nøjes med at slå op i en håndbog over alle bunkertyperne. Også selve byggeriet blev forenklet, fordi standardiseringen indebar, at metaldelene til bunkeren kunne leveres som byggesæt.

I slutningen af oktober 1942 havde man i planlægningen lagt sig fast på, hvilke "fæstningsvåben" støttepunktet i Agger skulle indeholde. Det drejede sig om to 5 cm kampvognskanoner, to panserkupler til observation og to 5 cm maskinmortérer af typen M 19. Med udgangen af december 1942 havde man besluttet, at der skulle bygges i alt 11 Regelbaubunkere i Agger:

- 2 stk. Regelbau 600 (bunker til 5 cm kampvognskanon)
- 5 stk. Regelbau 622 (mandskabsbunker til 20 mand)
- 2 stk. Regelbau 633 (bunkere til maskinmortér)
- 2 stk. Regelbau 666 (observationsbunker med panserkuppel)

På det tidspunkt var byggeriet kun gået i gang på de to bunkere til kanoner, mens de fem mandskabsbunkeres placering blot var blevet markeret i terrænet med pæle. De resterende fire bunkere befandt sig fortsat udelukkende på planlægningsstadiet. Imidlertid begyndte man på anden vis for alvor at gøre Agger til en fæstning. I dagene umiddelbart før jul indhegnede tyskerne et ca. 100 m bredt bælte mellem Krik Vig og Flade Sø umiddelbart øst for byen. Det drejede sig om et minefelt, som indeholdt 679 panserminer (tallerkenminer) og 135 fodfolksminer med snubletråd. I løbet af det næste halvandet år udvidedes minefelternes omfang, og de kom nu også til at strække sig langs syd- og nordsiden af byen. Det kunne se ud til, at de pigtrådsspærringer, som man må antage blev bygget i sommeren og efteråret 1942 i forbindelse med den første, feltmæssige byggefase har været af ganske beskedent omfang. I hvert tilfælde tyder Vandbygningsvæsenets indberetninger fra marts og april 1943 på, at det først var på det tidspunkt, at tyskerne begyndte at anlægge de omfattende pigtråds- og tankspærringer omkring hele byen.

Byggeriet går i gang

Det første byggeri af solide bunkere gik i gang i begyndelsen af november 1942. Da begyndte en dansk entreprenør at grave store huller i havdiget. Hullerne skulle rumme de to bunkere af

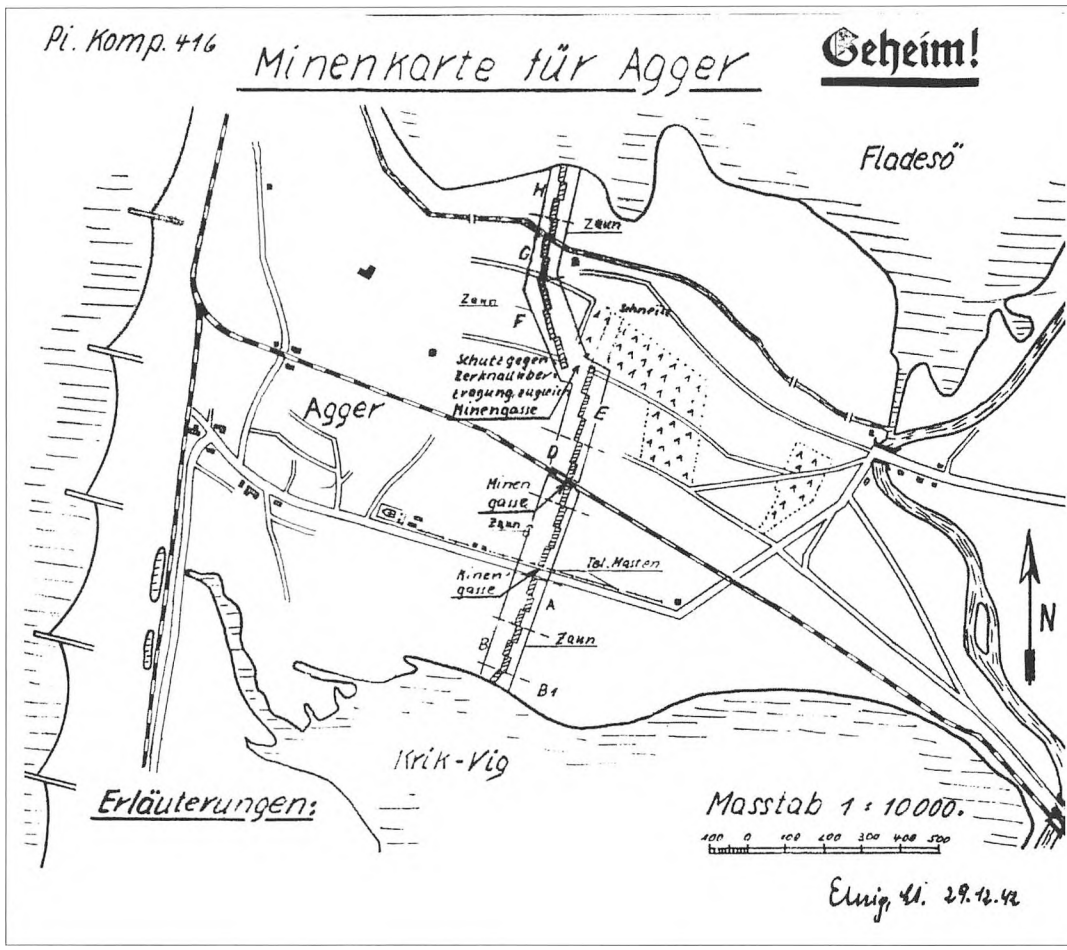

Oversigtskort over de første minefelter ved Agger, som blev udlagt før jul 1942. (Rigsarkivet).

typen Regelbau 600. Arbejdet gik dog langsomt, og støbningen af den første bunker blev ikke påbegyndt før den 2. januar 1943, mens den anden blev støbt i begyndelsen af februar.

I løbet af januar 1943 gik man også i gang med gravearbejdet til de andre bunkere. Vandbygningsvæsenets mand i Agger kunne således melde til sine overordnede, at gravearbejderne til tre af mandskabsbunkerne på det tidspunkt også var kommet i gang. Den første af dem blev støbt i slutningen af marts 1943, og derefter fulgte de andre bunkere efter i hurtig rækkefølge. Hvis arbejdet gik helt planmæssigt, kunne man bygge en Regelbau-bunker på ca. 1½ måned.

De sidste to bunkere i byggeprogrammet fra december 1942, observationsbunkerne af typen Regelbau 666, blev støbt i september og oktober 1943.

Dermed var byggeriet imidlertid ikke ovre. For da de første bunkere var færdige, og fjenden endnu ikke kommet, gik man i gang med at udfylde huller i forsvarssystemet med flere bunkere. Det nye byggeprogram blev rimeligvis allerede fastlagt i forsommeren 1943, for den første af de nye bunkere blev allerede støbt i august 1943. Dette byggeprogram omfattede yderligere otte Regelbau-bunkere.

Her i anden omgang blev der bygget yderligere to mandskabsbunkere (Regelbau 622), som begge havde brønd, og hvoraf den ene brugtes som fødevaredepot. Dertil kom to

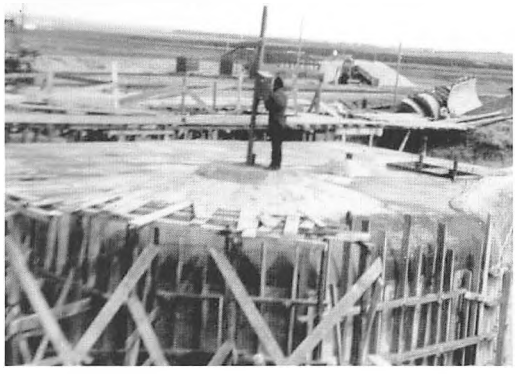

Bunker til M19-morter under bygning. Bunkeren er færdigstøbt, men hele forskallingen er endnu ikke fjernet. Efterfølgende blev der fyldt jord omkring bunkeren, så dets tag kom til at ligge helt plant med jordoverfladen. (Museumscenter Hanstholm).

ammunitionsbunkere af typen Regelbau 607. Den sidste af de store bunkere, Regelbau 634, blev støbt i slutningen af januar 1944. Dermed var der blevet udstøbt i alt 12.558,5 m3 jernbeton i fæstningsanlæggene i og omkring Agger By.

De sidste landminer i minespærringen blev lagt i juni 1944. Så denne sommer blev befæstningen af Agger By betragtet som fuldt færdigt og klar til at tage imod den allierede invasion. Invasionen kom da også i 1944, men i Nordfrankrig, og ikke på den jyske vestkyst.

Oprydning efter befæstningen

Den tyske garnison forlod Agger By den 12. maj 1945, og det var derefter tid til at rydde op efter dem.

Noget af det vigtigste at få ryddet op på var de mange landminer, der lå omkring byen. At minerne udgjorde en meget reel fare, viste en ulykke, hvor to heste blev dræbt den 23. juni – de græssede på engene ned mod fjorden, men havde forvildet sig ind i et felt med panserminer. Rydningen gik i gang i begyndelsen af juli og varede omkring en måned. Minerydningen blev udført af tyske krigsfanger, og det var et farligt arbejde. Alene i minefelterne ved Agger blev ni tyske soldater dræbt ved sprængningsulykker, heraf seks i en enkelt ulykke. I løbet af sommeren blev bunkerne også tømt for ammunition, våben og inventar. I oktober 1945 gik det danske ingeniørfirma Kampsax så i gang med at sløjfe pigtrådshegn, indsamle panserkrydsene og tilfylde løbegrave. Dette arbejde meldte firmaet afsluttet midt i april 1946.

Nr.	Funktion	Typenummer	Bunkernavn
1-17	Ringstilling til maskingevær	Bauform 58c	
18	Ringstilling med kampvognstårn	Bauform 67	Krim
19	Ringstilling med kampvognstårn	Bauform 67	Kaukasus
20	Ringstilling med kampvognstårn	Bauform 67	El Alamein
21	Mandskabsbunker, 20 mand	Regelbau 622	Prinz Eugen
22	Ammunitionsbunker	Regelbau 607	Kornkammer
23	Mandskabsbunker, 20 mand	Regelbau 622	Rommel
24	Mandskabsbunker, 20 mand	Regelbau 622	Bismarck
25	Mandskabsbunker, 20 mand	Regelbau 622	Blücher
26	Mandskabsbunker, 20 mand	Regelbau 622	Paulus
27	Mandskabsbunker, 20 mand	Regelbau 622	Stalingrad
28	Mandskabsbunker, 20 mand	Regelbau 622	York
29	Garagebunker, panserværnskanon	Regelbau 629	Mannstein
30	Kommandobunker, kompagni	Regelbau 610	Casino
31	Bunker til M19-morter	Regelbau 633	Todt
32	Bunker til M19-morter	Regelbau 633	Speer
33	Ammunitionsbunker	Regelbau 607	Zeughaus
34	Mandskabsbunker, 6 mand	Regelbau 668	Mölders
35	Bunker til 5 cm kampvognskanon	Regelbau 600	Tunis
36	Bunker til 5 cm kampvognskanon	Regelbau 600	Tobruk
37	Bunker m. panserkuppel til observation	Regelbau 666	Ludendorff
38	Bunker m. panserkuppel til observation	Regelbau 666	Hindenburg
39	Bunker m. panserkuppel til maskingevær	Regelbau 634	Sewastopol
40	Feltmæssig bygning	Uden typenr	
41	Feltmæssig bygning	Uden typenr	
42	Maskingeværbunker med skydeskår	Uden typenr	
43	Overdækket maskingeværstilling	Uden typenr	
44	Oplader til håndlamper	Uden typenr	
45-46	Ringstilling til morter	Bauform 69	
47	Feltmæssig bygning	Uden typenr	
48	Feltmæssig bygning	Ukendt	
49	Sokkel til 5 cm kampvognskanon	Uden typenr	
50	Feltmæssig bygning	Uden typenr	

Bunkere i Agger By, registreret af Jarl Ingerslev 1994 og Museumscenter Hanstholm 2004-2014.

Bunkerne selv havde de imidlertid ikke rørt. Disse stod nu tilbage, åbne og til dels fulde af vand og dermed til fare for byens beboere. Det førte til klager, og i februar 1947 blev bunkerne muret til.

Ingen af de tyske bunkere synes at være blevet fjernet, selvom beboerne var trætte af at have dem liggende lige op ad deres huse.

Nærheden til husene betød imidlertid, at man ikke kunne sprænge dem, og en nedbrydning af dem ville også have været uforholdsmæssigt dyrt – man nøjedes med at dække dem til så godt, som det nu lod sig gøre. Nogle af de bunkere, som ligger ved havet er

imidlertid helt forsvundet, idet de er blevet dækket af det nye dige mod havet, mens en enkelt ringstilling er sunket helt ned på stranden. Kun en enkelt bunker ligger i dag helt synligt på stranden, og inde i baglandet er der kun to bunkere, hvor facaden står delvist synligt (ved Missionshuset og ved Vandbygningsvæsenets gamle støbeplads). Så med mindre man går og leder efter dem, er der ikke mange spor, som viser, at Agger under Besættelsen var en lille fæstning.

Kilder

Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg
RH 11 III/216-217: Festungs-Pionier-Stab 31. Baufortschrittsmeldung. Stand 15.1.1945.
RM 45 III/347: Kommandant im Abschn.dän. Westk. V.G.A.D.(K), Band 1. 1.10.41-Nov. 1943
RM 45 III/348: Kommandant im Abschn.dän. Westk. Akte Sg., Bd. 1: Feb.-Sept. 1943.
Rigsarkivet
Vandbygningsdirektoratet. G.XIV Arealer og bygninger beslaglagt af tyskerne 1940-45, pk. 2.
Forsvarets Arkiver
1000. Besættelsestidens arkiv, pk. 51
1129.00. Tyske minekort fra Vestjylland.
Håndsskriftssamlingen XVI
Pk. 62/838: Tätigkeitsbericht des 416. Infanterie Division, Abt. Ia, 1.5.-30.6.1942
Pk. 64/859: Tätigkeitsbericht des 416. Infanterie Division, Abt. Ia, 1.7.-31.12.42
Landsarkivet, Viborg
Thisted Amt, Amtsvejinspektør, pansergravssager, pk 1991-523
Thisted Amt, B2-6421
Thisted Amts Avis, 27.5.1945: Tyskernes Befæstningsanlæg i Agger og paa Tangerne.

Abildgaard-udstykningen

Thisted Amts Tidende den 29. januar 1955

Udstykningen af "Abildgaard" ved Hurup blev modtaget med en blanding af begejstring og skepsis.

En beretning om hjælpsomhed og godt naboskab hos de første udstykningshusmænd

Thy er en af de landsdele, der er stærkest præget af udstykningen. Omkring de fordums store gårde ligger der nu en ring af små, selvstændige landbrug, hjem ved hjem, så langt øjet rækker, når man kører igennem Thys frodige egne. Den stærke udnyttelse af udstykningstanken skyldes vel især thyboernes uvilje mod at flytte til fremmede egne, men naturligvis også den omstændighed, at man for længst har lært at anerkende udstykningens betydning. Ikke mindst på grundlag af de gunstige erfaringer man høstede i de første årrækker, hvor udstykningen stod på – båret frem af mange gode mænds idealisme og varme sindelag for de små i samfundet.

Når udstykningen i Thy fremdrages netop nu, skyldes det, at man er ved at vende et blad i den thylandske husmandsbevægelses unge historie. Den første husmandskoloni opstod ved udstykningen af "Abildgaard" ved Hurup, hvor 18 familier i 1907 fik egne hjem. I den sidste halve snes år er der sket et generationsskifte på "Abildgaards Mark". Af de oprindelige nybyggerfamilier er der nu kun en tilbage, den 70-årige husmand Niels Borre Andersen, som senere i denne artikel fortæller nogle erindringer fra de første år i kolonien.

Et gunstigt tilbud om statslån fremmede den første udstykning

Når den første store udstykning fandt sted i Sydthy, skyldes det et træf af flere gunstige omstændigheder. I 1906 var loven om lån til udstykningsforeninger vedtaget på Rigsdagen, og samtidig ønskede "Abildgaards" daværende ejer, L. P. Frederiksen, at sælge gården, der havde et tilliggende på godt 500 tdr. bygsdl. (200 ha., red.). Efter vore dages vurdering var det en herregård, men dengang – hvor jordværdien var langt mindre – kun en stor bondegård. Samtidig var der på egnen en kreds af mænd, der ønskede udstykningssagen fremskyndet. Først og fremmest Venstres to daværende rigsdagsmænd, landstingsmand L. K. Kristensen, og folketingsmand Kierkegaard, Agger, foruden N. N. Stensgaard, Hurup, den gryende husmandsbevægelses vågne og iltre leder.

Man oprettede Sydthy Udstykningsforening med den ene opgave at sørge for købet af "Abildgaard". På meget kort tid lykkedes det at tegne den nødvendige garantikapital på 35.000 kr., efter datidens forhold en betydelig sum. Som formand for selskabet valgte man Anders Nic. Jensen, "Balsby", og da landstingsmand L. K. Kristensen, der på egnen aldrig kom til at hedde andet end "Laust Kresten", hurtigt fik den nye udstykningsforening godkendt, kunne man af L. P. Frederiksen købe "Abildgaard" for 125.000 kr. og i foråret 1907 gå i gang med udstykningen.

De nye brug blev solgt med det samme

Der var megen begejstring, men også megen skepsis over de planer, som man nu var i gang med. Adskillige mente, at det aldrig ville gå at sætte folk uden midler ind på små landejendomme. De ville enten omkomme af nød og armod eller ende som fattiglemmer, mente de mest pessimistiske – en spådom, som tiden har gjort grundigt til skamme. Der blev udstykket 18 lodder fra "Abildgaard" på tilsammen ca. 380 tdr. bygsdl., og det viste sig, at der var så stor interesse for at blive udstykningshusmænd, at man solgte jorden med det samme. I sommeren 1907 gik håndværkerne i gang med at bygge 18 nye ejendomme på "Abildgaards" tidligere græsgange, hvor fedekvægs produktion

Folkeholdet på "Abildgaard", Grurup ca. 1904.
På billedet ses bl.a. Niels Borre Andersen, og pigen i midten Magdalene, som senere blev hans hustru.

tidligere havde været det eneste, der duede. I løbet af sommeren flyttede nybyggerne ind, efterhånden som deres ejendomme kom under tag.

L. P. Frederiksen viste sin interesse for sagen ved at stå de unge familier bi med råd og dåd. Fra "Abildgaard" tilberedte man jorden og sørgede for, at den første sommers afgrøde blev sået, og samtidigt arbejdede Laust Kresten og N. N. Stensgaard for at få de økonomiske forhold bragt i orden, så nybyggerne kunne komme til at sidde under velordnede gældsforhold. Det kunne nok gøres behov, for de fleste flyttede ind i deres nye hjem uden andre rigdomme end en flok børn, men også med en god ballast af hjælpsomhed og samarbejdsvilje, sådan at det var "en skøn tid", man gik i møde som selvstændige landbrugere.

De store udstykninger i Thy

Udstykningen på "Abildgaard" blev begyndelsen til hele den thylandske udstykningsbevægelse.

Da man først havde set, at den største masseudstykning blev godt gennemført, varede det ikke længe, før der fra andre egne af Thy opstod ønsker om tilsvarende udstykninger. På husmændenes årsmøde i 1909 i Thisted redegjorde N. N. Stensgaard for mulighederne, hvorefter det blev besluttet at søge oprettet tre foreninger i amtet, en for Hanherred, en for Thy og en for Mors.

Den mest betydningsfulde af disse blev "Thylands Udstykningsforening", hvis første opgave blev fordelingen af "Landbolyst's" jorde. Senere kom "Dovergaard", "Neder Astrup", Kjeldstrup Overgaard", "Refstorpgaard", "Gl.

Hornstrup", "Skibstedgaard" og "Refs Hedegaard", for at nævne nogle af de mest kendte, men det er alt sammen en anden historie.

N. N. Stensgaard fortæller i sine efterladte erindringer, at der blev skumlet i krogene over, at Sydthy Udstykningsforenings bestyrelse personligt tjente tykt på "Abildgaard", en påstand han har afvist med harme. Der blev et overskud, men af det blev der oprettet et særligt legat "Sydthy Udstykningsfond", hvis midler stadig er til stede. Renterne heraf anvendes den dag i dag til adskillige almennyttige formål, som kan komme egnens landboungdom til gode.

Den sidste nybygger på Abildgaards Mark fortæller

Husmand Niels Borre Andersen, den sidste af nybyggerne i Thys første, store udstykning, fik en ejendom på 14 tdr. bygsdl., og den passer han den dag i dag med samme dygtighed og akkuratesse som i de unge dage. Han har set alle sine gamle naboer afhænde deres ejendomme og unge flytte ind i deres sted, men selv vil han blive boende i sit gamle hjem, så længe kræfterne overhovedet slår til, siger han.

Hvordan kom De med i denne udstykning? spørger vi under et besøg hos Niels Borre Andersen.

Vi måtte afbryde ham i eftermiddagsarbejdet i stalden, men han gav sig beredvilligt tid til at fortælle lidt om de første år derude.

- Det faldt temmelig naturligt, at jeg blev en af dem, der fik jord på "Abildgaards Marker", fortæller han. Jeg er født her på egnen, i nærheden af Gammelby skole, hvor mine forældre havde en lille ejendom. "Abildgaard" var jo egnens største. Jeg husker fra min barndomstid, at der både var privatmejeri og uldspinderi på gården. Begge dele blev senere flyttet til Hurup. Mejeriet blev begyndelsen til andelsmejeriet "Frem", og uldspinderiet virkede i nogle år i en ejendom i Vestergade, indtil det blev nedlagt. Min far solgte sin mælk til gården, og som dreng vandrede jeg mange gange over markerne for at hente mælkepenge hos manden på "Abildgaard". Senere kom jeg til at tjene der som karl, og min kone var pige på gården.

Vi meldte os som købere og købte 14 tdr. bygsdl. for 5000 kr. Bygningerne kostede 5000 kr., og et par tusinde skulle skaffes til besætning. Det lod sig gøre, dels gennem kreditforeningslån og dels ved statslån. I sommeren 1907 flyttede man ind, efterhånden som de nye ejendomme kom under tag.

"Abildgaard" var jo en stor gård før udstykningen?

- Ja, den var på 500 tdr. bygsdl. Da jeg var dreng, var det i høsttiden min største fornøjelse at gå ned til gårdens marker, når der blev mejet korn. Der gik en snes karle og piger på række for at slå kornet med le og binde op. Jeg husker tydeligt den lystighed, der var over arbejdet. Når folkene kom til agerenden, var der tid til alskens narrestreger, for det varede jo lidt, inden der var høstet for til en ny række, så høstarbejdet kunne fortsætte.

Der var godt naboskab i husmændenes kreds

Hvordan så folk i almindelighed på udstykningen – det var jo noget helt nyt, man tog fat på?

- Der var nok, der spåede os det ilde, men vi fik trøste os med, at det mest var dem fra "den store ende", der troede så dårligt om vor fremtid. Der var dem, der mente, at inden fem år var vi alle havnet som fattiglemmer ved Bedsted-Grurup kommune, men det var nok ikke sikkert, at de hårde ord var ment så slemt. Der er da aldrig nogen, der er gået herfra i armod. Man må vel sige, at de fleste har klaret sig hæderligt, passet deres ejendomme og hjulpet deres børn på vej, og stort set kan der vel ikke kræves mere af nogen.

Jeg vil gerne nævne det gode naboskab, vi havde. Det var i de første år noget helt selvfølgeligt, at vi hjalp hinanden, hvor vi kunne se, at man havde en håndsrækning behov. Det var aldrig nødvendigt at spørge efter denne hjælp – den kom helt af sig selv. Dette gode forhold gjorde, at det var rart at være her. Så kom vi for resten også ind i en venskabelig indbyrdes konkurrence om at få det til at se pænest ud, både i stalden og på marken; den kappestrid har jo nok gjort sit til, at det økonomiske resultat blev nogenlunde.

Det er undertiden sagt, at de første begyndte i stor fattigdom?

- Åh, såmænd. Nogle af dem, der kom hertil, havde allerede en flok børn at forsørge, og med datidens lønninger kunne man ikke vente, at en arbejdsmand eller landarbejder med familie havde lagt til side. For mit eget vedkommende skal jeg ikke klage. Jeg kom hertil med 500 kr. Det var lønnen for det sidste år, hvor jeg var forkarl hos L. P. Frederiksen, og min kone havde et par hundrede med. Det var slet ikke så ringe en driftskapital dengang. Men konjunkturerne hjalp os. I de første år var det sådan, at man mange måneder i forvejen med bestemthed vidste, hvad alting kunne koste, høveder og svin. Det var let at lægge sine planer derefter. Siden har vi jo haft kriser, men det har nu ikke berørt os herude synderligt meget.

Skoleproblem i en nybyggerkoloni

Gav det ikke anledning til problemer, at så mange familier pludselig slog sig ned på et sted?

- Det var jo overvejende unge familier, som kom hertil, og mange af dem var børnerige, så i nogle år kneb det med at skaffe plads i skolen. Det var engang på tale at lægge en forskole her på marken, men planen blev alligevel ikke gennemført. Siden gik der nogle år, hvor børnene voksede til og kom ud af skolen, men nu er et nyt slægtled rykket ind herude, og morsomt nok er omtrent det samme sket i gårdene i Grurup og Gammelby. Det kan såmænd blive muligt, at man endnu engang må til at drøfte skoleforholdene.

Hvor meget er ejendommene steget i pris?

- Det kostede os en halv snes tusinde kroner at flytte ind i 1907. Jeg vil tro, at de små ejendomme herude, dem på en halv snes tdr. bygsdl., kan koste omkring 40.000 kr., og de lidt større 60-70.000 kr.

Landbrugsproduktionen må vel også være steget stærkt?

- Ja, det er sikkert. På "Abildgaard" havde man i min tid 35 malkekøer og lige så mange fede kreaturer på 500 tdr. bygsdl.. L. P. Frederiksen var kendt som en dygtig landmand. I dag, hvor "Abildgaard" har afstået de tre fjerdedele af sin jord, har man lige så stor besætning som dengang, og dertil kommer så, hvad der er af besætning på de 18 husmandsbrug. Det bliver vel til hundrede køer, et par hundrede svin foruden fjerkræ og andet.

Ejendommene for små efter vore dages forhold

Hvis De vil betragte udstykningen med kritiske øjne, Niels Borre Andersen, er der så noget at få øje på?

- Ja, efter vore dages forhold er ejendommene herude gennemgående for små. Da man lavede udstykningen, var det passende med en ejendom på 10-14 tdr. bygsdl. - noget mere på den ringeste del af jorden, men i dag er det alt for lidt for et par unge virksomme mennesker. De må have et større brug for at kunne klare sig ordentligt. Ejendommen her er stor nok til mig at passe på mine gamle dage, men hvis man laver nye udstykninger, vil jeg håbe, at de ikke bliver for små. Det er skade, hvis det sker.

De er blevet træt?

- Nej, jeg holder ud, så længe jeg kan, og kan med sandhed sige, at jeg har været glad for at være herude.

Lidt om Thylands Trælasthandel i 100 år

Af Hans Jørgen Knudtzon, Vestervig

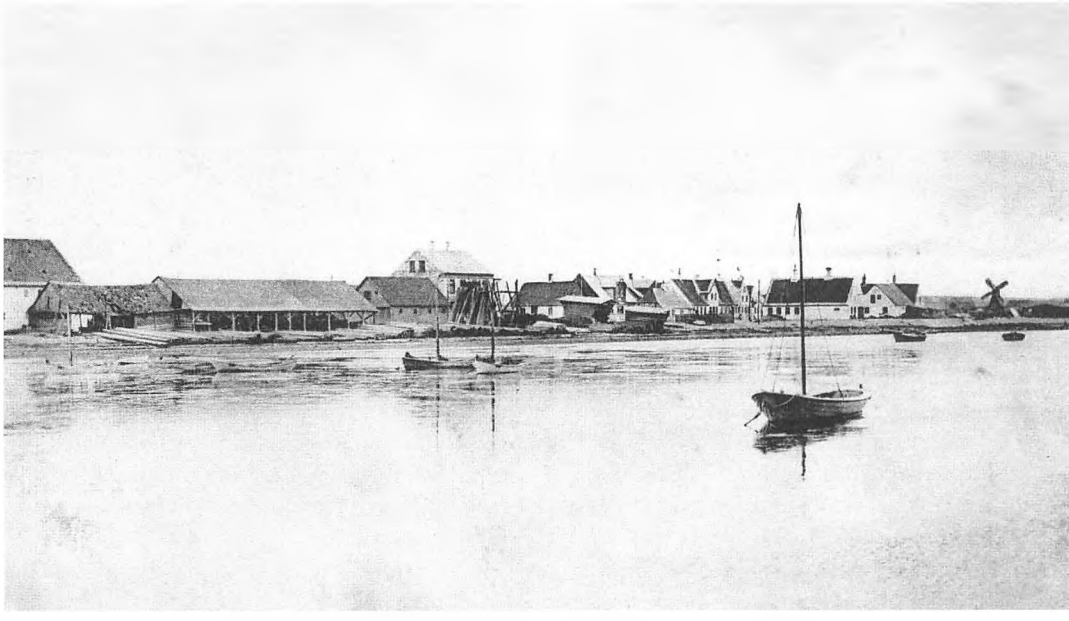

Fig. 1. Parti fra Krik, 1916 med Bach's købmandsforretning.

Da redaktionen for snart længe siden spurgte mig, om jeg havde lyst til at skrive en artikel til vor forenings årbog, tøvede jeg med svaret. Som nylig tilflytter, omend med tilknytning i en god menneskealder, må jeg mene, at andre med langt større lokalkendskab er nærmere til at riste TRÆLASTEN en rune. Men en udstrakt hånd skal man gribe, og endda med taknemmelighed; så jeg tog imod opfordringen.

Omkring min konfirmation fik jeg adgang til en høvlebænk, og i min opvækst købte jeg hos den lokale isenkræmmer, skråt overfor hvor vi boede i det centrale København, for mine sparepenge alskens slags værktøj til brug navnlig ved arbejder med træ, som tidligt var et materiale, jeg holdt af at bearbejde. Høvlebænken har fulgt mig livet igennem og befinder sig nu i mit værkstedsskur på min matrikel her i Thy. Den er mig til stor nytte, og gennem mine over 35 år i Thy har jeg haft stor glæde af at besøge TRÆLASTEN på jagt efter materialer.

Så jeg rister gerne TRÆLASTEN en rune, selvom der ikke kan blive tale om noget selvstændigt åndsarbejde, men blot en sammenstilling af, hvad mine kilder har kunnet forsyne mig med.

Jeg har valgt at begynde ikke så langt fra min bopæl, hvorfra jeg umiddelbart stik vest ser ud over Krik Vig til Agger Tange med Thyborøn til venstre mod sydvest og Krik til højre mod nordvest. Centralt troner PAKHUSET smukt i Kriks bymidte, og det er lykkeligvis faldet i min lod ofte at have min gang i dette hus, hvor, med kunsthistorikeren Hans Edvard Nørregaard-Nielsens ord, "Bjørn Wandall og hans Tove har indrettet sig med et udbud af kunst og antikviteter, som jeg ikke forstår, de nænner at sælge." Med dette pakhus befinder vi os midt i en vigtig del af TRÆLASTEN`s oprindelse".

Krik har en lang historie bag sig. Der var i vikingetiden en livlig trafik mellem England og Limfjorden, som var åben dels ved Agger

Fig. 2. Pakhuset i Krik, fotograferet i 1966 af Aksel Munk, Thisted.

Tange, dels mod nordvest ved Vejlerne, og for denne trafik lå ladepladsen Krik godt beskyttet i bredningens nordlige bund og centralt for ind- og udsejling til Nordsøen. Men åbningen i tangen sandede til i 1100-tallet.

Som supplement til den større skibstrafik på Limfjorden trivedes den mindre sejlads – krejleriet – på Limfjorden, og krejlernes små sejlskibe nød godt af fjordens mange naturlige landingspladser; i Thy har der således langt tilbage i tiden været landingspladser i Hovsør, Vildsund, Doverodde, Gudnæsstrand, Visbyaa og Krik. Senest i 1700-tallet udskibedes fra Krik korn, tømmer, jern, landbrugsvarer og andre efterspurgte varer til købmændene i Thisted, Aalborg og andre købsteder ved Limfjorden.

I 1825 lavede en stormflod i februar hul i Agger Tange, og hullet blev snart større; således gik det første større skib gennem Agger Kanal i 1834. Sidst i 1850'erne sandede kanalen til, men efter en ny stormflod i 1862 dannedes den åbning, der blev til Thyborøn Kanal. Nu kunne man igen – efter 700 år – sejle frit ud og ind mellem Nordsøen og Limfjorden. Det blev også til gavn for Krik, da skudehandelen mellem Danmark og Norge nu kunne gå ind i Limfjorden til Krik og laste og losse varer. En anløbsbro, KRIK BRO, blev sidst i 1800-tallet bygget, og den fik stor betydning. Her blev kul til Lodbjerg Fyr losset til videre hestevogns-transport til fyret, og hertil kom de store mængder byggematerialer, der med tipvogns-tog skulle transporteres til de omfattende kystsikringsarbejder ved Agger. Togskinnerne anlagdes kort før år 1900.

Fig. 3. Parti fra Krik; postkort fra begyndelsen af 1900-tallet.

Midt i 1800-tallet blev de første pakhuse opført til opbevaring af det korn, der skulle eksporteres til Norge, og sidenhen opbevaredes også importvarer som tømmer, sten, cement og kul. Der hørte også en tømmerplads, et savværk og flere lagerrum med i dette omfattende købmands-center.

Efter Anden Verdenskrig gik det tilbage for Krik, men i 1962 nedsatte sognerådet i Vestervig-Agger et havneudvalg med henblik på forbedring af havneforholdene for kommunens fiskere. Udvalget nedkom med en fin betænkning sidst i 1963 – KRIK HAVN – en Nordsøhavn i Sydthy – med forslag om en regulær fiskerihavn i Krik, baseret på KRIK BRO som den vestligste ydermole.

Det blev ikke i Krik, men i Agger, man etablerede havn i 1970`erne.

Da sidenhen forretningsvirksomheden flyttede væk fra Krik, forsvandt magasiner og lagerbygninger bortset fra PAKHUSET, der i 1997 købtes af Bjørn Wandall, totalrenoveredes og som nævnt blev til Kunst- & Kulturcenteret PAKHUSET KRIK.

Den mand, der fik afgørende betydning for Krik og som opbyggede en overskudsvirksomhed, der i flere årtier havne-lossede mere materiel end Thisted Havn, var storkøbmanden Jens Peter Bach.

J.P. Bach var født i Storup på Mors den 27/11 1844 og blev købmandsuddannet i Nykøbing Mors hos købmand Laurids S. Trap.

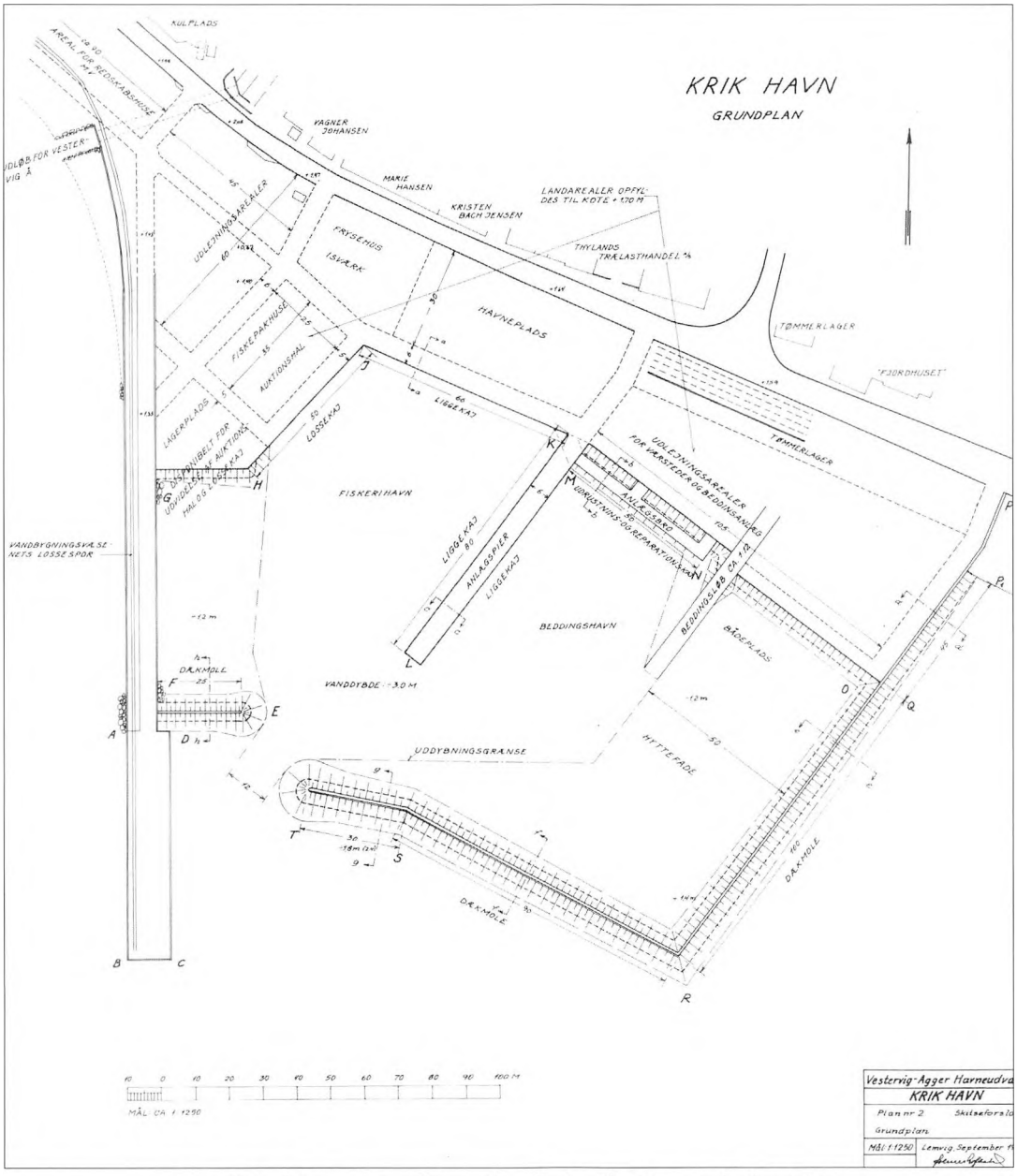

Fig. 4. Krik Havn, grundplan; skitseforslag fra Havneudvalget 1963.

Sammen med læremesteren etablerede han sig i 1867 som købmand i Vestervig på nuværende adresse Klostergade 45 under firmanavnet Trap & Bach. Inden for en 5-årig periode efter firmaets etablering byggede han på gadens modsatte side ejendommen, kendt som "Det hvide Hus", med nuværende adresse Klostergade 38. Huset rummede både kontor og bolig. Hurtigt kom virksomheden også til at omfatte korn- og foderstoffer, tømmer og kul. Firmaet ophævedes i 1875, og J.P. Bach fortsatte virksomheden under eget navn. 1885 frasolgtes kolonialforretningen med genbo-ejendommen til købmand J.K. Hundahl.

Fig. 5. Købmand Jens Peter Bach, Vestervig.

Firmaet voksede til at blive den største købmandsforretning i Thisted Amt. Den omfattede en gros handel med korn- og foderstoffer, tømmer, kul og cement, som Bach importerede via havnen i Krik; virksomheden blev drevet fra "Det hvide Hus", men han havde filialer ved Visbyaa, i Doverodde og Thisted samt på Mors. Han blev som anerkendelse for sit virke – også i lokalsamfundet – Ridder af Dannebrog og Æresmedlem af Håndværker- og Borgerforeningen. Han var medlem af Sognerådet i årene 1883 – 1889 og formand de første tre af årene. Han tog initiativet til oprettelsen af Thylands Bank i 1885 og blev den første formand for Bankrådet. Han tog initiativet til oprettelsen af Elværket; også der blev han den første formand. Han var ved sin død i Vestervig den 9/12 1916 en sand matador; det var en iværksætter af de helt store, der for 100 år siden blev stedt til hvile på Vestervig Kirkegaard.

Når jeg i dag modtager mine kontoudtog fra XL-Byg Ceste Træ, er der forneden anført: "CESTE TRÆ A/S – NÆRMEST OVERALT". Jeg kan ikke lade være med at tænke på, at Thylands Matador J.P. Bach godt kunne have benyttet dette brand, som i dag benyttes af det firma, der blev opbygget på basis af hans fremragende iværksættergerning i sin tid.

Fig. 6. Købmand Poul Karl Kristian Jepsen, Vestervig.

Bach havde en søstersøn, Poul Karl Kristian Jepsen, som var født den 14/3 1876 i Sejerslev på Mors. Han havde, efter sin præliminæreksamen fra Nykøbing Mors, været i handelslære i København og taget handelsskoleeksamen med udmærkelse. Han fik i 1899 ansættelse hos Bach og blev i 1904 optaget som kompagnon, hvorefter firmaet gik under navnet Bach & Jepsen. Sammen ejede de to kompagnoner plantager i Sverige, hvorfra store mængder tømmer importeredes til Krik, og det øgede virksomhedens aktiviteter dér. Det blev derfor i året 1904 nødvendigt at ansætte en forvalter af afdelingen på Krik Havn, og firmaet ansatte Ludvig Ussing, født den 18/8 1881 i Viborg, hvor faderen var købmand. Han blev uddannet hos faderen og hos købmand P. Hestbeck i Skive. Han har været en driftig ung mand, thi efter 5 år som forvalter af Krik Havn slog han sig i 1909 ned i Visbyaa, hvor han drev tømmerhandel under navnet Ussing & Co. I løbet af de 5 års ansættelse nåede han at blive god ven med sin kun 5 år ældre chef, Poul Jepsen.

Fig. 7. Direktør Ludvig Ussing, Vestervig.

Begge disse mænd fik lod og del i, hvad der skulle blive til THYLANDS TRÆLASTHANDEL.

Hvad Poul Jepsen angår, giftede han sig i 1908 og flyttede ind i en villa lige syd for "Det hvide Hus", på adressen Klostergade 40; huset var opført i 1906. Da J.P. Bach døde i december 1916, overtog Jepsen firmaet, foretog forskellige ombygninger og organiserede forretningen anderledes. Med bistand af arkitekt Norn fra Horsens blev "Det hvide Hus" ombygget, således at der blev privatbolig til familien Jepsen, og i den sydlige ende af det lange hus var to chefkontorer med hver sit forkontor og endda, med egen indgang, længst mod syd en lille tandlægeklinik. Gudrun H. Jensen, født Jepsen, har i bogen om "Det hvide Hus" skrevet indfølt og med god hukommelse om livet i hendes smukke barndomshjem, hvor Poul Jepsen døde den 20/4 1952.

Der finder man også hendes plantegning over indretningen af denne købmandsgård i

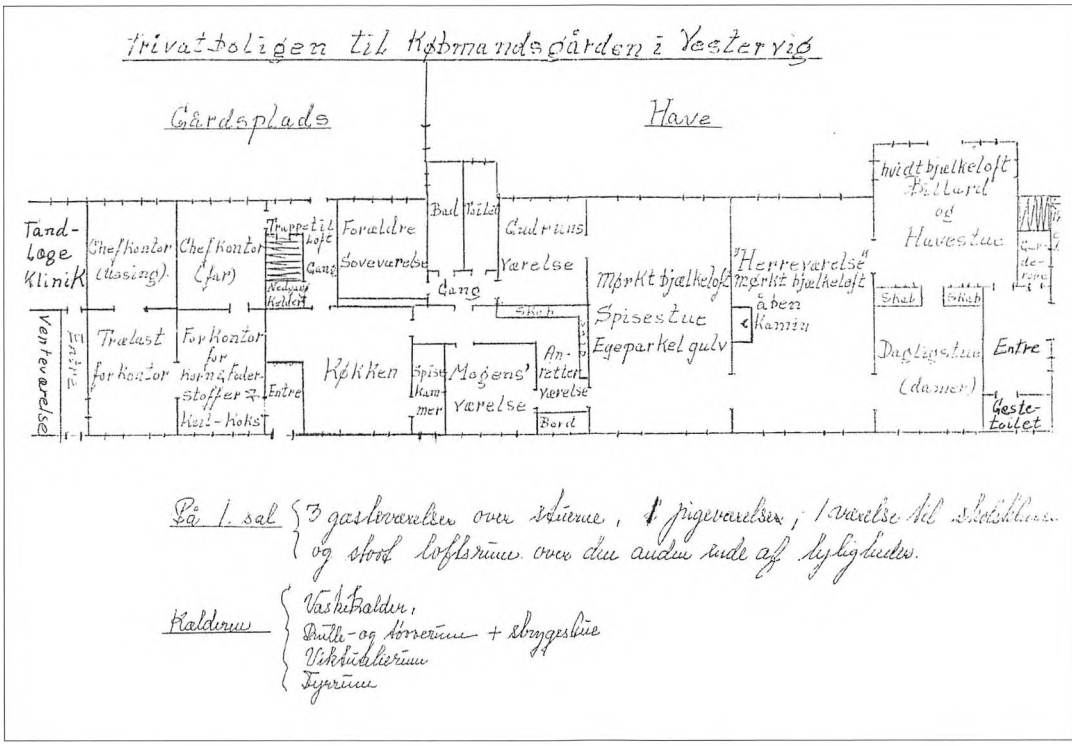

Fig. 8. Poul Jepsen's datter, Gudrun's tegning af indretningen af Det Hvide Hus, købmandsgården i Vestervig.

Vestervig. På tegningen er de to chefkontorer anført som: "(Ussing)" og "(far)". I de respektive forkontorer er anført: "Trælast forkontor" og "Forkontor for Korn & Foderstoffer & Kul – Koks". I al sin enkelhed en god beskrivelse af, hvordan forretningerne organiseredes efter Bachs død.

Denne i det ene chefkontor residerende "Ussing" var den ovenfor omtalte Ludvig Ussing, Jepsens gode ven og medarbejder, som i årene efter 1909 driftigt havde drevet sin tømmerhandel i Visbyaa.

Jepsen fandt hurtigt efter overtagelsen af Bachs firma ud af, at det på længere sigt var klogt at omorganisere den omfattende virksomhed ved at dele den op, således at korn- & foderstofafdelingen samt kul- & koksimporten videreførtes af Jepsen selv – med telefonnummeret Vestervig nr. 2 – mens trælastafdelingen, der allerede var betydelig, blev styrket ved sammenlægning med Ludvig Ussings forretning i Visbyaa under Ussings ejerskab.

Ved denne sammenlægning lagdes grundstenen til THYLANDS TRÆLASTHANDEL, selvom aktieselskabet med dette navn først stiftedes den 20/10 1919 ved en generalforsamling, der som dirigent havde herredsfuldmægtig C.L. Bach – ældste søn af købmand J.P. Bach. Af selskabets første forhandlingsprotokol fremgår med samme herredsfuldmægtigs underskrift, at selskabet den 4. september 1920 var optaget i Aktieselskabs-Registeret under Registreringsnummer 4611.

Ved sammenlægningen af de to trælastforretninger overførtes pakhusene i Krik til Ussings firma, som fik hovedkontor og lager i Vestervig i ejendommen Klostergade 38 – Det hvide Hus – med telefonnummeret Vestervig 120. Med tømmerplads med savværk og høvleri i Krik og lager og savværk i Visbyaa samt et mindre tømmerlager i Bedsted var Ussings virksomhed fra starten en af landets absolut førende i branchen. Sidenhen kom cementstøberier til, dels i Vestervig og dels i Hurup, således at man handlede med stort set alt indenfor byggebranchen: cement, tagpap og jern ved siden af den basale virksomhed omkring tømmer i alle former.

Hvad cementstøberiet angår, blev dette vistnok kort efter år 1900 oprettet i Klostergade 76 i Vestervig, hvor det blev drevet med vekslende ejere frem til efter krigen, da i 1946 Thylands Trælasthandel A/S købte det og drev det under navnet Sydthy Betonvarer A/S sammen med en tilsvarende cementvirksomhed i Hurup. Betonvirksomheden frasolgtes i første halvdel af 1960'erne.

Fig. 9. Cementvirksomheden i Klostergade 76, Vestervig, ca. 1950.

Som nævnt drev Ludvig Ussing med stor dygtighed sin virksomhed i Visbyaa, hvis købmandsgård ses på fig.10.

Fig. 10. Købmandsgården ved Visbyaa, ca. 1920.

Ved Visbyaa var der tale om en naturhavn, hvor skibene måtte ligge ude i fjorden et stykke fra land. Varerne – i vidt omfang tømmer og korn – blev derfor enten sejlet til og fra skibene i små fladbundede både, eller, over det lavvandede farvand, kørt med hestevogn, som det ses på fig.11.

Ludvig Ussing forlod Visbyaa – hvis smukt beliggende købmandsgård i øvrigt netop i

Fig. 11. Der losses skib ved Visbyaa Købmandsgaard, ca.1920.

2016 er under om- og udbygning – flyttede til Vestervig og bosatte sig med sin familie i "Ussinghus" på Ussingvej - i dag Ussingvej 3 - den ejendom, som distriktslæge Gottschalck i 1852 havde fået bygget som bolig. Ussing restaurerede huset og gav det sit navn.

Der findes et farvelagt prospekt fra 1893 over Vestervig, set fra højene, jvf. fig. 12. Hvor prospektet øverst viser Vestervig Kirke med " Vestervig Nedergaard" (Kloster), ses nederst i forgrunden til venstre Ussings hus.

Prospektet viser i forgrundens midte Apotekergården, hvorover ses mejeriet og derover Vestervig Overgaard. I forgrunden til højre ses apoteket. - Et yndefuldt prospekt med de mange dannebrogsflag.

Da omstruktureringen til aktieselskab i 1919 blev gennemført, blev det med Ludvig Ussing som direktør og Poul Jepsen som formand. En tredjedel af aktierne ejedes af Brødrene Bendtzen A/S i Aalborg – Aalborg Trælasthandel – med direktørerne Heidemann og Mouritzen.

Ludvig Ussing døde den 25/7 1942, men allerede i 1926 var Anton Ravnsmed blevet optaget som medejer i virksomheden fra den 1/1 1927 at regne. Ravnsmed var født den 1/7 1890 i Hassing, hvor han i nogle år var brugsforeningsuddeler; siden drev han tømmerhandel i Bedsted og denne virksomhed indgik i THYLANDS TRÆLASTHANDEL A/S, da Ravnsmed blev optaget som medejer. Ussing og Ravnsmed var sideordnede, men Ravnsmeds opgaver blev primært at passe afdelingen i Visbyaa, mens Ussing ledede kontoret i Vestervig og afdelingen i Krik. Ravnsmed havde bopæl på Tværvej nr. 3. Efter Ussings død blev Ravnsmed enedirektør, men Jepsen var fortsat formand, indtil han døde i 1952. Derefter var Ravnsmed både direktør i og formand for selskabet.

Fig. 12. Vestervig set fra højene, 1893.

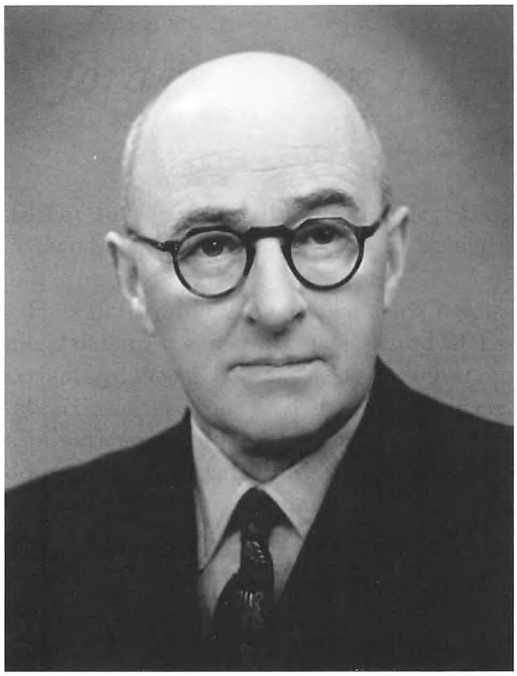

Fig. 13. Direktør Anton Ravnsmed, Vestervig.

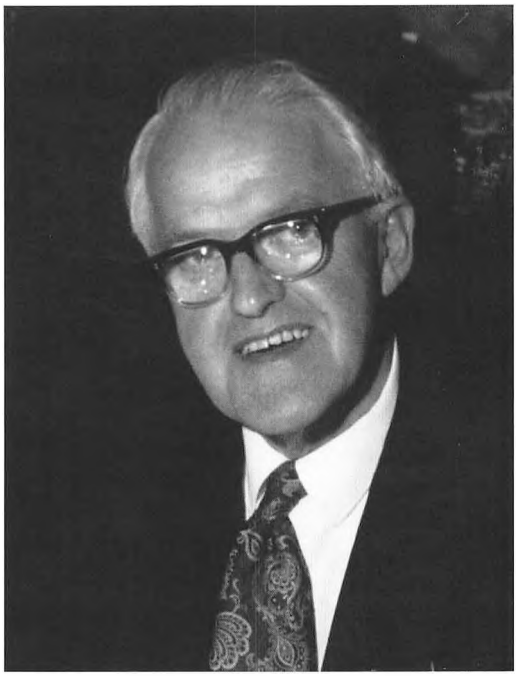

Fig. 14. Direktør Johannes Faurholt, Vestervig.

Endvidere blev inden Ussings død som bogholder i 1938 ansat Johannes Faurholt, der stammede fra Ringkøbingegnen. Efter Ravnsmeds pensionering som direktør den 1/1 1962, fortsatte han som formand med Faurholt som direktør i selskabet; sidstnævnte var født den 3/3 1914 og døde i embedet den 20/9 1978.

Det var i Faurholts direktørperiode, at virksomheden flyttede til Hurup og udvidede med et byggemarked. Alt var således samlet i Hurup fra 1971.

Ved Ravnsmeds død den 9/10 1965 blev Palle Ussing formand; han var født den 15/7 1916 som søn af Ludvig Ussing, boede i Aalborg og ejede omkring halvdelen af aktierne i selskabet. Hans arkitektbroder i København, Kjeld Ussing, var som aktionær også medlem af bestyrelsen i en periode. Da Palle Ussing døde den 19/1 1974, blev hans enke, Karen Margrethe Ussing, formand og var det frem til 1990, da virksomheden blev en del af CESTE TRÆ.

Ser man på Internettet de oplysninger, Erhvervsstyrelsen præsenterer omkring virksomheden, er det bemærkelsesværdigt pr. 13/11 1985 at se personkredsen anført som følger:

Bestyrelsen omfattede:
Karen Margrethe Ussing, Fyrrebakken 7, Aalborg. (Palles enke)
Esther Juul Sørensen, Vestervigvej 180, Snedsted. (Palles søster)
Birgitte Ussing Christensen, Bygaden 6, Aalborg. (Palles datter)
Pia Jytte Skov, Vesløs Stationsvej 1, Vesløs. (Palles datter)
Lisbeth Ussing, Ejerslevvej 24, Vester Hunderup på Mors. (Palles datter)
Per Michael Ussing, Jacob Skomager Vej 2, Aalborg. (Palles søn)
Jørgen Ussing, Lovnkjærgaardsvej 14, Visborg ved Hadsund. (Palles søn)

Direktionen omfattede:
Svend Kristensen, Hurup.
Eigil Sørensen, Hurup.
Karen Margrethe Ussing, Aalborg.

25/5 1988 er registreret, at Svend Kristensen indtrådte i bestyrelsen, medens Eigil Sørensen udtrådte af direktionen.

Svend Kristensen, født den 29/5 1941, be-

gyndte som bogholder i virksomheden i 1972 og blev i 1978, efter Johannes Faurholts død, sammen med Eigil Sørensen direktør. Da sidstnævnte døde i 1987, fortsatte Svend Kristensen som enedirektør helt frem til 2005.

Fig. 14a. Eigil Sørensen.

10/7 1990 er registreret, at alle de under 13/11 1985 anførte bestyrelsesmedlemmer er udtrådt af bestyrelsen, ligesom Karen Margrethe Ussing samtidigt er udtrådt af direktionen.

Familien Ussings æra i THYLANDS TRÆLASTHANDEL var forbi, men familiens betydning gennem knapt trekvart århundrede kan ikke vurderes højt nok.

Som nævnt flyttede virksomheden i 1971 fra Vestervig til Hurup, og det skete efter et tiår, hvor man så sagtelig tænkte i rationalisering. I de tider, hvor transporten skete med hestevogne, var det en fordel med mange afdelinger, hvor man kunne være tæt på kunderne. Mens transportområdet stille og roligt undergik en vældig udvikling, opretholdt man længe afdelingerne, fordi kunderne kom fra relativt begrænsede områder. Lastbiler og varevogne var dog kommet for at blive, og den slags transportmidler gav mulighed for kundebetjening fra en enkelt adresse til et stort geografisk opland. Helt naturligt meldte spørgsmålet sig, om ikke man burde samle alle virksomhedens aktiviteter ét sted – og hvorfor ikke i hovedbyen Hurup, hvor man havde god lagerplads til disposition.

Fig. 15. Hurup Savværk og Tømmerhandel i 1960'erne.

Sidst i 1960'erne projekteredes et større byggeri i Hurup med lager og kontorer, og den første afdeling, der blev nedlagt, var den i Visbyaa.

Virksomheden, som den fremgår af fig.15, fik behov for mere plads i Hurup. I 1970 fulgte nedlæggelsen af afdelingen i Bedsted, og efter lukningen i 1971 af Vestervig-afdelingen var alt samlet i Hurup; i første halvdel af 1970'erne så TRÆLASTEN ud som på fig.16.

Gennem årene har virksomheden opkøbt naboejendomme og foretaget udvidelser, således at man i dag råder over et grundareal på omkring 24.000 kvadratmeter. Medvirkende til disse udvidelser blev den nærmest eksplosive udvikling inden for byggemarkedsområdet. I Hurup åbnede det første byggemarked i 1978, og det rummede omkring 300 kvadratmeter. Siden da har man udvidet i 1988, 1998 og 2001, således at virksomheden i dag råder over 1700 kvadratmeter.

I dette lange tidsrum har byggemarkedet deltaget i fem forskellige indkøbs- og markedsføringskæder, nemlig 8-kanten, Byggekram, Dendek, Råd & Dåd og i dag XL-Byg.

Fig. 16. A/S THYLANDS TRÆLASTHANDEL i Hurup, ca. 1973.

Billedet fra trælasthallen dufter ligefrem af tømmer og vil give mangen en beskuer kriller i næsen af fyr, gran, harpiks og meget andet godt for lugtesansen. Når vi bevæger os ned ad erindringens stier, kan det være morsomt at kigge i gamle dages prislister; et par opslag kan ses på fig.18 fra december 1939 og på fig.19 fra september 1950 og april 1964. Opslagene vedrører priserne på tømmer og udviser en prisstigning hen over et kvart århundrede på over det tredobbelte.

Fig. 17. Trælasthallen i Hurup en gang i 1970'erne.

I 1990 var THYLANDS TRÆLASTHANDEL A/S ophørt som selvstændig virksomhed ved at blive en del af den Thisted-baserede trælast-koncern CESTE TRÆ. Aktieselskabet ses dog først registreret som ophørt den 28/6 2004 ved fusionen med Chr. Sørensens Tømmerhandel A/S som et led i den senere strukturændring i CESTE TRÆ A/S, ejet af Grethe & Jørgen P. Bornerups Fond via CESTE HOLDING.

Den gamle virksomheds dynamik har overlevet de mange år, hvilket senest i år har vist sig i endnu en fusion, der blev udmeldt i juni måned men med tilbagevirkende kraft til 1. januar i 2016. Ved denne fusion går CESTE TRÆ A/S, med hovedkontor i Thisted, sammen med Tømmergaarden A/S, med hovedkontor i Nykøbing Mors. Det nye selskab har fået navnet TØMMERGAARDEN A/S og fortsætter som medlem af XL-Byg. Der er tale om en konsolidering i trælastbranchen og en tilsigtet bevaring af de lokalt forankrede virksomheder, hvor de lokale særdeles dygtige medarbejderes enga-

Tømmer.

	incl. 7 Al.	8—10	11—13	14	15	16
3×3" pr. Alen	35					
3×4" „ „	45					
4×4" „ „	53	57	64	68	71	74
4×5" „ „	68	73	80	85	90	95
5×5" „ „	85	88	95	103	106	110
5×6" „ „	100	106	115	123	128	133
6×6" „ „	120	128	138	148	153	160
	incl. 10 Al.	11—12	13—14	15—16		
6×7" „ „	160	175	185	195		
7×7" „ „	185	200	210	220		
	incl. 12 Al.	13—14	15—16			
7×8" „ „	240	260	275			
8×8" „ „	275	290	300			
8×9" „ „	300	325	345			

Skæring af Tømmer 1/2 Øre pr. Alen pr. Tømmer
„ „ Brædder 1/2 „ „ Fod „ „
Høvling og Ploining 1/2 „ „ „
„ 2 Sider 1/2
„ 1 Side 3/4
Norskploining 1/2
Rupløjning 3/4

Fig. 18. Prisliste for tømmer pr. december 1939.

gement vil være en af de væsentligste faktorer til, sammen med de rigtige priser og det rette sortiment, at sikre et forstærket og forbedret kundefokus og kundeservice. Da dette gennem et århundrede har været et bannermærke for TRÆLASTEN, forventer jeg, at vor virksomhed i Hurup fortsat vil blomstre i mange år.

Lad mig afslutte dette lette omrids af virksomheden med en del af begyndelsen, nemlig en kopi af den første aktie fra december 1920, signeret af tre af de stiftende bestyrelsesmedlemmer Poul Jepsen fra Vestervig og de to direktører fra A/S Brødrene Bendtzen i Aalborg Heidemann og Mouritzen. Jeg lægger til grund, at aktiens billedmotiv er KRIK BRO, hvorved vi er tilbage ved begyndelsen.

Efterskrift:
Men dette omrids bør fyldes ud med supplerende artikler skrevet af personer, der har haft et personligt forhold til virksomheden.

Dels er fig. 20 en mindelse om, at der eksisterer et omfattende forretningsmateriale såsom statusbøger, forhandlingsprotokoller, regnskabsbøger m.v., der kan belyse TRÆLASTEN "indefra".

Dels er fig. 20 også en mindelse om, at der fortsat må eksistere personer, der "udefra" kan belyse virksomheden - ikke blot som aktionærer men som kunder, ansatte, leverandører, venner m.v.

Der er på vor egn en stor lokalhistorisk viden og interesse, hvilket nu i over 30 år bl.a. er blevet demonstreret gennem mangfoldige artikler i vor Årbog. Tillad mig derfor denne opfordring til alle, der har noget at fortælle om TRÆLASTEN, til glæde for lokalsamfundet, om at forsyne vor forening med deres historier.

TAK:
Først og fremmest stor TAK til direktør Svend Kristensen, Hurup, som gæstfrit modtog min

Prisliste

gældende fra 9. Septbr. 1950

Gran, hvl. og pl.

Dim.	Gulv	Loft
1×5"	34	32
×5½"	37	35
×6"	41	39
1¼×5"	41	39
×5½	45	43
×6"	49	46

Prisliste

gældende fra 13. april 1964

Tømmer

Dim.	Incl. 4½⁰	7⁰	8—10⁰	11—13⁰	længere
3×3"	92	100	108	122	
3×4"	134	146	156	175	
4×4"		180	194	216	240
4×5"		242	260	288	318
5×5"		280	302	338	374
5×6"		362	390	434	476
6×6"		404	436	488	540

Dim.	Incl. 10⁰	11—12⁰	13—14⁰	længere
6×7"	554	606	668	736
7×7"	602	664	734	814

Dim.	Incl. 12⁰	13—14⁰	15—16⁰	længere
7×8"	808	890	980	
8×8"	924	1016	1120	
8×9"	1040	1144	1262	

Fig. 19. Prislister for tømmer pr. september 1950 og april 1964.

henvendelse og generøst fortalte og lånte mig materiale. Det er mig en glæde afslutningsvis at kunne bringe et friskt foto af denne mand, der gennem en menneskealder virkede så dynamisk for TRÆLASTEN, og hvis erindringer jeg drister mig til at håbe på, han vil delagtiggøre denne årbogs læsere i en dag.

BESTYRELSEN FOR
AKTIESELSKABET
THYLANDS TRÆLASTHANDEL

ET TUSINDE KRONER

A/S THYLANDS TRÆLASTHANDEL

Fig. 20. Aktie fra dec. 1920 i A/S THYLANDS TRÆLASTHANDEL.

KILDER:

- KRIK HAVN – en Nordsøhavn i Sydthy; Beretning fra Vestervig-Agger Havneudvalg, december 1963.
- DET HVIDE HUS I VESTERVIG – Beretning om dets beboere og anvendelse gennem tiderne, udgivet af Vestervig Boligselskab, 1999.
- Vestervig-historier fra byen, fortalt af Torben Vils, Helge Thinggaard, Emanuel Pechüle-Christensen, H. A. Lund-Sørensen og Jørgen

Fig. 21. Direktør Svend Kristensen, Hurup, 2016.

Kjærgaard, udgivet af Vestervig-Agger Håndværker-og Borgerforening, 2003.
- Fra høkerbutik til trælastkoncern – 125 år med træ, af Svend Sørensen, udgivet af Grethe & Jørgen P. Bornerups Fond i Thisted, Ceste Træ 2007.
- java-bach – historien om thyboen Niels Breinholt Bach, af Villiam Mortensen, Forlaget Knakken i Thisted i samarbejde med Egnshistorisk Forening for Sydthy, 2010.
- Diverse årgange af Sydthy Årbog, 1984 - 2015.

Nærværende manuskript er afsluttet den 19. juni 2016.

Hans Jørgen Knudtzon

Barndom og skolegang i Bedsted i 40'erne

Af Arne Pedersen, Dragør

Jeg vil i det følgende fortælle lidt om Bedsted og om min barndom og skolegang i 1940'erne og starten af 50'erne, sådan som jeg i dag husker det.

Jeg hedder Arne Pedersen og er født den 21. september 1936 i Bedsted som søn af Frida og postbud Richard Pedersen.

Min bedstefar var spillemand Viggo (Post) Pedersen, som er omtalt i Sydthy Årbog 2002.

Mine forældre boede, da jeg blev født, i en lille lejlighed oven over en butik. Jeg mener, ejeren hed Petrine. Huset lå på Vestervigvej skråt overfor Østergades udmunding i Vestervigvej, der hvor nuværende Vestervigvej 79 ligger (Sparekassen Vendsyssel). Huset, vi boede i, er for længst revet ned.

Vi flyttede dog ret hurtigt ud i det, der i dag hedder Vestervigvej nr. 52 (på hjørnet af Vestervigvej og Rønheden). Vi boede i stuen, og Karen Marie, der ejede huset, boede ovenpå. Det er meget begrænset, hvad jeg kan huske derfra, fordi jeg kun var ca. tre år, da vi atter flyttede.

Jeg kan dog huske, at smed Poulsen var genbo. Min storebror Tage og jeg kunne godt lide at komme og se ham stå og hamre på det glødende jern. Vi fik nogle gange lov til at prøve at trække blæsebælgen. Der var en snor, vi skulle trække i, og vi var meget stolte over at få lov til at hjælpe smeden.

Jeg kan også huske fra tiden, vi boede på Vestervigvej, at jeg til jul fik en mekanisk brandbil af vores faster Stine, som arbejdede på Galle & Jessens Chokoladefabrik i København. Hun havde ikke selv børn, så hun forkælede os. Desværre blev brandbilen ret hurtigt ødelagt på grund af en oversvømmelse i kælderen. Jeg var utrøstelig!

Vi boede i huset et par år, inden vi flyttede langt ud på landet - til det der i dag hedder Vestervigvej 27[1].

Det var derude, vi havde vores barndom. Vi blev efterhånden fem søskende: Fire drenge og en pige. Vi havde haft endnu en søster, men hun døde natten efter dåben.

Stedet, vi boede på, var et meget lille landbrug på godt fem tønder sæde, eller 21.670 kvadratmeter. Vi havde to køer, to grise, ca. 100 høns, nogle duer - og en overgang en lille hest.

Huset, vi boede i, var lille. Ca. halvdelen var beboelse, og resten var stald og lade. Beboelsen bestod af to små stuer, et lille soveværelse, et meget lille køkken og et smalt bryggers i hele husets bredde. Et lille stykke af stalden blev lavet om til et vaskehus. I det ene hjørne var der lavet et lokum, som dog sjældent blev brugt. Far kunne ikke fordrage at tømme spanden, derfor besørgede vi i grebningen bag køerne. Skulle man derud om natten, var det om vinteren en kold omgang at komme igennem et koldt køkken, bryggers, vaskehus og ud i stalden, som på grund af dyrenes varme var lunere.

I dagligstuen var der et spisebord med seks stole, en divan, et skab og et lille tobaksbord. I den "pæne" stue, som sjældent blev brugt, var der nogle gamle kurvemøbler bestående af et rundt bord og fire stole, en kommode og overdelen fra et stort skab.

I køkkenet var der et køkkenbord med underskabe, en tallerkenrække og et brændekomfur. I et hjørne i bryggerset stod saltkarret, hvor alt kødet lå i en saltlage. Oven over saltkarret var der en hylde, hvor vandspanden og et litermål til at øse vandet med stod. Der var ikke indlagt vand. Det skulle pumpes op af brønden, som kun lå ca. halvanden meter fra møddingen, men til trods for nærheden var vandets kvalitet udmærket. I bryggerset var der et gammelt klædeskab. Her stod bl.a. et lerfad med komælken samt andre madvarer og køkkenredskaber. I bryggerset var der også en trappe op til loftet, og under den var der et lukket pulterrum.

I soveværelset var der ud over en almindelig også en stor dobbeltseng samt et klædeskab.

[1] *Tilkøres fra Vestervigvej ad tidligere gdr. Peder Bjerregårds indkørselsvej til gården. Fortsættes, slutter vejen ved nr. 27, som ligger sv for det kommunale rensningsanlæg.*

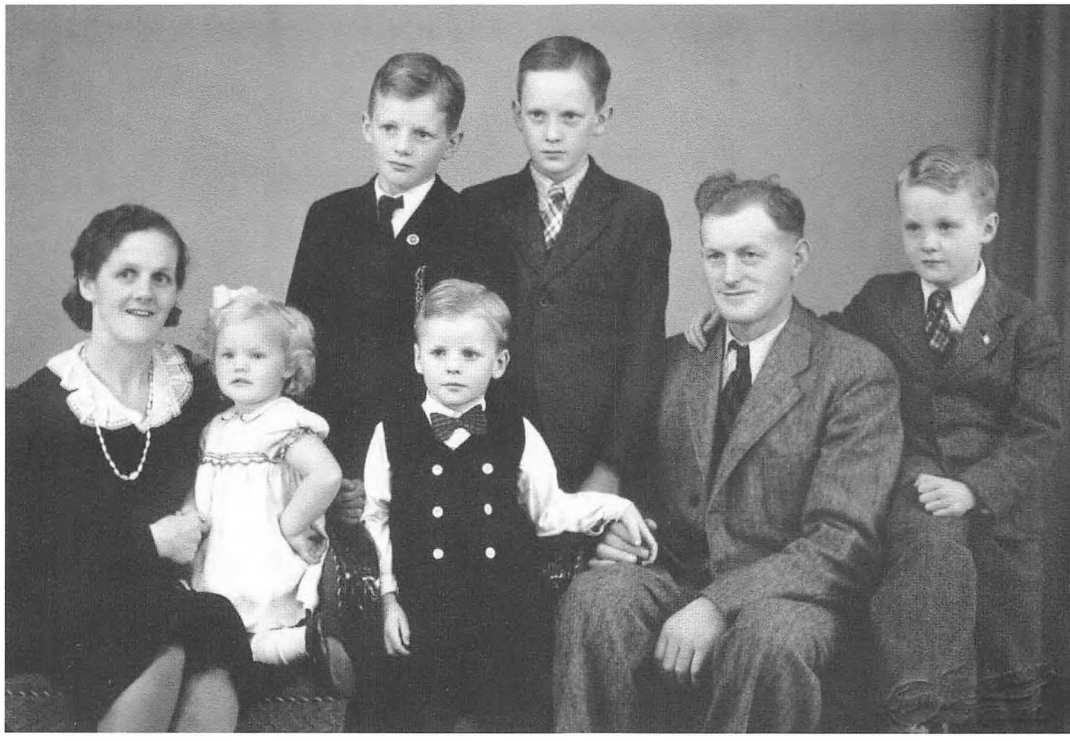

Familien Pedersen med deres 5 børn. Bagest fra venstre: Tage 1935-2005, mig selv Arne 1936. Forrest fra venstre: Mor, Frida 1911-1985, Else 1945-2015, Henning 1939-2004, far, Richard 1910-1969, Eigil 1943.

Endvidere var der, når der var småfolk, også en barneseng og naturligvis en natpotte. Far og mor sov i halvdelen af dobbeltsengen. I den anden halvdel lå der op til tre børn, to foroven og en i fodenden. De to største af os sov i den anden seng. Sengene var med fjederbunde og tangmadrasser, og oven på madrassen var der en underdyne af fjer. Overdynerne var heller ikke med dun. De var meget tunge, men dejligt varme, så vi frøs ikke, når sengen først var varmet op. Var det rigtig koldt, gik en varmedunk på omgang. Den kunne da hjælpe lidt til at varme sengen op. I de strenge vintre kunne der være rim på både vinduer og vægge.

Madlavningen fandt sted på et gammeldags brændekomfur. Set i dag var det jo fantastisk, at man kunne lave så god mad på det. Der var ikke noget med termostater, termometer eller lignende moderne tiltag. Maden blev lavet fra bunden. Der var ikke noget med at gå i køleskabet og bruge halvfabrikerede produkter. Jeg har i dag mors gamle opskrifter, der alle er fra før 1920. Det er spændende at se, hvordan man lavede maden dengang. Aftensmaden bestod af resterne fra middagsmaden, som blev varmet på en primus. Var der ikke nok i resterne, blev de suppleret med rugbrød og ost eller syltetøj. På komfuret var der to ildsteder med fem til seks ringe og et rundt støbt dæksel, der passede til den midterste ring. Bagved var der en vandbeholder, hvor der kunne være ca. seks liter vand, som altid var varmt, når der var ild på komfuret. Ovnen i højre side blev opvarmet fra ildstedet, og i et lille rum under den kunne der fyres, så der blev undervarme. Gryderne, man brugte, var runde i bunden. Omtrent midtpå var der en ring, så gryden kunne hvile på ringene. Under bunden var der tre små ben, så gryden ikke væltede, når man satte den fra sig. Varmen blev reguleret ved at sætte flere eller færre ringe på komfuret, således at gryden kom tættere eller længere væk fra gløderne. Når

der skulle bages, undersøgte mor med et lille stykke pergamentpapir, om ovnen havde den rette temperatur. Hvor hurtigt det blev brunt, afslørede temperaturen.

Hver dag når formiddagen var gået, madlavningen overstået og komfuret var blevet så nogenlunde koldt, fik det først en omgang med fint smergellærred, og derefter blev det pudset med noget, der hed stålblank. Messinggelænderet blev jævnligt pudset med Brasso.

Postbud i 40`erne

Far var postbud med udgang fra postkontoret i Morup Mølle, hvor Chr. Langballe fra Bedsted leverede dagens ration af breve og pakker. Men for at komme hurtig i gang med dagens dont, kørte far til stationen i Bedsted, hvor han sammen med sine kolleger sorterede den indkomne post. Det kostede ham nogle ekstra kilometer, men han kom i gang tidligere, og som tillægsgevinst fik han jo også samværet med de andre postbude.

Ruten var i starten, det man kaldte en C-tur. Den blev udregnet efter, hvor mange afleveringssteder og kilometer der var. Der var jo langt mellem husene, så far kørte rigtig mange kilometer, og det trak så ned. En eller to gange om året blev ruten målt op. Hurups postmester var med på cykelturen. Det var altid en fredag, hvor alle skulle have Thylands Avis, så der kunne ikke springes nogen over.

Far tog altid hjemmefra ved halv syv tiden, når han havde malket vores to køer og spist morgenmad. Han tog mælkejungen på cykelstangen og stillede den til mælkekusken oppe ved Vestervigvej.

Postbudene var dengang et omvandrende posthus, for ud over breve medbragte de også aviser, ugeblade, postordrekataloger og små pakker, så cyklen var godt læsset, når de kørte ud. Derudover medbragte de også kontanter til giro ind- og udbetalinger. Dengang blev terminsindbetalinger kun foretaget to gange om året: Til "fandens" fødselsdage 11. juni og 11. december. På dagene deromkring kunne de godt have rigtig mange penge med rundt. Far skulle først afregne, når han kom på posthuset næste morgen. Han havde det ikke altid godt med at skulle have så mange penge liggende hjemme natten over!

I de år, jeg var barn, spiste far kun til middag hjemme om søndagen. De andre dage var der altid nogen ude på ruten, der inviterede på middag. Derudover fik han utroligt mange kopper kaffe hver dag.

Mange steder var han næsten en del af familien. Det oplevede jeg selv engang, efter jeg var flyttet til København.

Jeg var hjemme på ferie og var ankommet nogle dage før jul. Jeg lånte mors cykel og kørte turen sammen med far. Han havde da fået en anden rute, den gik bl.a. til Spangbjerg, Tandrup og Vittrup. Ude på ruten fik jeg så posten til de gårde, der lå langt fra vejen, og hvor han vidste, der ikke var andre opgaver end at aflevere den. Det var en god hjælp, for der var dengang rigtig megen post op til jul.

Midt på formiddagen sagde han, at det næste sted skulle vi begge to ind, for der skulle vi have vores formiddagskaffe. Dengang låste man ikke dørene, så vi gik bare ind. Far kaldte på konen, men der kom ikke noget svar. Så gik han i gang med at lave kaffe og hentede brød og pålæg i spisekammeret. Konen kom lidt senere og undskyldte forsinkelsen. Hun overtog arbejdet med at lave kaffe, og far fandt posten frem til hende. Hun bad far om at oplæse afsendernes navne på de 10-15 modtagne julekort, så kunne hun straks kontrollere, om der var nogen, hun ikke havde skrevet til. To var glemt! Konen spurgte far, om han ikke lige kunne jage til at skrive dem. Det gjorde han, satte frimærker på kortene, modtog betaling og ordnede resten. Sådan var det at være postbud - dengang! Fars mange bekendtskaber ude på ruten betød også, at mor og far var med til utrolig mange fødselsdage, sølvbryllupper m.m. Der var ikke mange uger, hvor de ikke var af sted flere aftener.

Arbejde på "godset"

Når far kom hjem fra postruten, tidspunktet kunne naturligvis svinge meget, men det var for det meste mellem klokken 14 og 15, så var det bare med at komme i gang på "godset". Arbejdet var meget lig det, vi nu ser i "Bonderøven", dog med den forskel, at far ikke var en handy-

man. Jeg plejer at sige, at han ikke kunne slå et søm i et bræt, uden det blev ødelagt.

Men der var nok at lave. For eksempel blev alt kornet høstet med le. Far svang leen, og mor rev kornet sammen i bunker, så det passede til et neg. Vi børn gik bagved og tog en lille håndfuld strå i hver hånd, som vi viklede rundt om negene, som nogle gange var større end os. Vi lagde det færdige neg ned - og så var det videre til det næste. Dengang sprøjtede man ikke kornmarkerne for ukrudt, hvilket bl.a. betød, at tidslerne kunne stikke gevaldigt på de bare arme. Til fyraften skulle negene sættes sammen i råer, så de kunne tørre. Når kornet var blevet godt tørt, blev det kørt hjem og sat i en stak. Så var det bare at vente på, at det omrejsende tærskeværk kom til vores område. Det tærskede korn blev i store sække båret op og hældt ud på loftet over soveværelset, hvor det så lå, til det skulle bruges. Det kunne jo altid holde på varmen og isolere lidt. Halmen kom på loftet i laden. Avnerne blev lagt i et hjørne på ladens gulv - de blev mest brugt til strøelse. Det var os børn, der skulle bære dem derind, for dengang var det jo helt almindeligt, at børnene på landet deltog i arbejdet. Når det var avner fra byg, stak og kløede det gevaldigt, og ih, hvor det støvede!

Mor skulle passe hus og hjem og efterhånden fem børn, og hun hjalp også af og til i marken, bl.a. under høsten. Derudover begyndte hun under krigen også at sy for fremmede. Hun havde i sine unge år bl.a. arbejdet tre år i en manufaktur- og trikotageforretning og lært en del om syning.

Når der skulle holdes sølvbryllup, guldbryllup, store fødselsdage m.m., kom kvinderne ofte til mor med ugeblade og lignende med et billede af en kjole, som de gerne ville have kopieret. Mor måtte så i gang med målebåndet og derefter lave papirmønstre, som blev hæftet på kunden med knappenåle. Mønstrene blev rettet til, inden hun begyndte at klippe stoffet ud. Når der var kunder til prøvning, blev vi børn sat uden for døren, så vi ikke kom til at se kvinder i underkjoler; sådan var det dengang!

Mor syede også det meste af tøjet til os unger. Hun havde nogle veninder, som forærede hende deres og mandens aflagte tøj. Det blev sprættet op, og så kunne der, når det slidte blev skåret fra, blive de flotteste jakkesæt til os. Det fremgår af familiebilledet, hvor alt tøjet, bortset fra fars jakkesæt, er genbrugstøj, som mor har syet! Der var rigtig meget tøj, der skulle sprættes op, og det blev jeg ofte sat til. Dengang foregik det med et barberblad og en brodersaks, og jeg skulle være påpasselig med ikke at skære ind i stoffet.

Min storebror havde ikke tålmodighed til sådan noget, han var mere til det lidt grove. Mor sad mange gange oppe til klokken både to og tre om natten, for at få roberne - som ofte var bestilt i sidste øjeblik - klar til den store dag

Fra vi var helt små hjalp vi med at vaske op og skrælle kartofler, og for at nå op til køkkenbordet stod vi på en skammel. Da vi begyndte at gå i skole, stod vi op lidt før klokken seks. Indtil vi blev konfirmeret, kom vi altid i seng senest klokken 19, så om morgenen var vi udhvilede. Når vi havde spist vores havregrød, var det om at komme i gang med at vaske op og skrælle kartoflerne. Det skulle vi have klaret, inden vi gik i skole, hvor det var vigtigt ikke at komme for sent. Hvis vi gjorde det, fik vi et dask i nakken af lærerinden. Vi havde omkring halvanden kilometer at gå til skolen. Cykler fik vi først efter konfirmationen.

Vi lærte ganske vist at køre på fars cykel, men vi kunne naturligvis ikke nå over stangen, så vi stak det ene ben under den og over på den modsatte pedal. Cyklen lå så i en vinkel på 30-35 grader. I dag kan man slet ikke forstå, vi kunne cykle på denne måde. Vi fik normalt ikke lov til at køre på den - hans daglige arbejdsredskab. Det var kun, når vi skulle ned til smeden for at få den repareret, så snød vi os til at køre noget af vejen. Mor havde også en cykel, men under krigen, da det ikke var til at få dæk og slanger, var den sjælden køreklar. På et tidspunkt lagde far korkpropper ind i dækkene, men de var ikke en fornøjelse at køre med, for mor var øm bagi i flere dage derefter.

Når vi kom hjem fra skole, skulle der muges ud i stalden, køerne skulle flyttes og mælkejungen, hvori der nu var valle til grisene, skulle hentes oppe ved vejen - det var ca. 700 meter med trillebøren.

Mange gange, når far kom hjem fra sin daglige rute, skulle vi ind til byen med ting, som far havde lovet, at klare for "kunder" på turen: Til skomageren med et par sko, der skulle forsåles, til urmageren med et ur til reparation og hente et halvt pund fars hos slagteren m.m.. Hver dag skulle en af os sidst på eftermiddagen ned til toget fra Thisted for at hente Thisted Amts Tidende, Thisted Amts Avis og Socialdemokraten.

Det var aviser, som far skulle have med ud på postruten næste morgen, men som han havde en aftale med nogen på ruten om, at han måtte læse, inden de fik dem dagen efter. Vi skulle endvidere have Thisted Amts Avis med til Andreas, som boede i det, der blev kaldt "Lille Blander", nu Morup Møllevej 53.

I dag fatter jeg ikke, hvordan vi i seks-syv års alderen - om vinteren i bælgravende mørke - kunne orientere os. Under krigen var alt jo mørkelagt, vi kunne ikke se en eneste lysstribe fra husenes vinduer.

Vi skulle ned over vores egen mark, finde en lille overgang over en å, hvor blandt andet kloakvandet fra Bedsted løb i, og vi skulle gå ca. 150 m langs med åen til en markvej. Når vi havde fulgt den et par hundrede meter, kunne vi fortsætte ligeud, men det var langs med et bredt uhyggeligt læbælte, så vi drejede som regel til venstre, når vi nåede stedet. Så kunne vi følge markvejen, der til sidst drejede til højre, og derefter var det ligeud, indtil vi nåede gården og fik afleveret avisen - og så var det samme vej tilbage. I alt en tur på vel omkring to kilometer i bælgravende mørke! Vi havde ganske vist en lygte, men batterier var dyre, og på lygtens glas måtte der under krigen kun være en lille sprække på ca. to centimeter, så den var ikke til megen hjælp. Men man lærte i det mindste ikke at være bange for mørket. Vi skulle naturligvis hjælpe, når roerne skulle hakkes, og kartoflerne graves op. Ja, der var sådan set ikke nogen opgaver, vi ikke blev betroet. En af mine faste var at passe haven. Jeg tror, det var her min vedvarende interesse for havearbejde blev grundlagt, for den dag i dag har haven stadigvæk min store interesse. Vi blev sat til at malke køerne og fodre høns og duer. I otte-ni års alderen fik vi også pladser som bude. Vi skulle bl.a. hver dag hente en kasse med medicin på stationen og bære den op til håndkøbsudsalget. Vi udbragte fisk for fiskehandler Houmøller, der boede i kælderen under Thylands Bank. For pengene, vi tjente derved, blev der købt sparemærker hos skolelæreren. Når et hæfte var fyldt, tror jeg, beløbet udgjorde fem kroner. De blev så indsat i Sparekassen, som blev bestyret af brugsuddeler Alfred Bjerre. Så snart vi om vinteren kom hjem fra skole, var det om at få fat i skovlen og rydde sne, som der dengang af og til faldt i store mængder. Til den nærmeste nabo, som var Martha og Niels Bjerregård, skulle vi rydde omkring 500 meter. Det var en næsten uoverkommelig opgave, eftersom der kunne være driver, der var flere meter høje! Jeg kan huske, mor engang var meget bange for, at vi ville lege med skovlene og imellem masterne ramme de elektriske ledninger. Sneen skulle jo ryddes af vejen, for far skulle på arbejde - og vi skulle i skole. Dengang var der ikke noget med, at man bare blev hjemme, fordi der var sne! Når vi så kom kolde hjem, var det jo dejligt at komme ind i varmen, selv om det var meget svært at varme huset op, da det ikke var isoleret. Der var kun varme i et enkelt rum af gangen, fordi det under krigen næsten var umuligt at skaffe brænde.

Tidligt om morgenen blev der tændt op i komfuret i køkkenet, og så var der varme der om formiddagen. Når vi havde spist varm mad klokken tolv, blev der tændt op i stuen, og komfuret brændte så ud.

Fritid

Når man her på skrift ser, hvad vi lavede, får man nemt det indtryk, at det kun var arbejde, men der blev også tid til leg, hvor utroligt det end lyder. Legetøj var der ikke råd til meget af, men en lille ting fik vi da altid til jul. Ellers var sten med et hul i meget velegnet som køer og heste. Et bundt klude bundet godt sammen som en kugle, fungerede som en fodbold. Jeg kan huske, vi nogle gange fik grisens blære, når der blev slagtet til jul. Så var det vores fodbold, indtil den ikke kunne mere. Dengang var rigtige fodbolde jo også af svineblærer med sam-

mensyet læder udenom. Den var så lukket med en snøre, således at man kunne åbne den og pumpe mere luft i blæren. Det var ikke sjovt, hvis panden ramte snøren, når man nikkede til bolden, det kunne gøre nas. Vi fik også lov til at gå til fodbold og spille kampe. Men der skulle jo fodboldstøvler til, og fordi vi var i voksealderen, blev der købt brugte i overstørrelse, og med dem blev ingen af os til nogen Ronaldo. Men vi hyggede os da med at spille. Det var jo stort, når vi skulle spille mod ærkerivalerne fra Vestervig.

Man kan godt i disse tider, hvor man snakker så meget om børnearbejde i ulandene, tænke på, at det ikke var meget anderledes herhjemme for 60-70 år siden. Jeg føler bestemt ikke, at vi har taget skade af at arbejde som børn, så vi bør måske ikke være så fordømmende! Vi boede derude "på landet" indtil 15. juli 1950. Det var dagen, hvor vi flyttede til mine forældres nybyggede hus på Morup Møllevej 23. Huset, der var lovet færdigt til denne dag, blev først færdigt i løbet af december. Dengang kunne man jo ikke bygge, når det regnede. Denne sommer følte vi, det regnede hver dag. Vi måtte, indtil resten blev færdiggjort, bo i kælderen, men regnen silede ned gennem hullet, hvor der skulle være en trappe. Der kunne sommetider stå op til 10 cm vand på gulvene! Det var vist nok meget usundt, og mange ting blev ødelagt. Jeg boede kun i det nye hus i ca. ni måneder. Så blev jeg konfirmeret og flyttede hjemmefra.

Under krigen

Der var flere hundrede tyskere i Bedsted under krigen. Det var rigtigt mange i en lille stationsby, der kun bestod af ca. 150 huse. Årsagen til, der var så mange, skulle være, at Bedsted Station i området lå nærmest Vestkysten. Tyskerne frygtede en invasion fra England, så derfor skulle kysterne forsvares. Adskillige beretninger i Sydthy Årbog har omhandlet de mange soldater ved kysterne. Fra vores hjem kunne vi se, når de i flere kolonner marcherede ud ad skovvejen til Rønhede. De mange soldater skulle jo have husly, hvorfor de tog bl.a. skolen, kroen, missionshuset og lille Zion i anvendelse. Endvidere blev der på markerne, der dengang lå bag ved missionshuset på Morup Møllevej, bygget en barakby. Hele Bedsted blev indhegnet med pigtråd, så det kun var muligt at komme ud af og ind i byen gennem hovedfærdselsårerne, hvor der var vagt af tyske soldater. De voksne skulle vise et legitimationskort for at komme ud og ind. En sådan invasion af soldater betød jo, at det næsten var umuligt at opdrive diverse fornødenheder som fødevarer, brændsel m.m.. Jeg kan huske, min far var lykkelig, når han kunne skaffe et læs kvas fra skoven. De tørv, vi en overgang kunne få, bestod næsten halvt af jord, så de gav ikke megen varme. På et vist tidspunkt måtte vi fyre med halm i stuens kakkelovn. Som jeg ser det i dag, var det nærmest livsfarligt, for selv om man rullede en stor håndfuld godt sammen, var det næsten som at komme benzin på et bål. Men i 30-40 graders frost og i et hus, der ikke var isoleret, skulle der fyres meget. Det meste af vinteren kunne vi ikke se ud af vinduerne, fordi de var belagt med et tykt lag is.

Skolegang

Inden min storebror Tage skulle i skole, begyndte vores mor i god tid at lære ham bogstaverne og at stave. Han var ikke særligt interesseret, så der skulle terpes meget. Jeg var til gengæld meget interesseret, så jeg sad ved siden af og lyttede med. Jeg havde fået besked på ikke at blande mig. Det var svært, men alternativet var, at jeg ikke måtte være til stede, så jeg sad bare og sugede til mig. Jeg glædede mig til, at det snart var mig, der skulle i skole. Det var bare sådan dengang, at man skulle være fyldt syv år inden den første september for at kunne begynde skolegangen den første april det følgende år. Eftersom jeg er født i september, ville jeg jo blive syv og et halvt år, inden jeg kunne komme i skole. Det var jeg meget ked af, og jeg blev ved med at plage om at få lov til at komme i skole. Mine forældre talte med den gamle lærer Pedersen om sagen, så jeg fik lov til at komme med Tage i skole en dag i et par timer. Jeg sad nede bagved med et stykke papir, jeg kunne skrive på - og skulle holde mig fuldstændigt i ro! Det lykkedes mig åbenbart, for læreren indvilligede i at

Børnene på skolebilledet ved jernbanevognen – 1. klasse 1943.
Bageste række fra venstre: Lærerinde, frk. Sofie Jensen, Hjalmar Kjær, Eigil Pedersen, Benny Knudsen, Beryl Vestergaard, Jelva Bangsgaard, Randi Nielsen.
Siddende fra venstre: Peter Haarhøj, Bent Olsen, Jens Nedergaard, Ingrid Poulsen, ukendt.

hjælpe mine forældre med at søge om dispensation. Vi fik besked på, at jeg så skulle gå otte år i skole og ikke, som det dengang var normalt, syv år. Det var jeg dengang ligeglad med - bare jeg fik lov til at komme i skole. Det viste sig senere, at det bestemt ikke var sjovt, men det kommer vi ind på senere.

Jeg kom så i skole som seksårig den første april 1943. Bedsted skole havde dengang tre klasseværelser til fem klasser. Man gik et år i første og anden klasse, to år i tredje, et år i fjerde og til sidst to år i femte. Første og anden klasse deltes om et værelse, og de tre andre klasser deltes om de to klasseværelser. Første klasse gik f.eks. om eftermiddagen og anden klasse om formiddagen.

Vores lærerinde var Sofie Jensen, som kom til skolen ved indvielsen 1919. Hun sad næsten altid med en neglefil, som hun vel skubbede neglerødderne tilbage med, men med det resultat, at det blødte, så hendes lommetørklæde var altid blodrødt. Hun var lidt af en sadist! Hendes afstraffelsesmetoder var følgende: Hvis jeg (man) hviskede sammen med sidemanden, kom hun og befalede, jeg skulle lægge hånden på skolepulten, og så fik jeg et rap over fingrene med trælåget fra penalhuset. Hvis man vendte sig om til den, der sad bagved, kom hun og tog fat og satte neglene i hagen på en. Man prøvede at udholde smerten uden, som hun befalede, at kigge op på hende, for gjorde man det, fik man en på kassen. Havde man lavet værre ting, blev pegepinden ihærdigt brugt til rap i bagdelen - og hun blev ved, indtil man skreg! Vi havde dog en, Frank Jensen, som Sofie Jensen ikke kunne få til at skrige af smerte. Engang fortsatte hun, til pegepinden knækkede!

Vi startede som sagt skolegangen den første april 1943, men allerede først i juni kom der en dag nogle tyske officerer og kiggede på skolen.

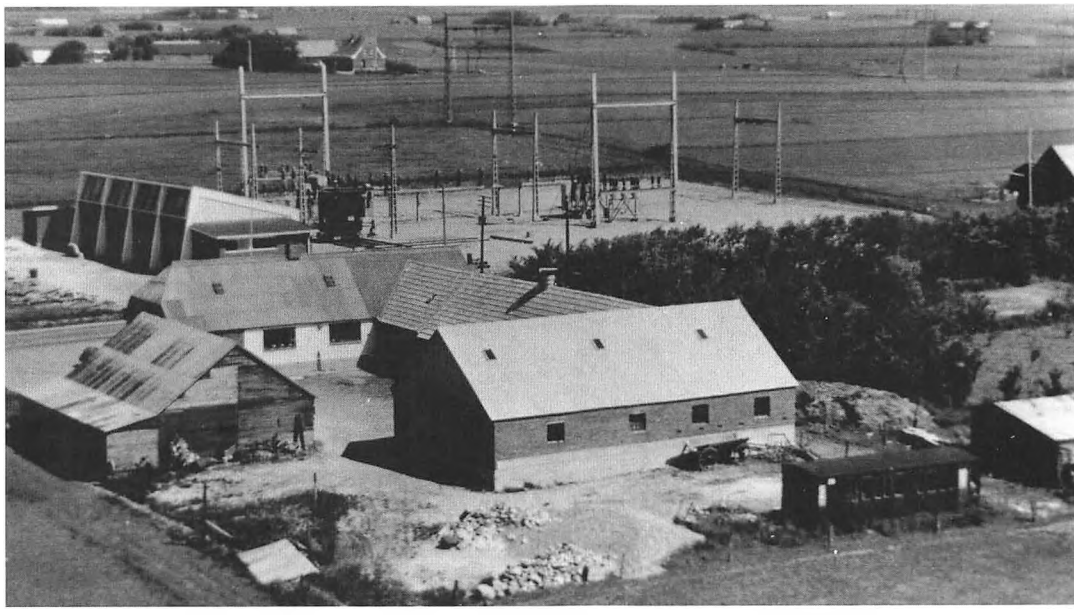

Alfred Kjærgaards "Petersborg" med jernbanevognen i forgrunden:
(Ref. Jeg husker jernbanevognen fra mine første år i Bedsted – 1951).

Kort tid efter blev vi sendt hjem med besked om, at vi ikke skulle komme igen, før vi hørte nærmere - og det blev ikke før efter sommerferien. Nogle syntes, det var dejligt, men da jeg var meget glad for at gå i skole, var det en nedslående besked at få. Vi skulle helt hen i september, inden vi fik besked om, at vi skulle i skole igen. Skolen var nu en gammel udtjent jernbanevogn. Den stod i gården, hvor nuværende Vestervigvej 126 ligger. Ejeren af gården var vognmand Alfred Kjærgaard. Jernbanevognen var en af de gamle modeller, hvor der var kupeer, og hvor togføreren gik på et trinbræt uden på vognen, hvor der udefra var døre ind til kupeerne. Al indmaden var pillet ud. Der var så sat nogle bukke op, hvorpå der var lagt bordplader. Ved siderne var der bænke uden ryglæn. Pigerne sad på den ene side og drengene på den anden. Der var sat en kakkelovn op, som prøvede at opvarme det ikke isolerede rum, men i 40`ernes ekstreme kolde vintre var det svært at få tilstrækkeligt varme. Lys fik vi i starten fra en karbidlampe. Når vi skulle til undervisning i jernbanevognen, passerede vi den oprindelige skole. Dengang var der ikke bebygget på den modsatte side af vejen. Det benyttede tyskerne sig af, for de satte skydeskiver op på marken, så kunne de, når de havde skydeøvelser, stå inde i gangene og skyde ud ad dobbeltdørene. Når de skulle skyde, stillede de vores gamle træskohylder hen i dørene og brugte dem til at lægge geværerne på. Vejen var spærret, når de skød hen over den, så vi måtte pænt stå og vente, til de holdt pause. Det betød så, at vi kom for sent i skole, men det tog frøken Jensen ikke som en gyldig grund, nej, for så burde vi bare være gået tidligere hjemmefra. Ja, sådan var det altså dengang!

Jernbanevognen var så vores skole i resten af første og hele anden klasse. Undervisningen i tredie foregik i et lokale ovenover et snedkerværksted, som lå inde bagved nuværende Thylandsgade 10, og på denne adresse fortsatte vi, indtil krigen var slut, og skolen efter tyskernes vandalisme var istandsat. Forholdene i disse loftslokaler var ikke meget bedre end i jernbanevognen. Der var meget koldt. Når vi om vinteren kom om morgenen, gik der et par timer, inden der var så nogenlunde varmt. Dengang skrev vi med pen og blæk. Vi havde et penneskaft af træ, som man satte en pen op i og dyppede denne i en lille firkantet glasflaske med

blæk, men når vi kom om vinteren, var blækket ofte frosset til is. Flaskerne blev så stillet på gulvet foran kakkelovnen til optøning.

Jeg husker ikke, hvor lang tid der gik, men vi længtes efter at komme tilbage på den skole, vi havde været væk fra i næsten fire år. Skolegangen blev det første år efter befrielsen afkortet med et par måneder. Jeg mener, undervisningen først blev genoptaget i løbet af september. Nogle af mine kammerater nød den utilsigtede lange "ferie", men jeg tror nok, de fleste længtes efter atter at komme i den rigtige skole.

På grund af pladsmangel undervistes de ældste årgange i præstegården i Gl. Bedsted. Der var mange gange så koldt i "klasseværelset", at vi måtte beholde overtøjet på hele dagen. Vi måtte ofte sidde med strikkede luffer og skrive med pen og blæk. Vi fik så forbud mod at komme ud i frikvarteret. Læreren ville ikke risikere, at vores vanter blev våde, for så blev "skriveriet" jo endnu dårligere. Det er utroligt, man under disse forhold kunne proppe lidt lærdom ind i hovederne på os. Jeg kom jo som sagt i skole som seksårig og havde fået at vide, at jeg så skulle gå i skole i otte år, for man kunne ikke komme ud, før man som fjortenårig nåede konfirmationsalderen, og derfor var jeg nødsaget til at blive et år mere i fjerde klasse.

Det blev lidt af en prøvelse at sidde to år med det samme pensum! Intet nyt - og uanset hvor mange gange man rakte hånden op, blev jeg aldrig hørt i noget, jeg blev fuldstændig overset. Derfor var det bestemt ikke spændende at komme i skole. Det år kunne jeg godt have undværet. Det var altså straffen for, at jeg absolut i sin tid *ville* i skole!

Skolen, hvor vi på 1. sal gik i skole i 3. og 4. klasse. Huset er i dag revet ned.

Det, vi havde mest af i hele vores skolegang, var religion. Egnen var jo dengang meget præget af Indre Mission. Det gamle og det nye Testamente, Katekismus og salmevers blev vi dagligt overhørt i, så det var vigtigt at få læst på lektierne derhjemme. Men vi lærte da også at stave og regne. Det meste foregik på små skifertavler, som vi skrev på med grifler. Vi skrev også på papir, hvor de mange linjer mindede om nodepapir. Vi startede på nederste linje, og skulle vi skrive et "a", skete det i takt, hvor vi i kor, mens blyanten fulgte med, skulle sige "op og ned" op ned" o.s.v. Danmarkshistorien var også noget, man gik meget op i. Kongerækken og regeringstiden skulle vi lære udenad. Verdenshistorien gennemgik vi også, derudover havde vi geografi, hvor vi skulle kunne navnene på alle lande, hovedstæder, floder, bjerge m.m., og en smule botanik og fysik blev der også undervist i. Det meste, vi lærte, var vel ikke noget, de fleste af os kunne bruge senere i livet, men selvom krigen havde bragt forstyrrelser i vores skolegang, lærte vi da at lære - og det var vel heller ikke så ringe endda!

Så skete der jo det, at man i 1948 ændrede dansk retskrivning. Meget af det, læreren i dansk havde fået terpet ind i hovederne på os, blev pludselig ændret, og så kunne vi begynde forfra igen. Før den tid skulle alle navneord skrives med stort, det skulle de pludselig ikke længere. Tidligere hed det "kunde, skulde og vilde", nu hedder det "kunne, skulle og ville". Nu havde vi lige fået det andet ind på rygraden, så det tog lang tid at få det ud igen - og det nye ind! Men i marts 1951 var skolegangen slut - vi blev konfirmeret.

Dermed var barndommen slut - og vi var blevet "voksne".

Bedsted i 40`erne

Det store opland var årsagen til, at byen havde mange forretninger og værksteder. I 1940`erne var der ca. 150 huse og knap 700 indbyggere. Der var følgende gader: Vestervigvej, Morup Møllevej, Thylandsgade, Østergade, Tværgade, Stationsvej - og Ringvej på den anden side af

banen. Efter hukommelsen prøver jeg at nævne dem alle, og håber at ingen er glemt. Blandt forretningsindehaverne er der desværre navne, jeg ikke kan huske.

Lad os gå en tur gennem byen baseret på mine erindringer:

Vi starter på Vestervigvej, hvor byen dengang begyndte ved Skovvejen. De første virksomheder, vi møder, er på venstre side, hvor brøndgraver Slavensky boede. På højre side havde vi smed Poulsen, længere fremme på venstre side lå tømrerm. Svalgaard, et par huse længere fremme boede dyrlæge Marrebæk, overfor lå gartner Einar Nielsen, derefter Valdemar murer, og lidt længere fremme var der et apotekshåndkøbsudsalg, overfor lå slagter Christensen og på venstre hånd damefrisør fru Nielsen. På hjørnet af Thylandsgade lå Thylands Bank, og på hjørnet overfor lå en manufakturforretning, jeg mener, det var Jeppesen, der havde den. Vi fortsætter videre ad Vestervigvej med Højspændingsværket på højre hånd og overfor sadelmager Chr. Brorson. Vi er nu der, hvor Stormgade (i dag Bakkevej) omkring 1950 blev anlagt. Her lå en lille broderiforretning, som ejedes af frk. Hornstrup. Vi kommer så frem til Bedsted Mejeri på højre hånd, lidt længere fremme lå konditoriet, hvis indehaver var bagermester Wodstrup, derefter følger automekaniker Knud Christensen, og overfor lå forretningen, hvor vi boede i en lejlighed ovenpå, da jeg blev født. Den var overtaget af købmand Alfred Jensen, som ud over kolonialvarer også solgte legetøj og gaveartikler. Til huset var der lavet en lille tilbygning, hvor der var en gartnerbutik. Ejeren blev kaldt den "næseløse gartner", fordi han havde fået bortopereret det meste af næsen. På den østlige side, på hjørnet af Østergade og Vestervigvej, boede vognmand Laurits Kjærgaard. Derefter var der en lille vej op til Bedsted Mølle på Østermarksvej. Møllen havde ingen vinger, men man kunne få kværnet korn til grutning. Lidt længere henne ad Vestervigvej boede skomager Nedergaard, derefter kom skolen, og til sidst lå kreaturhandler og vognmand Alfred Kjærgaards gård "Petersborg".

Vi går nu tilbage til korsvejen og ned ad Thylandsgade. Som sagt lå Thylands Bank på højre side. I kælderen under banken lå til højre Houmøllers Fiskehandel og til venstre skomager Nielsen. Oven over bankens lokaler boede Emma Jacobsen, som syede korsetter. I det næste hus boede Maren Mortensen, der drev en alsidig damemodeforretning. Hun maskede også strømper op og slog knapper som en anden "Agnes" fra Matador. Overfor boede skomager og skotøjshandler Kjeldgaard, og dernæst kom skrædermester Larsen. På højre side, i det gamle hotel, var der en herre- og damefrisør. Lidt længere nede ad gaden lå to forretninger. Manden, Arnold Jørgensen, havde i højre side af huset en tobaks- og slikforretning, og til venstre havde konen en tøjforretning. Næstefter kom træskohandler Marius Jensen. På venstre side lå cykel- og radioforhandler Christoffer Lykke, derefter kom Brugsforeningen, som også solgte korn, foderstoffer og brændsel. På højre side boede skrædderm. Barslev og derefter lillebilvognmand Peter Vilhelmsen. Vi fortsætter og kommer nu til malermester og farvehandler Weje, og på venstre side lå urmager Schnedler Johansen. Overfor lå bagerm. Charles Madsen og dernæst Tatol, som var en forretning, hvis varer vel nærmest kan sammenlignes med Matas i dag, men med et mere begrænset sortiment. Så fulgte barber Vigsø, derefter slagterm. Hartmann, boghandler Asbjørn Rølle, manufakturhandler Robert Vilhelmsen, hvor læge Hans Terkildsen havde praksis oven over forretningen. Overfor lå øl- og spiritushandler Poul Martin Trap og Bedsted Kro.

Vi går nu hen ad Linnetsgade. På kroen var der, ud over en slyngelstue til kortspil m.m., også en kaffe- og isbar. Over for stationen lå købmand Skårup, lidt længere fremme skrædder Astrup, der havde været cirkusartist, inden han slog sig ned i Bedsted. Derefter kom på første sal en damefrisør, fru Kappel.

Vi bevæger os nu op ad Østergade. På højre hjørne lå købmand Erik Linnet, der også havde en afdeling, som solgte korn og foderstoffer. Den blev jo senere en stor virksomhed. I den ene ende af ejendommen udvidede han i slutningen af 40'erne butikken med en isenkramforretning, som bl.a. også udlejede elektriske vaske- og vridemaskiner. Linnet producerede

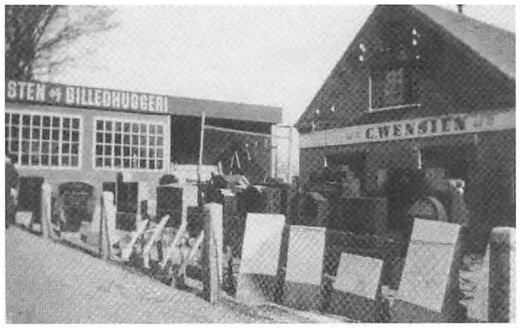

Moderne Monomenter,
Gravgelændere og Plader
altid billigst hos
Fagmanden i Bedsted
De køber.

C. Wensien
Bedsted Sten- & Billedhuggeri. Tlf. 75

C. Wensiens Sten-og Billedhuggeri.

også en overgang på Bedsted Mølle formbrændsel, som blev lavet af kul og tørvesmuld. På venstre side lå bagerm. Frostholm, som i disse år overdrog den til bagerm. Bangsgaard. Lidt længere fremme lå et autoværksted, jeg mener, det var Godtfred Jensens. Derefter kom smedem. Jensen og tømrerm. Madsen. På højre side fulgte slagterm. Poulsen og Sloth Andersen, som havde et værksted, hvor man kunne få lavet alt muligt. Han udskilte i slutning af 40`erne et stykke fra værkstedet og etablerede her en slikforretning, som på sigt viste sig at give et bedre afkast, fordi han fik en gammel kasseret enarmet tyveknægt (spillemaskine) installeret. Den var defekt, men han fik den repareret, så den kunne fungere. Der kom åbenbart mange penge i den, for det varede ikke længe, inden han anskaffede endnu en og derefter to - som blev sat op på kroen. I løbet af ganske få år havde han placeret pengemaskinerne over det meste af Jylland. Over for Sloth Andersen boede Chr. Langballe, det var ham, der i bil kørte post til både Svankjær og Lyngby, og derudover var han også lillebilvognmand. På hjørnet af Tværgade lå købmand Brønd Sørensen og overfor installatør Facius. På højre side havde blikkenslager Bertelsen sit værksted og nede bagved lå malermester Madsens værksted, der bl.a. malede biler. Foran lå stenhugger Wensien, og lidt længere oppe boede byens cementstøber.

Fra Østergade går vi op ad Tværgade, hvor vognmand Dahl boede på højre side. Et stykke nede på Stationsvej lå der på venstre side et karetmagerværksted og tømrerm. Gramstrup.

På højre hånd syd for jernbanen boede grisehandler Karl Pedersen. Han havde en meget lille lastbil, hvor der lige kunne stå en grisekasse. Han kørte aldrig hurtigere, end vi børn kunne løbe ham op og stå bagpå, når det passede os. Lidt længere oppe boede Lauersen, som bl.a. reparerede radioer, og på stationen ekspederede han fragtgodset. Jeg mener, der også var en slagterm. Ekmann helt nede i hjørnet ved jernbanen.

Den sidste vej, der var dengang, var Morup Møllevej. På højre side, der, hvor der nu er et supermarked, lå telefoncentralen, bestyret af fru Marrebæk. På venstre side lå Jens Valdemar Christensens snedkerværksted, derefter smedem. Knattrup og overfor havde Paula en forretning, der handlede med strikkegarn og babytøj. Derefter fulgte Chr. Nørregaards cykelforretning, og lidt længere ude på venstre hånd boede sadelmager Salomon Vestergaard og karetmager Krogsgaard. Overfor boede snedkerm. Christensen, som dagligt leverede smørdritler til mejeriet. Derefter fulgte jordemoderboligen, og på venstre side lidt længere fremme lå frysehuset, som blev bygget sidst i fyrrerne. Den sidste på vejen var gartner Andersen.

Det er, hvad jeg kan huske, der var af forretninger og værksteder i slutningen af 40`erne. Det var mange i en lille stationsby med ca. 150 huse. I dag kan man ikke forstå, at de alle kunne få til dagens udkomme, men kravene dengang, var jo ikke så store.

Lång snakk

Af Gustav Nielsen-Refs

Gustav Nielsen-Refs var født i Refs ved Hurup i 1914.
Han havde i mange år en tobaksforretning i Hurup og døde i 2001.

Rasmus hååd goen no en oer så jenle,
men fik sæ da så en kwind i æ huws –
han glejj sæ da osse ve å wæ towle
siel om dæ no ku blyw mie skjærsus.

Han hååd da helsen wætt glå ve æ kwind,
fotåål han mæ en dåå o æ gåed -
men måeg te snaktøw hååd han alle kjenn
om de sku gjæll æ lyw, ku hun ett ramm mååd.

No gik ed da såen, hun haste bløw syg,
en pa daw dætter wa hun døø å henn –
men ka do så tænk dæ, hun bløw jo da ve,
hinne snakken hååd næe alle fott enn.

Æ wedd jo så wall, hun wa glå ve å snakk
fo de wa jo ve å blyw nøj å en plaww -
men no hun wa døø, å hun så bløw ve,
ja så håår æ alle kjenn måeg i mi daww.

Hinne tændd di låå jo dæe o æ stuel
såen i nærhed å æ seng o en bakk -
æ lywer ett at en tiem dætter,
bløw di sgu ve mæ å knebber å snakk.

Renovering af Vestervig Kirke 2015

Af Mogens Jensen, Villerup

Forberedelser

Et projekt som renovering af Vestervig Kirke er stort og kræver en hel del forberedelser. Derfor var det også godt at vide i god tid, hvornår det skulle gennemføres, og hvem arkitekten skulle være. Disse ting var for os længe på plads, idet vores arkitekt gennem mange år, Asger Thomsen fra firmaet Poulsen og Partner i Thisted, skulle have opgaven og derfor også var bekendt med mange af detaljerne ved Vestervig Kirke. Med hensyn til tiden havde vi i lang tid vidst, at det skulle ske, inden provst Jens Munksgård ville gå på pension, og det havde han bebudet skulle ske i slutningen af 2015.

Noget af det første og måske også det største, der var opmærksomhed på i forberedelserne, var revnerne i hvælv og gjordbuer, og som skulle følges meget tæt. Det var sådan, at kirken i årene 1917-21 gennemgik en stor restaurering og ombygning, da det sydlige sideskib var så fyldt med revner i hvælv og ydermur, at hele sydmuren blev delvis muret op igen.

I 1952 kunne man igen konstatere, at revnerne var brudt op, og der blev nu gjort et forsøg på at stabilisere tagværket, bl.a. ved at spænde en række trækstænger op over hvælvene i skibet og ved at lægge store betonblokke op på murkronerne i koret. Det skete i 1954, hvorefter revnerne blev repareret og kalket over. Revnedannelserne fortsatte dog uanfægtet, og i et notat fra 1989, hvor revnerne blev besigtiget af arkitekt Ib Lydholm og ingeniør Søren Abrahamsen, blev det anbefalet, at revnerne holdtes under observation.

Efter en besigtigelse af kirken i 2007 anbefalede Nationalmuseet, at revnerne blev undersøgt nærmere af kirkens arkitekt, hvorefter der blev foretaget en registrering af revnerne sammen med ingeniør Keld Abrahamsen. Dennes vurdering var, at der som følge af den kraftige vindpåvirkning på tagfladerne var sket en langsom forskydning af hovedskibet i sydlig retning, og da sideskibene virker som en form for støttepiller, har det sydlige sideskib været særligt udsat, så det forklarer også de omfattende revnedannelser mod syd i 1917. Keld Abrahamsen anbragte efterfølgende en række målepunkter i form af gipsrosetter langs hvælvkapper og gjordbuer for at vurdere, om revnedannelserne fortsat var aktive, og allerede i 2009 var målepunkterne brudt op igen.

Efter at Asger Thomsen havde involveret provstiet, stiftet, Nationalmuseet, den kgl. bygningsinspektør, ingeniør og eksperter heri, blev der i september 2011 holdt et stormøde om renoveringen, hvor de implicerede og også menighedsrådet var til stede. Efter gennemgang og diskussion af et samlet projekt til kirkens istandsættelse blev der givet grønt lys til at gå videre med projektering af kirkens istandsættelse, som kom til at dreje sig om:

Stabilisering af tagkonstruktion og murværk.
Istandsættelse og kalkning af indvendig murværk.
Nye forsatsvinduer.
Istandsættelse og nymaling af inventar.
Forbedring af varmeanlægget og fugtstyring af kirken.
Ny belægning foran kirken.

Et samlet projekt blev endeligt godkendt i 2014, og som var i tråd med menighedsrådets ønske om, at de forandringer, der var synlige, ikke måtte være for revolutionerende samtidigt med, at der blev lavet et overslag over, hvad det hele ville koste.

Herefter blev der lagt en tidsplan, hvor man ville gå i gang med loftsrummet i slutning af 2014, da det ikke kunne forstyrre selve kirkerummet og gudstjenesterne, mens det indvendige først skulle påbegyndes efter konfirmationen den 12. april 2015, da de sognebørn, der skulle konfirmeres, gerne ville blive det i deres egen sognekirke. Herefter blev køreplanen, at man gik i gang med det indvendige den 13.

april, og indvielsen efter renoveringen blev sat til søndag den 22. november.

Alt i loftsrummet blev ikke udliciteret, og stabiliseringen skulle udføres af Dansk Kirkestabilisering ved Poul Erik Bruun, som er specialist på området. Man havde ved dette projekt skelet til Tamdrup kirke ved Horsens, som er samme type kirke som Vestervig kirke, hvor der var lavet stabilisering i 1995, og hvor skadebilledet har været det samme. Det har nemlig vist sig, at de konstruktive tiltag, der blev udført i Tamdrup kirke, har kunnet stoppe revnedannelserne, og derfor var det naturligt at drage nytte af den erfaring, man fik her, og bruge den samme fremgangsmåde i Vestervig kirke.

Når man bygger en sådan stabilisering op, borer man flere steder nogle kraftige ankre ned i facademuren. Disse forbindes så med en meget kraftig wire, der strammes meget i et opspændingssystem som en polygon over gjordbuer og skjoldbuer til tagkonstruktionens toppunkt.

Den gamle skorsten var dog i vejen for dette og måtte pilles ned til facademursniveau, hvorefter der blev bygget en betonklods op det pågældende sted, så man kunne få anbragt de nødvendige ankre.

For at få adgang til loftsrummet var det nødvendigt at åbne blytaget i et enkelt fag mod syd. Herefter blev der bygget et stillads op, så man kunne komme op denne vej. Desuden blev der sat et rør op på stilladset til at føre det gamle byggemateriale ned i containere. Der blev lagt stålplader ud over græsset syd for kirken, så lastbilerne kunne komme ind og placere containerne uden at ødelægge for meget. Det omtalte byggemateriale, der skulle fjernes, lå jo i hvælvlommerne og stammede formentlig fra restaureringen for snart 100 år siden. Det var især i de nordlige lommer, hvor materialet lå, og det har givet et meget skævt tryk på hvælvene. Om det har haft indflydelse på forekomsten af revner, vides ikke, men man kan da godt tænke, at det ikke har gjort det bedre. Til at udføre dette arbejde blev Hurup Murerfirma hyret. Et transportbånd blev anbragt hen over hvælvene og ud til røret ved stilladset, hvorefter man gik i gang med arbejdet, og der var 4-5 mand på opgaven i flere uger, der foregik med spand og trillebør og var meget mere besværligt, end vi havde forestillet os, idet det materiale, som lå der, var mere kompakt, end man havde regnet med, og der skulle hugges og stødes for at bryde det op. Desuden støvede det meget, så der måtte bruges maske. Man kravlede op og ned ad hvælvene med materialet i en spand for at aflevere det på transportbåndet, som så førte det ud til nedløbsrøret og videre i containeren. Samtidigt stod der en mand ved transportbåndet og grovsorterede materialet, da det skulle være frit for uheldige ting til senere deponering. Efter vognmandens skøn har der været ca. 60 tons materiale, som blev kørt til murerens lagerplads for senere at blive sigtet igen for at være sikker på, at alle uheldige ting, især bly, var fjernet. Også anvendelige ting er fundet, f.eks. 64 hele munkesten, der er blevet lagt til side til senere brug.

Efter at alt det gamle byggemateriale var fjernet fra hvælvlommerne, blev der støvsuget i loftsrummet, hvorefter muren kunne pudses de steder, hvor det var tiltrængt. Konsulentudtalelserne havde anbefalet, at alt cementholdigt puds over hvælvene skulle fjernes, da pudsen over hvælvene i hovedskibet var en kalkcementmørtel, mens pudsen over hvælvene i sideskibene var en ren kalkmørtel. Teknologisk Institut udlukkede ikke, at kalkcementmørtlen ville tiltrække fugt og salte fra selve hvælvene, så ved at fjerne denne, ville belastningen kunne mindskes. Men der var i projektet ikke afsat midler til denne opgave, så kun de nødvendige reparationer blev udført, også fordi det hele fremstod i overvejende god stand.

I januar kom stormen "Egon" og væltede stilladset, så et fredet gravsted og vores brønd blev ødelagt, og taget blev beskadiget et par steder. Det blev så alt sammen en forsikringssag, men var jo med til at forsinke opgaven. Stilladsfirmaet havde aldrig før været udsat for et væltet stillads, men forholdene ved Vestervig Kirke er også ekstreme, når det stormer.

Vi fik senere af provstiet og Museet for Thy lov til at flytte det pågældende gravsted mod, at der blev fortalt, hvor gravstedet havde ligget. Vi havde efterhånden syntes, at gravstedet var i en ynkelig forfatning, og herved ville der sam-

Stormen "Egon" var på besøg.

tidigt blive bedre kørselsforhold langs kirkens sydmur.

Under arbejdet i loftsrummet opdagede man nogle spær med råd og en bindebjælke, som trykkede på et af hvælvene i sydskibet. Denne udbedring blev udført af Agger Byg. Da alt i loftsrummet hen på foråret 2015 var lavet færdigt, fjernedes stilladset, og indgangen blev lukket, samtidigt med at de beskadigede steder på taget kunne laves.

Licitationen

Parallelt hermed blev en licitation forberedt, idet Asger Thomsen havde udarbejdet et licitationsmateriale på følgende områder:

Murerentreprise, belægningsentreprise, tømrerentreprise, snedkerentreprise, el-entreprise og malerentreprise, hvilke havde med kirkens indvendige restaurering at gøre på nær belægningen. Herefter skulle vi vælge hvilke håndværkere, der skulle indbydes til licitationen, dels på arkitektens anbefaling, idet hans forslag især var håndværkere, der havde prøvet sådan en opgave før og derfor var kompetente og dels ud fra menighedsrådets ønske om lokale kræfter på opgaven. Der blev fundet frem til en fornuftig løsning, men der var nogle af de lokale, som måtte springe fra, fordi man enten ikke havde kapacitet til at udføre opgaven inden for den tidsramme, der var lagt, eller fordi man havde arbejde nok andetsteds.

Spær og bindebjælker renoveret.

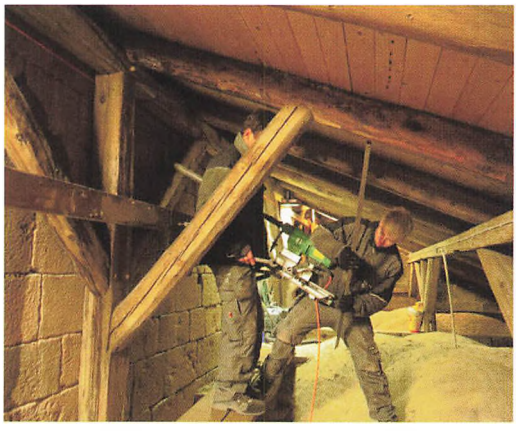

Tømrere i gang i loftrummet.

Den 12. marts kunne licitationen endeligt afholdes i sognehuset. Der indkom 4 tilbud på murerentreprisen, 3 på belægningsentreprisen, 2 på tømrerentreprisen, 4 på snedkerentreprisen, 1 på el-entreprisen og endelig 3 på malerentreprisen. Resultatet blev, at de billigste fik opgaverne. Murerentreprisen gik til Tingstrup Murerforretning. Belægningsentreprisen fik Jens Vinderslev, Struer, men denne trak sig, hvorefter det blev Thyholm Murer, der fik arbejdet. Både tømrer- og snedkerentreprisen erhvervede Åge Pedersen, og el-entreprisen vandt Vestervig El, men måtte trække sig, inden man næsten havde fået begyndt, på grund af øko-

nomiske problemer. El-kontakten i Bedsted indvilligede i at udføre arbejdet til samme pris som Vestervig El. Endelig blev malermester Per Hansen, Sevel, valgt til malerentreprisen.

Ud over disse er der flere andre, som har været med i renoveringen. For vinduerne har det været glarmester Steen Gjerulff, Thisted. Han har gennem tiden arbejdet med vinduerne i Vestevig Kirke og vidste derfor, hvad det drejede sig om. At effektivisere varmeanlægget har Maass og Co A/S klaret. Altertavlen og prædikestolen skulle afrenses med konservator, Karsten Vikkelsø i spidsen, men kun prædikestolen blev afrenset, da altertavlen var i så dårlig stand, at det krævede en større renovering, hvilken vi håber, vi kan finde midler til inden længe. Farvesætter Jens Johansen har været med til at vælge farver til bænke og loft og hvad, der ellers er blevet malet. Orgelbygger Marcussen og Søn har været med til afdækning af orglet og senere stemning inden indvielsen. Peter Okholm har stået for lyset, og endelig har Windowsmaster sammen med elektrikeren stået for det med lyden.

Belægningen

Belægningen fra portalen og til hovedindgangen er et helt kapitel for sig og har været diskuteret siden 1995 og omgivet af flere forskellige forslag. Terrænet mellem portalen og fortrappen er ret skrånende og belagt med perlegrus, og på grund af det skrånende terræn bliver gruset på begge sider af tårnet ved kraftige regnskyl jævnligt skyllet ned mod og ud af indgangsportalen med dybe furer til følge og er derfor kun til besvær for medarbejderne. Det har gennem årene været menighedsrådenes store ønske at få anlagt en fast belægning i stedet. På begge sider af tårnet er der en pikstensbelægning med vandrender, som fører til en afløbsrist, men dette har ikke kunnet forhindre problemet.

Efter regn.

Ønsket har også været at få etableret en gå-/køresti fra portal til indgang. I den forbindelse kom der i 2012 et forslag fra kirkegårdskonsulent Mogens Andersen om en sådan med en 180 cm bred gang med en brostenskant som ramme, og hvor rammen udfyldtes med en fast belægning f. eks. asfalt, hvori der videre blev tromlet grus ned, rækkende fra ganglågen til en repos foran trappen til kirkedøren. Det var nødvendigt med en repos, for at kørestole let kunne bringes ind i kirken, men dette forslag syntes menighedsrådet kun var en god løsning for rollatorer og kørestolsbrugere, men det fjernede jo ikke problemerne med de kraftige regnskyl. Dernæst fik vi et tilbud om at lade hele området asfaltere, hvilket jo faktisk var en rimelig billig løsning, men dette kunne vi ikke få godkendt. Disse forskellige tiltag gjorde, at der var lagt et vist pres, som gjorde, at belægningen kom ind i renovationsprojektet som en selvstændig entreprise, og det er helt sikkert også den bedste og pæneste løsning, der er kommet ud af det, selv om det har været noget dyrere.

Man fandt frem til, at pikstensbelægningen samt skærver og marksten på begge sider af tårnet skulle fjernes, og at hele området fra kirkeskibets vestende til portalen og videre til kapel og toilet skulle belægges med slidte rødbrune chaussésten, hvilke ville virke som en naturlig fortsættelse af den eksisterende belægning fra p-pladsen til indgangsportalen. Da man yderligere gerne ville have niveaufri adgang til kirken, kunne det ret let skabes, idet terrænet er stigende til begge sider i forhold til centerlinjen, der går fra portalen til kirkens indgang, og dette kunne ske ved, at man hævede den nuværende trapperepos med 15 cm, så den kom i niveau med den indvendige belægning og samtidigt blev lavet bredere. Derved blev der plads til en jævn overgang fra siderne. Da der er udmærkede toiletforhold i forlængelse af kapellet, der ligger syd for indgangsportalen, var det dejligt, at der blev fast belægning hertil, og for at lette det for rollatorer og kørestolsbrugere blev der

lagt to rækker burdur-sten fra indgangslågen til reposen og videre til kapel og toilet.

Samtidigt var niveauet ved kapellet blevet hævet, så det trin, der var blevet fjernet, gjorde, at man nu kunne køre med katafalken/kistevognen direkte fra kapellet og ind i kirken.

For yderligere at sikre mod regnskyl blev der på begge sider af tårnet skabt en vandrende ud for kirkeskibets vestende med en støbejernsrist over. Det blev nødvendigt for os at få lavet et dræn langs nordsiden af kirken. Langs kirkeskibets nordside var der op ad muren tidligere lavet en rende af mark- og piksten for at lede regnvandet fra taget væk. Denne rende havde uheldigvis en hældning ind mod kirken og bevirkede, at der var unødvendigt fugtigt langs kirkemuren. Denne fugt slog igennem på indersiden, og det var allerede synligt på det nykalkede. Mureren fandt, at det ret hurtigt ville tage pynten af det nykalkede, så derfor blev renden af mark- og piksten pillet op. Der blev så lagt et dræn ca.1 m fra kirkemuren hen til vandrenden ved overgangen til den faste belægning. Herefter blev mark- og pikstensrenden genetableret, dog således at der nu blev fald ud mod drænet, samtidigt med at der også blev lagt en vandtæt membran under mark- og pikstensrenden, så regnvandet bedst muligt kunne holdes væk fra kirkemuren.

Efter at alle chaussésten var lagt, blev de fuget med et produkt, der hedder Lithomex, og består af en blanding af harpikslim samt kvartssand/knust granit, som drysses ud på området, når det er klart, og derefter med skraber og stiv kost arbejdes ned i fugerne og helst i ca. 3 cm dybde, da det så binder tingene godt sammen samtidig med, at intet ukrudt kan gro frem.

Genindvielse

Efter 20 byggemøder i hele renovationsperioden, hvor alle håndværksmæssige ting blev vendt og drejet, og hvor der desuden var megen fokus på, om tidsplanen kunne holde, var der ofret omkring 9 mill. kr., og vi var så fremme ved den 22. november, hvor kirken skulle genindvies. Udover det med altertavlen, styringen til de oplukkelige vinduer samt få andre småting, der manglede af renoveringen, var der in-

Bunden etableres.

Bund og kantsten ved kapellet.

gen problemer med igen at tage kirken i brug. Vi havde dog under restaureringen konstateret, at de udvendige fuger trængte til at blive sat i stand, og det vil der snarest blive gjort noget ved.

Genindvielsen begyndte med en festgudstjeneste, hvor der var næsten 450 til stede med biskop Henning Toft Bro som prædikant, men allerførst var der indmarch med fane med biskop, provst, nuværende og tidligere præst i spidsen. Desuden var også 2 tidligere præster ved kirken til stede. Ligeledes var mange af de håndværkere, der havde været involveret i renoveringen, kommet samt arkitekten, så det blev alt i alt en højtidelig stund.

Bagefter var der frokost på Thinghuskroen for de ca. 200, som havde meldt sig til. Under frokosten var der adskillige, der havde ordet, dels for at takke for det gode samarbejde og dels for det resultat, der er kommet ud af anstrengelserne, som alle syntes, var rigtigt godt, hvilket vi også siden har fået mange positive tilkendegivelser af. Det har været en stor oplevelse at opleve den gensidige respekt og forståelse, der har været håndværkerne imellem, og ingen skæve ord er faldet, hvilket har bevirket, at der hele vejen har været det rette fokus.

Under frokosten overrakte arkitekt, Asger Thomsen menighedsrådet på håndværkernes og egne vegne en gavecheck, som kunne benyttes til et eller andet ved kirken.

Genindvielsen af Vestervig Kirke blev således en rigtig god og flot dag, som der var fuld tilfredshed med.

Vestervig Kirke 2015
Restaurering af kirkerummet

Af Villiam Mortensen, Svankjær

Vestervig Kirke i min bevidsthed

Da jeg for en snes år siden havde fået til opgave at præsentere Sydthy for en busfuld VUC kolleger fra Thy og Mors, valgte jeg at vise dem de to bygningsværker, som i min bevidsthed er de mest markante i Thy.

Det var selvfølgelig en provokation, at kollegerne først skulle se Lundhøj i Ullerup, men folk tog det pænt, da de stearinlysbevæbnede og sammenbøjede i gåsegang skulle stolpre ind i jættestuen.

Vestervig Kirke var det andet bygningsværk, vi besøgte.

Når jeg fra nord, syd, øst eller vest nærmer mig denne bygning, sker der altid noget, som jeg har svært ved at sætte ord på. Jeg glider ind i et historisk rum, hvori 8-900 års hændelser billedlig talt står i kø og trænger sig på for at bemægtige sig plads i min bevidsthed. Denne stærkt patetiske følelse plejer jeg ikke at delagtiggøre andre i, da nogen måske fejlagtigt kunne tro, at jeg benytter mig af bevidsthedsudvidende midler. Det gør jeg altså ikke, men "høj" kan man blive på flere måder.

En af de mere uskyldige glæder, jeg i min pensionisttilværelse oplever, er, når jeg guider en flok interesserede turister rundt i og omkring Vestervig Kirke. Der har altid været mere end nok at fortælle om, men efter at kirken i hele 2015 var lukket og gennemgik en omfattende restaurering, frygter jeg, at det går helt galt med at overholde tidsrammen.

Vestervig kirke - et storslået bygningsværk.

Ombygninger og restaureringer gennem 800 år

Vestervig Kirke er bygget i 1100 årene som en basilikakirke. I 1400 årene ombyggedes kirken, idet træloftet afløstes af hvælvinger, og det oprindelige tag erstattedes af et stort sadeltag, som helt skjulte de øverste vinduer. Tårnet blev bygget, tværskibene afkortede og mange andre bygningsmæssige ændringer blev foretaget, hvorved kirken fik et mere gotisk præg. I de følgende århundreder blev kirken gentagne gange restaureret, og der skete utallige mindre ombygninger, men først i 1917 til 1921 gennemførtes den helt store ombygning under arkitekt Mogens Clemmensens ledelse. Hele kirkens sydmur blev sat om, da den, vind og skæv som den var, truede med helt at vælte omkuld.

Det var Clemmensens intention at føre kirkebygningen tilbage mod det oprindelige fra før 1400 tals ombygningen. Kor og apsis ombyggedes, og det grimme sadeltag over kirkeskibet fjernedes, så lyset atter kunne falde ind gennem de øverste vinduer. På indvielsesdagen efter ombygningen var der garanteret ikke en eneste af de 1100 fremmødte kirkegæster, som savnede det gamle sadeltag. Mogens Clemmensen har æren for, at Nordens største landsbykirke, Vestervig Kirke, atter kom til ære og værdighed som et storslået bygningsværk. Med rette vor egns stolthed! NB./ Det skal her tilføjes, at der har været toner fremme om, at Mogens Clemmensen i sine restaureringsværker gik lidt for hårdhændet frem, når han "ombyggede" historiske bygninger, at han nok søgte mod det oprindelige, men at han undervejs slettede historiske spor, som burde være bevaret. Hvad kan du, min kære læser bedst lide: Den "gamle historiske" nordmur på Vestervig Kirke eller den "pæne" genopbyggede sydmur? (Mogens Clemmensen restaurerede Spøttrup Borg i 1938 til 1941. Her gik han også lidt radikalt til værks)

2015 gennemgik Vestervig Kirke sin næste restaurering. Anledningen var først og fremmest den, at der i de seneste årtier var opstået synlige sætningsskader i flere af kirkens hvælvinger. Kirken trængte endvidere til indvendig kalkning, idet den ikke havde været kalket i 40

Revnedannelser i hvælvingerne.

år. Kirkens varmesystem samt dens ventilationssystem lod imidlertid også meget tilbage at ønske. Dette samt en del andre problemer skulle selvfølgelig også løses, når man nu var i gang. Fra menighedsrådets side har holdningen dog hele tiden været den, at restaureringen primært skulle betragtes som en nødvendig og tiltrængt vedligeholdelse udført med nænsom hånd.

Et surrealistisk syn

En dag i august måned sidste sommer kunne jeg ikke dy mig længere. Jeg havde flere gange set håndværkernes kassebiler stå uden for kirken, men hvad havde man gang i? Adgang forbudt skilte og hjelmpåbud var det første, jeg bemærkede, da jeg ville gå ind ad norddøren. Den sædvanlige vestindgangsdør til tårnet var lukket med lås og slå.

Ingen syntes at bemærke mig, så jeg kiggede diskret indenfor en halv times tid. Det var et mærkeligt surrealistisk syn, der mødte mig. Kirken var ribbet for næsten alt inventar. Stolestader samt løse stole var væk. Goisches epitafium, som længe havde stået og lænet sig op ad vestmuren, sås ingen steder. Skabe og løst inventar fra kor, apsis og våbenhus havde "borte" taget.

Om prædikestolen og dens himmel midtskibs var der konstrueret en træpladebeklædt kasse, som yderligere var lukket mod støvindtrængning med et lag tykt plastik. Det samme gjaldt alteret og altertavlen oppe i koret. Klæberstensdøbefonten var pakket ind i kraftigt plastic, hvilket også gjaldt de fine romanske gravsten, som står op mod kirkens vestvæg.

Op mod orglet var der fra kirkegulvet opført et stillads, og orglet var skjult i en plasticbe-

Altertavle og prædikestol pakket ind i plastik.

klædt trækasse. Kirkegulvet var overalt afdækket med 19 mm finerplader. Nær indgangsdøren lå en lille dynge plaststikhjelme. Jeg tillod mig at låne en af dem. 5-6 støvede håndværkere havde travlt med at afbørste kirkens kalkede nordvæg med stålbørster. På pladegulvet førte en del elkabler hid og did. Fra en af dem fik de nævnte håndværkere el til deres støvsugere og spotlights. Akustikken i det store rum havde totalt ændret sig.

Den 22. november 2015 deltog jeg i indvielsesfesten i anledning af, at restaureringen af Vestervig Kirke var fuldendt med et godt resultat til følge. Talerne under middagen på Thinghuskroen gav alle udtryk for, at samarbejdet mellem menighedsråd, kirkens ansatte, provsti, stiftsøvrigheden, arkitekt, ingeniør, håndværkere og sagkyndige myndigheder fra kirkeministerium og nationalmuseum var forløbet tilfredsstillende. Opgaven havde været kompleks, og mange arbejdsopgaver skulle udføres samtidig. De involverede parter havde vidt forskellige kompetencer, men alle havde udvist respekt for hinanden i bevidsthed om, at man var i gang med at udføre en fællesopgave. En måneds tid efter indvielsen blev jeg kontaktet af menighedsrådet, som spurgte mig, om jeg sammen med kirkeværge Mogens Jensen ville skrive en artikel i Sydthy Årbog om restaureringen.

Jeg fandt opgaven spændende, og nu sidder jeg så i saksen. Mogens og jeg har delt opgaven mellem os, således at jeg skriver om restaureringen af det indre kirkerum, (våbenhus, skib, kor) mens han skriver om "alt det andet." Kære læser! Du skal lige vide, at det altid er tyngende at skrive løs på en artikel, når man inderst inde ved, at det eneste succeskriterium er, om du bider på krogen og bliver på den, indtil det sidste ord er slugt.

Mogens Jensen og kirkegårdsleder Ivan Hansen har vist mig kirkerummet og gennemgået restaureringen med mig, og så har jeg lånt to kilotunge mapper indeholdende alle sagsakter, hvoraf arkitekt Asger Thomsens tegninger samt hans fyldige referater fra 20 afholdte byggemøder forekommer i enhver forstand vægtige. I det følgende redegør jeg nærmere for den indvendige restaurering af kirken:

Nationalmuseets ekspert udarbejder rapport om de kalkede flader

Kalkningsarbejdet har udgjort et kapitel for sig. Allerede i foråret 2011 henvendte menighedsrådet sig til Nationalmuseet angående en påtænkt kalkning af kirkens indre. 18. august samme år besøgte museets konserveringsfaglige kirkekonsulent, Conny Hansen, Vestervig Kirke for sammen med menighedsrådets repræsentanter at besigtige kirkens indvendige kalkede

flader og kalkmalerier. Efterfølgende udarbejdede kirkekonsulenten en rapport, hvori hun beskrev de kalkede fladers samt kalkmaleriernes tilstand. Derudover angav hun i rapporten retningslinier for behandlingen af disse.

I Conny Hansens tilstandsrapport hedder det om nordre sideskib:

Overfladerne her er smudsede og har desuden en del skader i nedre dele af vægfladerne, hvor der er op- og afskalninger af puds og kalklag. Derudover er der en del misfarvninger i de nedre partier af væggene – muligvis på grund af fugt og saltpåvirkning? Enkelte steder er der ligeledes røde bakterier og grønalger.

Om søndre sideskib hedder det:

Overfladerne fremstår jævnt tilsmudsede med mindre op- og afskalninger ved gulvniveau – især ved dør i sydvæg, hvor der ligeledes er flere områder med røde bakterier. Der er her enkelte sætningsrevner ved vinduesstik – i hvælv og buer. Der er derudover kraftige saltangreb på områder i 1. og 2. fags østhvælv og gjordbue. Der er angreb af røde bakterier på store partier af østvæggen.

Om midtskib, som på grund af den store afstand op til hvælvene er inspicerede ved brug af kikkert, hedder det:

Områderne fremstår generelt tilsmudsede med en del revnedannelser i hvælvene. Revnerne er beskrevet mere indgående i en rapport udarbejdet af arkitekt Asger Thomsen og ingeniør Keld Abrahamsen fra marts 2011.

Conny Hansen tilføjer: *Partier med røde bakterier skyldes tilstedeværelsen af fugt og salte. Disse er ikke skadelige for mennesker. Grønalger skyldes fugtpåvirkning. Den synlige del af de røde og grønlige belægninger fjernes ved nedvaskning. Årsagen til belægningerne kan undersøges af Kirkeministeriets klimakonsulent Poul Klenz Larsen. De røde belægninger kan som almindelig vedligehold fjernes tørt ved brug af en Akapad svamp, der gnubbes henover fladen som et viskelæder.*

To kalkningsprøver før den egentlige kalkning af rummet

Conny Hansen udstak følgende retningslinier for kalkning af de indvendige vægge:

Der skal anvendes vellagret (mindst 3 år gammelt) kulekalk og skarpkantet kvartssand 00 samt bundfældet kalkvand til alle behandlinger. Først laver man to kalkningsprøver for at fastslå, om kalklagene kan bære endnu en kalkning. Den ene prøve udføres med hvidtekalk på en 5 m² stor flade. Den anden prøve udføres med sandkalk og efterfølgende hvidtekalk på en flade af lignende størrelse. Prøvekalkningen bør udføres et år eller minimum en fyringssæson før arbejdet med nykalkning går i gang. Efter afhærdning vurderes prøverne. Prøverne giver et overblik over, om hvidtekalk kan dække, eller om der skal benyttes almindelig sandkalk, og de giver et overblik over det antal kalkninger, der kan forventes nødvendige.

Prøveområdet med hvidtekalk

Prøveområdet for hvidtekalk skulle opfugtes med postevand inden behandling med kalkvand. Efter mindst et døgn skulle der atter kalkes med hvidtekalk af en del kalkdej tilsat 4-5 dele kalkvand til en konsistens som sød- eller letmælk afhængig af bundens sugeevne. Conny Hansen foreskrev, at der skulle kalkes flere gange efter hinanden, indtil der var opnået fuld, ensartet og dækkende hvidtning, og hun pointerede, at det foregående lag skulle være afhærdet og hvidtør efter mindst to døgns tørring, før der måtte kalkes ovenpå. Afslutningsvis skulle overfladen atter behandles med kalkvand.

Prøveområdet med sandkalk efterfulgt af hvidtekalk

Prøveområdet med sandkalk efterfulgt af hvidtekalk skulle som førnævnte område først afrenses og opfugtes med kalkvand, inden det efter et døgns tørring skulle kalkes med sandkalk fremstillet af fire dele kalkdej og en del sand, str. 00, og fortyndet med kalkvand til en konsistens som ylette. I retningslinjerne tilføjede Conny Hansen: *Suger bunden meget, kalkes med en tyndere sandkalk. Suger bunden ikke meget, kalkes med en tykkere sandkalk. Ved blandet murværk med forskellig sugeevne kan der arbejdes med to spande med forskellig sugeevne, en tyk og en tynd blanding.*

Når området efter tre til fem døgns tørring var hvidtør, kunne man atter kalke det med

sandkalk, og sluttelig skulle der hvidtekalkes to tre gange, med hærdetørring mellem hver kalkning. Ved første hvidtekalkning skulle kalkvandet have en konsistens som kaffefløde, næste kalkning som sødmælk, med andre ord tyndere og tyndere konsistens. Det gjaldt om at blive ved med at påføre kalklag, indtil der var fyldt op med kalk mellem sandskornene, hvorefter der afslutningsvis skulle overfladebehandles med kalkvand.

Kalkmalerier og anden dekoration

I sine retningslinjer gør Conny Hansen meget ud af at vejlede håndværkerne i, hvordan de skulle behandle revnedannelser i pudselaget, samt hvordan de burde forholde sig, når de arbejdede nær kalkmalerier. For at undgå stænk på kalkmalerierne, skulle man afdække disse med plastic (overlæg overalt 10 cm). Stødte man under arbejdet på rester af yderligere dekoration, skulle Nationalmuseet straks kontaktes.

Der skal fortrinsvis anvendes sandkalkning efterfulgt af hvidtekalkning

På et byggemøde den 23. april 2015 blev det aftalt, at man, ud fra de to kalkningsprøver foretaget i 2014, ville kalke hele kirken med almindelig kalk (hvidtekalk), men på ujævne steder og på mark- og kvadersten, ville man anvende sandkalk. Endelig beslutning kunne man dog ikke foretage, før Nationalmuseet i juni kom på besøg i kirken.

Stolestader sættes på plads.

Den 2. juni 2015 besigtigede Birgitte Faurhøj Olsen fra Nationalmuseet Vestervig Kirke. Hun vurderede anderledes efter at have studeret kalkningsprøverne og anbefalede, at man brugte sandkalk som udført i sandkalkprøven - dog eventuelt med en ekstra gang kalkning, da fladerne var meget uensartede. Hun lod muligheden for almindelig hvidtekalkning i hvælvene stå åben, hvilket skulle afhænge af en prøve. Man vedtog at følge hendes anbefalinger, og allerede den 2. juli kunne arkitekt Asger Thomsen i et byggemødereferat konstatere, at Tingstrup Murerforretning A/S havde udført 75 % af kalkningsarbejdet, og man regnede med, at arbejdet, bortset fra mindre reparationsarbejder, var fuldført den 15. august.

Kirkeværge Mogens Jensen fortæller, at man før den egentlige kalkning først rengjorde fladerne grundigt med stålbørster, hvilket allerede fik kirken til totalt at ændre udseende, idet væggene nu fremstod kridhvide og smukke. Mellem hver kalkning lod man store el-ovne tørre kalken i 4-5 dage, før næste kalkning kunne finde sted. Ved kalkning omkring orglet og i sideskibene anvendte man stillads, men i det 13 meter høje hovedskib kalkede man fra lift. Liften lavede enkelte steder små trykskader i klinkegulvet, men man havde heldigvis en lille beholdning af intakte klinker til udskiftning af beskadigede klinker.

I sin indvielsestale den 22. november 2015 roste arkitekt Asger Thomsen murerfirmaet under ledelse af murermester Claus Pedersen for det flotte kalkningsresultat.

Ombygning og nymaling af kirkens bænke Tømrerfirmaet Åge Pedersen, Heltborg, har haft flere opgaver i forbindelse med restaureringen. Firmaet har i samarbejde med konservator udført tidligere nævnte indpakning i plader og plastic af altertavle, prædikestol og orgel samt afdækket alle kalkmalerier med plastic.

Ligeledes har firmaet på Håndværkervej 4, Vestervig, udført det store arbejde med adskillelse af stolestader, transport til reparation og ombygning.

Reparation af eksisterende trægulve, samt hvor det var nødvendigt nedlægning af nye brædder, udførtes af samme firma. Endelig skal

det nævnes, at det var tømrerfirmaet Åge Pedersen, som foretog snedkerarbejdet på kirkens historiske inventar.

Stolestaderne i midterskibet stammer fra 1600 tallet, men man mener, opstillingen af dem blev ændret fra 1917 til 1921 efter arkitekt Mogens Clemmensens anvisninger. Vi ser den samme opstilling med "modsatrettede bænke" i Århus Domkirke, som blev restaureret i årene 1931 til 1934 under ledelse af samme arkitekt.

Bedring af siddekomforten

I forbindelse med restaurering af kirken har menighedsrådet ønsket, at der blev foretaget en nærmere vurdering af muligheden for at ændre stoleværket, så siddekomforten bedredes. Opmålinger viste da også, at der kun var 76 centimeter mellem stolestaderyggene vest for prædikestolen. Det er altså ikke meget for et velvoksent nutidsmenneske, og da de lodrette rygpaneler var ført helt til gulv, kunne de langbenede ikke bare stikke skosnuderne ind under bænkene foran. Arkitekt Asger Thomsen nytegnede den pågældende bænkeopstilling, så der fjernedes fire stolestader mod vest, (to på nordsiden og to på sydsiden af hovedskibet) hvorved der kunne blive 100 centimeters afstand mellem ryggene. De fire fjernede stolestader vil man fremover kun savne, når Danmarks Radios Pigekor giver koncert i kirken og trækker folk af huse.

For yderligere at bedre siddekomforten blev det besluttet, at der efter arkitektens tegninger overalt i kirkens midterskib skulle indsættes en skråtstillet rygplade, til afløsning af de lodretstillede rygpaneler. Mon ikke enhver kiropraktor vil værdsætte dette? Her skal lige tilføjes, at stolestaderne i sideskibene er af nyere dato, hvilket forklarer, at de i forvejen var med skråtstillet rygplade og derfor hele tiden har været ganske komfortable.

Opstillingen af de modsatrettede dobbeltbænke øst for prædikestolen nytegnede arkitekten, så sæderne med ryglæn mod altret fjernedes. Menighedsrådet ville imidlertid gerne beholde "de modsatrettede dobbeltbænke," hvilket man vedtog.

Jeg fornemmer, at netop stolestadeopstillingen har været grundigt diskuteret i menighedsrådet. I et notat skriver sognepræst Claus Nybo den 7. november 2013:

Mht. kirkebænkenes orientering øst for prædikestolen

At der øst for prædikestolen i midterskibet forekommer kirkebænke, der er modsat rettede (for hver anden bænk) har alene den funktion - at gudstjenestedeltagerne kan få fuldt udbytte af deltagelsen i gudstjenesten. Man sidder således som udgangspunkt vendt mod alteret, men når præsten går på prædikestolen, så sætter man sig over på den modsatte side (med ryggen mod alteret) vendt mod prædikestolen. Der er således tale om en liturgisk funktion i en Luthersk reformert kirke, hvor ordet er i højsæde. Kirken er et liturgisk rum - og hvis man sløjfer bænkene - der har ryggen mod altret - har man misforstået kirkens funktion som kirke. Historisk set er denne indretning af det treskibede kirkerum - med prædikestol midtskibs - også den gængse. Således af liturgiske grunde historisk bestemt (reformationen). Det er kun, når kirken et par gange om året er fyldt til bristepunktet, at kirkegængere sidder modsat rettet.

Min erfaring som præst ved kirken mht. hvor kirkegængerne sætter sig er følgende: De fleste sidder vest for prædikestolen – fortrinsvis i midterskibets nordside – men flere har deres faste plads i dets sydside. Om sideskibene: En del sidder i det nordre sideskib – specielt ud for prædikestolen. Når der sidder kirkegængere midtskibs øst for prædikestolen – forstår de fuldt ud funktionen af de "modsatrettede" bænke.

Claus Nybo,
Sognepræst i Vestervig.

Selv om man som gæst i kirken ikke lige kan se det, har ombygningen af kirkens bænke været et meget omfattende arbejde for tømrer/ snedkerfirmaet. Der er foretaget mange "udlusninger" og udskiftet mange dele i sæder og paneler, som var angrebet af borebiller og råd. Gulvbrædderne under stolestaderne i hovedskibet er fornyede vest for prædikestolen samt i begge sideskibe. De gamle gulvbrædder i hovedskibet øst for prædikestolen er bevarede, men de har

været oppe, og hvor det har været nødvendigt, er de blevet reparerede. Alle gamle gulvbrædder er afhøvlede, og såvel nye som gamle brædder er sæbebehandlede.

En ting, der skal nævnes, er kirkens gamle nummertavler, hvor tømreren blev opfordret til at "finde" et beslag, der kan trække tavlerne ned og op igen, så kirketjeneren i fremtiden ikke behøver at balancere på stige, stol eller bænk, når han/hun skal skifte salmenumre. Problemet er nu løst på en genial måde. Gad vide om ikke løsningen vil brede sig til andre af landets kirker, inden en stakkels kirketjener dratter ned og mister førligheden.

Malerentreprisen

Farvesætningen af stolestader med videre er kyndigt udført af kirkemaler og konservator Jens Johansen, Odense. Denne, som gennem fire årtier har medvirket ved restaurering af 400 danske kirker, arbejder tæt sammen med fagfolk fra Nationalmuseet.

I et 4 sider langt projektforslag markerer arkitekt Asger Thomsen detaljeret, hvilke kvalitetskrav der stilles til den, der byder på malerentreprisen. Intet er her overladt til tilfældighederne. Generelt anfører arkitekten f.eks.:

Såfremt fugtindholdet i træet overstiger 12 %, må det ikke behandles uden forudgående skriftligt forbehold. Uanset det ikke specielt er anført under behandlingerne, skal der forinden grunding foretages en shellakering af knaster og fede steder. Misfarvninger med baggrund i manglende forsegling kan ikke accepteres og vil blive forlangt udbedret.

Alle færdigbehandlede overflader skal stå ens i kulør og glans samt være fri for strygestriber, knopper og ujævnheder.

Malermester Per Hansen, Sevel, som p.t. også deltager i en omfattende restaurering af Sevel Kirke, vandt ved licitationen malerentreprisen. Han bragte alle stolestaderne hjem til værkstedet i Sevel, hvor han og hans ansatte malede dem efter Jens Johansens og Asger Thomsens anvisninger. Under en samtale, som jeg har haft med Per Hansen, nævner denne, at han med glæde kan konstatere, at kalkning og malerarbejde har gjort kirkerummet lysere og smukkere. Stolestaderne har altid haft en kraftig grøn farve, men farvetonen er nu en anelse mere lys og ren.

Specielt nævner han hovedskibets historiske bænkegavle fra 1600 tallet, som nærmest er genskabte og nystafferede med 22 karat bladguld. Stolestaderne i sideskibene er af nyere dato. Siddekomforten har her altid været tilfredsstillende, da ryglænet hele tiden har været skråtstillet. Disse stolestader har Per Hansen selvfølgelig også malet, og han mener, at de forinden stod med den oprindelige maling.

Jeg kan godt anbefale besøgende i Vestervig Kirke at gå en ekstra tur rundt udelukkende for at gøre sig klar, hvilke farver Per Hansen har benyttet sig af, og hvor han mere specifikt har benyttet de enkelte farver. Min egen rundgang afslørede:

Den smukke rødbrune farve fandt jeg på loftet i våbenhuset. Man kan godt overse denne nye loftfarve, netop fordi man her i dette rum har så travlt med at lægge våbnene fra sig, frisere sig og hilse på alle de andre kirkegængere. De gamle stolestadegavle har omtalte farve oppe i gavltrekanterne samt i deres små romanske rundbuer. Det bræt, som jeg kalder ryglænsoverliggeren er også rødbrun. Hertil skal nævnes, at de nye sædehynder, som er fremstillet i Skive, er beklædt med et uldent stof, som fint matcher den rødbrune farve. Da det vist kun er mig, der kan finde på at kigge efter, hvordan der ser ud under hynderne, undlader jeg ikke at nævne, at selve sæderne faktisk også er rødbrune. Mon det er tilfældigt, at netop omtalte farve også findes på de nye salmebøgers omslag.

På trappen op til prædikestolen, på "løget" under prædikestolen, på prædikestolens søjler samt på lydhimlen - alle disse steder finder vi den rødbrune farve, men her taler vi om "den oprindelige bemaling."

I koret er alterskrankeoverliggeren malet rødbrun, og knæfaldsbetrækket svarer selvfølgelig i farve til stolebetrækkene. På tilbagevejen ned mod orglet opdager jeg pludselig, at de to plader, som dækker det nederste af orgelpiberne, også er rødbrune, hvilket endelig også gælder bordpladerne på de to små borde, som står i kirkens vestende.

Den stærke mørkegrønne farve dominerer stadigvæk på de smukke historiske bænkegavle fra 1600 tallet, men "et eller andet" gør, at den nu forekommer at være "friskere i udtrykket" end tidligere. Farven findes også på salmenummertavlernes rammer, på understellet af de netop nævnte to små borde samt på den lille elegante topersoners bænk, som passer så fint ind i sin niche i kirkens sydmur. Bænken skal man ikke overse, men det gør man nu heller ikke, for i gamle dage var det også håndværkerne med den faglige stolthed i behold, der fik lov til at sætte deres præg på kirkerne. Den diskrete grå farve findes først og fremmest på stolestaderyggene og på salmebogshylderne (disse hylder var tidligere grønne). Den korresponderer fint med gråfarverne på epitafium, prædikestol og altertavle.

Kære læser!
Hvis du beder om en forklaring på, at jeg bruger så meget spalteplads på at kommentere farvelægningen, må jeg nu svare: Hvis arkitekt Asger Thomsen, konservator Jens Johansen og sidst men ikke mindst malermester Per Hansen har gjort deres ypperste for at forskønne farvesamspillet i Vestervig Kirke, bør vi vel standse op og opmærksomt nyde resultatet. Det er altså ikke nok at reagere med et "NÅ!!!" og ellers flintre videre.

Prædikestolen fra 1608-10 er afrenset, men altertavlen, som kom til Vestervig Kirke fra Viborg Domkirke i 1730, har ikke været omfattet af restaureringen. Det 400 kg tunge epitafium (stenplade) over provst Peder Henriksen Goische, som virkede ved Vestervig Kirke fra 1696 til 1722, er blevet restaureret med ny egetræsramme bagpå af eksterne konservatorer og genophængt på dets oprindelige plads overfor prædikestolen.

Kirkens Varmeforsyning
Menighedsrådet har i forbindelse med restaureringen af Vestervig Kirke ønsket at få undersøgt, om man kunne opnå en billigere og bedre opvarmning af kirken ved at overgå fra el-opvarmning til opvarmning ved fjernvarme leveret fra Vestervig Fjernvarme. I den forbindelse har man entreret med rådgivende ingeniør Bent Hannerup fra ingeniørfirmaet Niras med henblik på at få et kompetent bud på, om man bør forfølge tanken. Der er altså et økonomiskt aspekt i sagen, men også et kvalitativt aspekt, idet opvarmningen indtil nu har været ujævnt fordelt i kirkerummet. Der har ligeledes været problemer med at holde en tilstrækkelig lav luftfugtighed i kirken. Dette har resulteret i et dårligt indeklima med en ubehagelig og fugtig lugt. Den høje fugtighed har desuden resulteret i angreb af skimmelsvamp, og alene af den grund ville en nedbringelse af fugtigheden være ønskelig. Lad os se på økonomien. Udgangspunktet er, at det totale elforbrug til rumopvarmning af kirken er på 80 MWh årligt. Hertil kommer elforbrug på 20 MWh til belysning, orgelvarme, brugsvandsopvarmning og elforbrug i graverbygning.

Bent Hannerup har bedt Vestervig Fjernvarme give et bud på, hvad det vil koste at overgå til fjernvarme. Varmemester Preben Bjerre fra fjernvarmeværket svarer tilbage, at etableringen vil koste 1.518.750 kr. incl. moms.(950 meter fra varmeværket til kirken) Hertil kommer kirkens udgifter i forbindelse med ombygning til vandbaseret centralvarmeanlæg etc.

Tilbuddet forudsætter, at kirken opsætter to akkumuleringstanke a 6500 liter ved indgangen til mandskabsbygningerne, at mandskabsbygningerne også tilsluttes, samt at 14 ud af 22 mulige forbrugere omkring kirken underskriver tilslutningskontrakt.

Vestervig Varmeværk, som leverer miljøvenlig varme baseret på flisfyring, skønner, at man fremover vil kunne levere fjernvarme til kirken for 0,30 kr. pr. kWh. Hertil kommer fast afgift, så man må kalkulere med en udgift på cirka 0,60 kr. pr. kWh. Da energiprisen på el p.t. er 2,00 – 2,20 kr. pr. kWh, kunne det godt være fristende at konvertere til fjernvarme.

Uden at præsentere alle mellemregninger for læserne nævner jeg her, at Bent Hannerup imidlertid konkluderer, at anlægsomkostningernes størrelse gør, at tilbagebetalingstiden vil blive for lang. Han kan derfor ikke ud fra et økonomisk synspunkt anbefale, at man etab-

lerer et vandbaseret fjernvarmeanlæg i kirken. Menighedsrådet vedtog derefter, at man også fremover vil basere opvarmningen af kirken på el, men hvilke tiltag kan man gøre for at reducere elforbruget, og hvorledes kan man opnå et "sundere" indeklima i kirkerummet? Rådgivende ingeniør Bent Hannerup, Niras, undersøgte grundigt vinduernes tilstand med henblik på at finde løsninger, som gør, at man fremover så vidt muligt ikke kommer til at fyre for gråspurvene. Resultatet af undersøgelserne var, at 10 blyvinduer var i så dårlig stand, så de skulle udskiftes. 7 blyvinduer var i rimelig god stand, så de kunne gås efter på stedet med nyt kit. 8 blyvinduer var i god stand. Glarmesterfirmaet Glas-Gjerulff fra Thisted, fik til opgave at udføre disse reparationer/udskiftninger samt at forsyne de nederste 16 vinduer med forsatsruder.

Kirkens luftfugtighed skal fremover styres via tværventilering ved, at 4 af de højtsiddende vinduer (2 mod nord, 2 mod syd) i kirkeskibet er blevet gjort oplukkelige, hvad den nederste vinduesdel angår. Den oplukkelige del har man måttet forsyne med net, da svalerne elsker at søge ind i kirken, hvilket præsten ikke kan lide, da det kniber for ham at holde menighedens koncentration fangen, når han har konkurrenter. Organisten elsker at spille på kirkens fornemme orgel, men svalerne har flere gange fundet smutveje ind i instrumentet. Det kan organisten ikke lide, for et orgel har ikke godt af at rumme svaler, og "kvittevit" hører ikke hjemme i salmemelodier.

Bent Hannerup har trukket på eksperter fra firmaet "Window Master" hjemmehørende i Vedbæk, hvad angår styring af fugt og temperatur ved hjælp af såvel udvendige som indvendige følere. Ligeledes har Kirkeministeriets varme-, energi- og klimakonsulent, Poul Klenz Larsen, været inddraget i løsningen af denne opgave. Heldigvis er det påtænkte fuldautomatiske "lukke vinduer op og lukke vinduer i" ventileringssystem ikke etableret i skrivende stund,

Irgens gamle lysekrone på palle.

for det bliver så avanceret, så jeg ikke magter at beskrive det. Der skal laves vejrstation nede på kapelbygningen, og jeg forestiller mig, at det fremover forlanges, at kirkegårdsledere, som ansættes ved Vestervig Kirke, skal have diplomingeniøruddannelse med speciale i nordvestjyske vejrekstremers indvirkning på højteknologiske ventileringssystemer.

Belysningen

Kirkens hovedbelysning i såvel kor som skib kommer fra fem messinglysekroner ophængt fra hvælvtoppe. Ældst er den, som hænger ud for prædikestolen. Den er skænket til kirken af Joachim Irgens enke, Cornelia Bichers, i 1679, mens de fire øvrige kroner doneredes af borgere fra pastoratet i forbindelse med restaureringen 1917 – 1921.

Under 2015 restaureringen var alle lysekronerne nede. De blev gennemgået af en gørtler, blev støvet af og blev nylakerede. Samtidig udskiftede man de gammeldags glødepærer med LED-pærer, som kan brænde i 20.000 til 25.000 timer. Alle andre pærer i kirken er i samme forbindelse skiftet til LED-pærer. Man satser på fremover at lade en elektriker udskifte pærerne i lysekronerne. Der kalkuleres med, at dette arbejde skal udføres hvert femte-sjette år, og at det vil koste 5-6000 kr. (2016 priser) i arbejdsløn. Lysekronerne hænger i wirer fra hvælvene. Det har de altid gjort, men i forbindelse med den nylige restaurering er der oppe på kirkeloftet lavet en anordning, så de enkelte lysekroner kan hejses op og ned med håndkraft ved hjælp af et spil. Det lyder besnærende. Mon ikke der skal to mand til, når lysekronen fra 1600 tallet skal ned? Den er massiv og vejer med sine 300 kg langt mere end de andre.

I tilknytning til lysekronen i koret er der opsat en ringkrone i messing med 16 armaturer. Denne ringkrone hejses op og ned sammen med lysekronen. I forvejen kunne koret virke lidt dunkelt, men det gør det ikke længere. Korsangere og musikere vil blive glade for lyset fra ringkronen, for de har indtil nu haft lidt besvær med at læse noderne. På længere sigt er det meningen, at der yderligere skal købes fire flytbare lamper til at lyse op mod korets kalkede vægge, så man ved koncerter kan få gavn af det behagelige indirekte lys, som væggene reflekterer.

Alle lysekroner var nede til reparation, afstøvning og nylakering.

Rosetterne i sideskibene er reparerede og har selvfølgelig også fået nye LED-pærer, hvorefter de giver et kraftigere lys end tidligere. Også disse rosetter kan nu hejses op og ned med håndsving.

Elkontakten Bedsted ved installatør Erik Linnet har haft el-entreprisen ved kirken, ja firmaet er inddraget en tid endnu, da vejrstationen endnu ikke er etableret.

Når vi nu snakker belysning, skal det lige nævnes, at der er indkøbt nye flotte messingholdere til fyrfadslys, som ved højtidelige lejligheder kan anbringes på hver enkelt af de gamle bænkegavle.

Efterskrift

Det har været spændende at skrive om 2015 restaureringen af Vestervig Kirke, som i menighedsrådet har været forberedt gennem 5-6 år. Jeg forestiller mig, at de involverede parter alle har lært af at være med til at løse opgaven. Samarbejdet mellem professionelle med vidt forskellige kompetencer og vedholdende lokale

Genindvielse.

borgere ("ingen nævnt, ingen glemt"), som har været villige til at yde en uegennyttig indsats, har fungeret ualmindelig godt, hvilket tjener alle til ære.

Det er godt, at vi i Danmark tager vare på vore gamle landsbykirker, som repræsenterer en kulturel skat, som gæster fra udlandet med rette misunder os.

"Det er dyrt!!!" Javel er det dyrt, men der bliver på så mange andre områder smidt penge ud til tant og fjas. Meget byggeri i Danmark er middelmådigt. Ved at deltage i restaurering af en kirke opper alle sig. De faglige kompetencer får et løft. En god kapitalisering udmønter sig derved på sigt. Forstå mig ret!

Ginnerup-pigen
en bronzealderpige fra Thy med snoreskørt

Af Lise Bender Jørgensen, NTNU – Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet, Institutt for Historiske Studier

I april 1933 udgravede Johannes Brøndsted fra Nationalmuseet en gravhøj ved Ginnerup – eller Ginderup, som Brøndsted stavede det - i Heltborg sogn. Den viste sig at indeholde en kvindegrav med rester af store dele af den dødes dragt. Hvad der gjorde den særligt spændende var velbevarede, ca. 10 cm lange frynser, der lå ved den dødes venstre hånd. Brøndsted skrev i sin beretning, at det så ud, som om den døde havde haft et frynseskørt eller måske rettere et frynseforklæde på.

Bronzealderens dragt kendes stort set udelukkende fra en række usædvanligt velbevarede fund fra egekistegravene i Danmark. Syv af dem indeholdt komplette dragter, der hører til Nationalmuseets absolutte pragtstykker. Egtved-kisten, hvor en ung kvinde, 16-18 år gammel, var lagt til hvile iført en kortærmet bluse, bælte og snoreskørt, er nok den bedst kendte. Egtved-pigen, som hun kom til at blive kaldt, vakte stor opmærksomhed, da hun blev fundet i 1921 – ikke mindst på grund af hendes korte, luftige snoreskørt der langtfra svarede til tidens forestillinger om oldtidens stolte og stoute kvinder. Siden har vi vænnet os til korte skørter, men Egtvedpigen og hendes påklædning vækker stadig interesse.[1]

Egtved-fundet var det sjette velbevarede dragtfund fra Bronzealderen, og på Nationalmuseet var man optaget af at få disse unika grundigt undersøgt og publiceret. Derfor allierede museets bronzealderekspert H.C. Broholm sig med væversken Margrethe Hald. Sammen skrev de bogen *Danske Bronzealders Dragter,* der udkom i det Kgl. Nordiske Oldskriftselskabs fornemme monografiserie Nordiske Fortidsminder i 1935. Samme år blev endnu en velbevaret kvindedragt fundet ved Skrydstrup i Sønderjylland, og Broholm og Hald måtte i gang igen. Bogen *Skrydstrupfundet* udkom i 1939, og i 1940 en engelsksproget monografi, *Costumes of the Bronze Age* in Denmark, der beskrev alle syv dragtfund. Disse tre bøger står fortsat som standardværkerne med hensyn til bronzealderens dragter i Danmark - og i virkeligheden i hele Europa.

En ny Egtvedpige?

"Frynseskørtet" i Ginnerupgraven kunne meget vel være et snoreskørt af samme type som det, der 12 år inden var fundet i Egtvedkisten. Brøndsted må have set muligheden for en ny Egtvedpige og gik i gang med at tage graven op i præparat. Den blev dækket med sand og silkepapir og overhældt med gips. Sidestenene blev fjernet, gravens sider også gipset og en trækasse blev konstrueret rundt om hele herligheden, der så blev sendt til Nationalmuseet. Der ventede H.C. Broholm og Margrethe Hald givetvis spændt. De blev desværre skuffede. Slukørede skriver de i *Danske Bronzealders Dragter* om fundet af "Liget af en Kvinde, af hvis Dragt en ikke ringe Del kunne spores ved Udgravningen. Desværre var den så opløst, at den ikke lod sig konservere", og at "det ikke har været muligt at afgøre om Frynserne stammede fra et Frynseskørt eller en meget stor Kvast. Det første forekommer os dog at være det sandsynligste". Broholm skrev senere i første bind af firebindsværket Danmarks Bronzealder at "Intet af Tøjet var så velbevaret, at det lod sig konservere." Dermed sluttede historien i første omgang. Beretningen om udgravningen Ginnerup-pigens grav blev placeret i Nationalmuseets arkiver, hendes bronzesmykker nummererede, katalogiserede og magasinerede, og fundet gled ind

Se noter side 106

som et af mange i Nationalmuseets rige samlinger fra Bronzealderen.

Et udgravningsfotografi beretter

I efteråret 2011, næsten 80 år senere, vakte Ginnerupfundet på ny interesse. En forskergruppe ved Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet i Trondheim var da i gang med en del af et EU-financieret projekt om kreativitet i bronzealderens håndværk (se www.cinba.net), hvor vi blandt andet skulle lave en database over alle bronzealdertekstiler i Europa. I den forbindelse nærlæste vi oplysningerne i det kæmpemæssige bogværk *Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachen,* hvor alle danske fund fra ældre bronzealder er – eller er i færd med at blive – udførligt publiceret. Det har taget mange år; første bind kom i 1973, og det er endnu ikke færdigt. Bind XI, *Thisted Amt* udkom i 2001; her er Ginnerup-fundet med og har nummer 5451A. Fundet er ikke blot beskrevet i ord, men også i billeder: omhyggelige tegninger af alle de genstande, der blev fundet, opmålingstegninger af graven, hvor placeringen af knoglerester, smykker og tekstilrester er tydeligt angivet samt fotografier, som er taget under udgravningen. På et af disse fotografier ser man tydeligt tekstiler, der dækker området omkring den gravlagte kvindes midje, og frynserne, der titter frem under dem, lidt nedenfor en armring på venstre hånd (fig. 1). Det fik projektgruppens post.doc. Sophie Bergerbrant øje på. Hun gjorde undertegnede og projektets masterstudent Sølvi Helene Fossøy opmærksom på dette, og det førte til, at vi kontaktede Nationalmuseet, rekvirerede en kopi af Brøndsteds udgravningsrapport samt – ikke mindst – elektroniske versioner af de to fotografier, der var sat sammen til billedet i bogværket. Negativerne er på glasplader, der har meget høj opløsning, og det var med en vis spænding, at vi modtog scanningerne og blæste området, der viste tekstilerne, op til størst mulig forstørrelse. Det var en stor succes! Kvaliteten var så høj, at vi var i stand til at se detaljer som væveteknik, garnets spinderetning og antallet af tråde pr. cm, og efter nærlæsning af udgravningsrappor-

Fig. 1: Udgravningsfoto af Ginnerup-graven, taget af J. Brøndsted i 1933. Tekstilerne ses i det mørke område lidt over midten i billedet, mellem de to armringe. Foto: Nationalmuseet.

ten kunne vi skabe os et billede af Ginnerup-pigen og hendes dragt.

Ginnerup-pigens grav

Kvindegraven fra Ginnerup lå midt i gravhøjen og bestod af en stenkiste, dækket af større sten og så tæt, at gravrummet var næsten jordfrit. Bunden var belagt med flintesten og småsten. Den afdøde har efter alt at dømme ligget udstrakt på ryggen, men liget var ganske opløst. Tandkronerne var det eneste, der var tilbage; de gjorde det muligt for antropologen K. Fischer Møller at bestemme hendes alder til 16-18 år. Gravgaverne omfattede en halsring, to armringe, en på hver arm, en fingerring på venstre hånd, et dragtspænde, der var placeret midt på livet, samt en dobbeltknap ved venstre arm (fig. 2). Alt dette i bronze, registreret som Nationalmuseets nr B 12664-12669.

Desuden fandtes som nævnt spor af store dele af den dødes dragt. Ved venstre hånd sås et stykke med velbevarede, ca. 10 cm lange frynser – det, der fik Brøndsted til at skrive, at det så ud som om den døde havde haft et frynseskørt eller måske rettere et frynseforklæde på. Over dette var en "plaid" uden frynser bredt ud. Ifølge Brøndsteds plantegning har dette stof dækket hende fra brystet til fødderne, men der var også svage spor af det helt op til halsen (fig. 3).

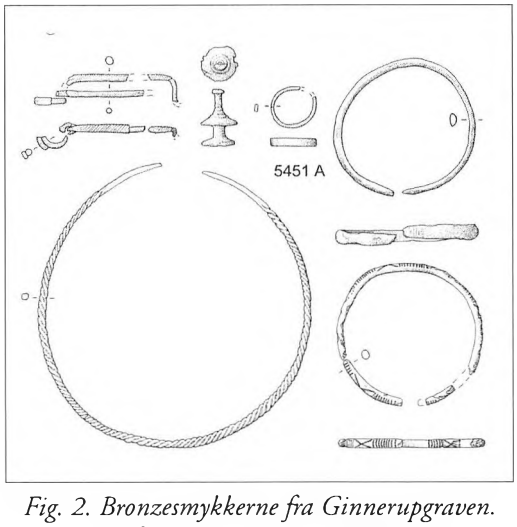

Fig. 2. Bronzesmykkerne fra Ginnerupgraven. Efter Aner og Kersten 2001.

Ginnerup-pigens tøj

Den høje opløsning på Brøndsteds gamle negativer gjorde det muligt at forstørre den del, der viste tekstilresterne, så meget, at vi kunne se hvilken teknik, "plaiden", der dækkede den døde, var vævet i, nemlig lærreds- eller toskaftsvævning, og at det havde ca. 3,5 og 4,5 tråde pr. cm; spinderetningen på garnet var s i den ene retning og z i den anden; og garnet var ca. 1,2 mm tykt (fig. 4). Det er mest tydeligt i partiet omkring kvindens midje, men alle steder, hvor stoffet er synligt, ses de samme detaljer, og det tyder på, at det drejede sig om et og samme tøjstykke. Teknik, stofkvalitet og den detalje, at der var brugt forskelligt garn til trend og islæt, svarer fuldstændigt til de tekstiler, vi ellers kender fra bronzealderen, inklusive de komplet bevarede dragter fra egekisterne.

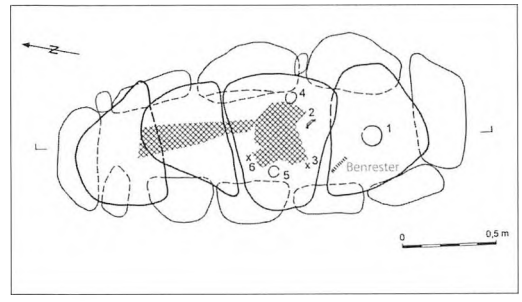

Fig. 3. Plantegning af Ginnerup-graven. 1: Halsringen. 2: Bøjlenålen. 3: Dobbeltknappen. 4 og 5: Armringene. 6: Fingerringen. Det skraverede område markerer tekstilresterne. Efter Aner og Kersten 2001.

I de velbevarede egekistegrave er de gravlagte dækket af et stort tøjstykke. Kvindegraven fra Egtved var dækket af et 258x192 cm stort tæppe, kvinden i Skrydstrup-kisten af to foldede tøjstykker; tilsvarende er observeret i yderligere to kvindegrave fra Borum Eshøj og Store Kongehøj, men ingen af disse tæpper er desværre bevaret. I mandsgravene er en oval eller nyreformet kappe lagt over den døde; i en af dem, Muldbjerg, lå der desuden et rektangulært tøjstykke under kappen. I en anden, Trindhøj, var et tæppe af fin, hvid uld og med frynser i begge ender skåret midt over og lagt dels under den dødes hoved, dels om hans fødder. Det er

Fig. 4. Forstørret udsnit af udgravningsfotografiet fig. 1. Resterne af snoreskørtet stikker ud under 'plaiden'. Nederst ses de ringe, der afsluttede snoreskørtet. Foto: Nationalmuseet.

derfor en rimelig antagelse, at stoffet, der dækkede det meste af den unge kvinde i Ginnerupgraven, også var et tæppe. Men det kan ikke udelukkes, at der har været flere enkeltstykker, som f.eks. en bluse. Alle de velbevarede kvindedragter fra egekisterne fra Egtved, Borum Eshøj og Skrydstrup omfattede en bluse i enkel udførelse og med halvlange ærmer.

Frynserne, der ses stikke frem under "plaiden", stammer fra et snoreskørt, som det der kendes fra Egtvedgraven, samt fra næsten 50 andre grav- og depotfund fra Danmark, Sverige, Norge og Schleswig-Holstein. Dertil kommer tre små bronzefigurer fra yngre bronzealder. Egtvedskørtet er det eneste komplette snoreskørt; næsten alle de øvrige kendes bare, fordi tynde rør af bronze har været trukket på de enkelte snore. Rørene er bevaret og findes i nogle tilfælde liggende i flere rækker over den gravlagtes underkrop. Ofte er stumper af snorene stadig at se inden i bronzerørene, hvilket har gjort det muligt at undersøge, hvordan de og dermed snoreskørterne har været fremstillet. Det har Sølvi Helene Fossøy og Sophie Bergerbrant skrevet om i tidskriftet *Textiles.*

Egtvedskørtets snore er lavet ved at tvinde to totrådede garner sammen, og det gælder hovedparten af de kendte rester af snoreskørter. Snorene i Ginnerupskørtet er gjort lidt anderledes: de er treslåede, d.v.s. tre tråde er tvundet sammen. På fotografiet ses mere end tyve sådanne, 3mm tykke snore. Overkanten af Ginnerupskørtet er ikke synlig, så vi kan ikke sige noget om, hvor langt det har været, eller hvordan denne del af det har været konstrueret. Derimod ser det ud som om, at den nedre afslutning svarer til Egtvedskørtets, d.v.s. at snorene afsluttes med en ring. Ringene er derefter trådet på en snor, og lige over ringene er to tråde snoet sammen i en teknik, man kalder drejerbinding. Dermed blev skørtet holdt sammen så det ikke flagrede frit (fig. 5).

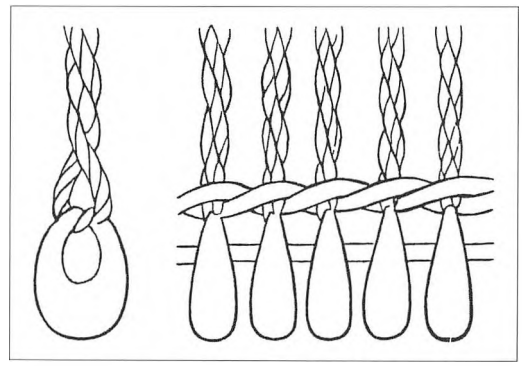

Fig. 5. Konstruktionen af den nederste del af Egtved-skørtet. Snorene afsluttes af ringe, der holdes sammen af en snor. Over de sammenbundne ringe ses to tråde i drejerbinding. Efter Broholm og Hald 1935.

Hvordan så Ginnerup-pigen ud?

Hun var iført et snoreskørt og var dækket af et tæppe. Hun kan have haft en bluse på, men det er en teoretisk mulighed, som ikke vil kunne be- eller afkræftes. Derimod ved vi, at hun var iført halsring, to armringe og en fingerring. Denne kombination af smykker og snoreskørt kender vi igen fra de tre figuriner af kvinder i snoreskørter (fig. 6).

De tre figuriner har alle et rituelt præg, og to af dem stammer fra offerfund. Den ene, fra Grevensvænge nær Næstved, indgik i en gruppe på oprindelig seks figurer, fundet i 1700-tallet. To var øksebærende, knælende mandsfigurer med hornede hjælme, en var en stående kvindefigur med langt skørt, og tre var bagoverbøjede, kvindelige akrobatfigurer. Alle tre akrobater var iført snoreskørt og halsring.

Fig. 6. Figuriner fra yngre bronzealder der viser kvinder iført snoreskørt, hals- og armringe. Den siddende figur er fra Fårdal, den stående fra Itzehoe, akrobatfiguren fra Grevensvænge. Efter Schlabow 1937.

Desværre er bare en mandsfigur og en af akrobaterne bevaret, men en tegning fra 1779 viser, hvordan figurerne så ud da. En anden figurine, fra Fårdal på Viborg-egnen, viser en knælende kvinde iført snoet halsring, armring og snoreskørt. Den er fundet sammen med en slangehest, et dobbelt- og to enkelte dyrehoveder, der ligesom figurerne fra Grevensvænge har været monteret på noget[2] samt et omfattende smykkesæt. Den tredje figurine er fra en urnegrav ved Kaisersberg nær Itzehoe i Holsten. Den viser en stående kvinde med store ørenringe, iført snoreskørt med et hængekar anbragt på ryggen, to halsringe og spiralarmringe på armene. Hun holder en stor skål i hænderne og udgør håndtaget på en kniv. Også denne figur skal have haft en tvilling, der desværre er gået tabt.

Figurernes udformning og kontekst tyder på, at kvinder i snoreskørter spillede vigtige rituelle roller i bronzealderens religiøse liv, og det er fuldt muligt, at Ginnerup-pigen har haft en sådan rolle og optrådt i en lignende mundering ved bestemte lejligheder. Men det har næppe været hendes eneste beklædning. Det tyder dobbeltkappen ved venstre arm og dragtspændet, der lå midt på livet, på. Dobbeltknappen stammer sandsynligvis fra en læderrem, som den har holdt sammen på. Dragtspændet kan have været placeret, hvor det lå som en gravgave, for at holde tæppet på plads under begravelsesceremonierne eller have siddet i et sammenfoldet beklædningsstykke, som vi ikke kan skelne fra tæppet. Vi ved relativt lidt om, hvordan bronzealderens bøjlespænder blev brugt. Der sad to i nakken på den kappe, som manden i egekisten fra Muldbjerg havde fået med sig; kvinden fra Borum Eshøj var gravlagt med en bøjlenål, men fundomstændighederne var af en sådan art, at man intet ved om, hvor den var placeret.

Hvem var Ginneruppigen?

Som nævnt viste de bevarede tandkroner, at Ginnerup-pigen bare blev 16-18 år gammel. Det er samme alder, som Egtvedpigen havde ved sin død. En tredje grav med rester af snoreskørt er fra en barnegrav, Trindhøj grav C. Var snoreskørterne en dragt for unge piger? Det er tidligere blevet foreslået, men har siden vist sig næppe at kunne holde stik. Ifølge Sophie Bergerbrant, der har skrevet om snoreskørter som almindelige eller ualmindelige i tidskriftet Current Swedish Archaeology, var ingen af de gravlagte over 30 år, men da den gennemsnitlige levealder for kvinder ikke var meget højere, siger det ikke så meget. Derimod fortæller den måde, kvinderne var begravet på, i store gravhøje, som regel i egekister, og med smykker af bronze, rav og glasperler, at der var tale om kvinder af høj rang. Både Ginnerup- og Egtved pigernes grave var centralgrave, d.v.s. gravhøjen er bygget over dem. Der er gået mange arbejdstimer og mange græstørv, d.v.s. dyrebare græsningsarealer, til at bygge sådan en høj.

Flere af snoreskørterne med bronzerørsbesætning er også fra centralgrave, andre er fra en af flere egekistegrave i samme høj. Under alle omstændigheder må de mennesker, der er gravlagt på denne måde, have spillet en vigtig rolle i deres samtid. De har hørt til samfundets ledende slægter.

Litteratur:

Aner, E. K. Kresten og K.H. Willroth 2001: *Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und*

Niedersachsen Bd XI. Thisted Amt. Wachholtz Verlag, Neumünster.
Bergerbrant, S. 2014. Ordinary or extraordinary? Redressing the Problem of the Bronze Age Corded Skirt. *Current Swedish Archaeology* vol. 22, s. 73-96.
Bergerbrant, S. S. H. Fossøy og L. Bender Jørgensen 2012. Ginderup – Textiles and Dress from the Bronze Age Gleaned from an Excavation Protograph. *Archaeologicasl Textiles Review 54, s. 14-18.*
Bergerbrant, S. S. H. Fossøy og L. Bender Jørgensen 2012. Snoreskørt. *Skalk* 2012/2, s. 7-9.
Broholm, H. C. 1943. *Danmarks Bronzealder.* Første Bind. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København.
Broholm, H. C. og M. Hald 1935. *Danske Bronzealders Dragter.* Nordiske Fortidsminder Bd. II, hefte 5-6. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.
Broholm, H. C. og M. Hald 1939. *Skrydstrupfundet.* Nordiske Fortidsminder Bd. III, hefte 2. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.
Boye, V. 1896. *Fund af Egekister fra Bronzealderen i Danmark.* Høst & Søns Forlag, Kjøbenhavn. Fotografisk genoptryk 1986, Forlaget Wormianum.
Fossøy, S. H. og S. Bergerbrant 2013. Creativity and Corded Skirts from Bronze Age Scandinavia. *Textile. The Journal of Cloth and Culture* vol. 11, 1, s. 20-37.
Hvass, L. 1981. *Egtvedpigen.* Forlaget Sesam.
Schlabow, K. 1937. *Germanische Tuchmacher der Bronzezeit.* Karl Wachholtz Verlag, Neumünster.
Thomsen, T. 1929. *Egekistefundet fra Egtved, fra den ældre bronzealder.* Nordiske Fortidsminder Bd. II, hefte 4. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.
Internetkilde til bronzealderens dragt: http://natmus.dk/historisk-viden/danmark/oldtid-indtil-aar-1050/livet-i-oldtiden/hvordan-gik-de-klaedt/bronzealderens-dragter/

Noter

[1] For flere oplysninger om fundet, og billeder af Egtved-dragten, se http://natmus.dk/historisk-viden/danmark/oldtid-indtil-aar-1050/bronzealderen-1700-fkr-500-fkr/egtvedpigen/ og http://natmus.dk/historisk-viden/danmark/oldtid-indtil-aar-1050/bronzealderen-1700-fkr-500-fkr/egtvedpigen/snoreskoerter-og-ritualer/

[2] Se forslag til hvordan figurerne kan have været monteret på http://samlinger.natmus.dk/DO/1223.

Aftentur til Vilhelmsminde

Af Rita Christensen, Bedsted

I samarbejde med Museum Thy afholdt Egnshistorisk Forening for Sydthy den 16. juni 2016 en aftentur til Vilhelmsminde, hvor Hanne Mungart og Mogens Skarby, der er ejere af Vilhelmsmindevej 5, velvilligt havde stillet deres skønne have til rådighed.

75 personer havde taget imod invitationen og oplevede en god aften i dejligt forsommervejr. Efter velkomst ved Mogens Skarby fortalte foreningens formand Henrik Eriksen historien bag Vilhelmsminde.

Vilhelmsmindes agre tilhørte oprindeligt Ørum Hovedgård. Her dør ejeren Frederik Ferdinand Eyber i 1857, og gården bliver i den forbindelse delt i to. En søn, Carl Frederik Vilhelm Eyber, overtager Ørum Hovedgaard med 33 tdr. hartkorn, og en anden søn Julius Lebrecht Eyber overtager udflyttergården Vilhelmsminde med 14 tdr. hartkorn. Jordarealerne til Vilhelmsminde er beliggende i Ørum, Stathove/Ørumhave, Storkjær/Lodbjerg og Bedsted (Bolettes minde).

Gennem årene er der flere ejere, og sidste ejer, Jens Thomsen Lund Larsen, sælger i 1923 Vilhelmsminde til Landbrugsministeriet for kr. 110.000.

Hovedparcellen er da på 64 ha., beliggende i Ørum sogn. Der er ikke så meget proprietærgård tilbage, men en folketælling i 1921 viser trods alt, at ægteparret har 5 medhjælpere, 2 piger og 3 karle.

Salget var foranlediget af den store landboreform i 1919, hvor mange gårde blev udstykket til statshusmandsbrug.

Haven, Vilhelmsmindevej 5.

Hanne Mungart og Mogens Skarby.

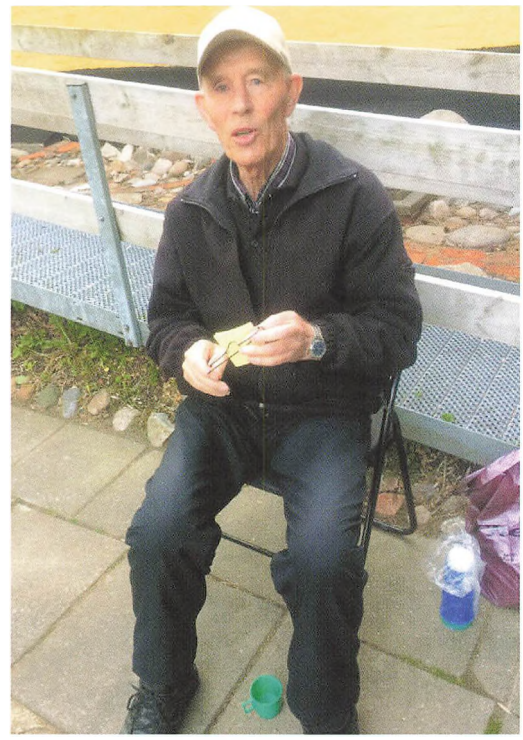

Ejvind Hove.

I juli 1924 kunne man så begynde at lave købskontrakter/skøder på 9 parceller. Mindste parcel var på 6,1 ha og største var på 8,4 ha. Bygninger blev opført, og der blev herved skabt et helt andet liv på Vilhelmsminde Mark, hvor mange familier med børn oplevede et nybyggerliv.

Ejvind Hove, Bedsted, der er født på Vilhelmsminde Mark, fortalte herefter levende og humoristisk om sin opvækst og sine barneår i "nybygger-samfundet".

Selv om det var små kår, var alle ligestillede og hjalp hinanden. Også børnene oplevede det frie liv, og mange lege og utallige fodboldkampe blev afviklet.

Herefter fortalte gårdejer Thorning Christensen om landmandslivet i dag. Thorning er selv barnefødt på Vilhelmsminde Mark og driver i dag gården på Vilhelmsmindevej 2. Thorning berettede udførligt om de helt andre tider, der er i dag i landbrugserhvervet, hvor ejerne hovedsageligt er alene om arbejdet, og hvor hustruerne ofte har udearbejde.

Slutteligt rettede Henrik Eriksen en stor tak til Hanne Mungart og Mogens Skarby samt den megen hjælp, der er givet fra mange sider, for at beskrive Vilhelmsmindes historie.

En mere udførlig beretning om gården Vilhelmsminde og områdets historie forventes bragt i årbogen for 2017.

Flarup og runestenen

Af Jenny Kobberø, Bedsted

Den 18. august 2016 havde Museum Thy og Egnshistorisk Forening for Sydthy i fællesskab inviteret til fortælling og vandring i Flarup og Ydby. Man mødtes hos Søren Olesen i Flarupgård, Ny Refsvej 79, på en dejlig lun og solrig torsdag aften. I aftenens møde deltog omkring 40.

Efter at Charlotte Boje Andersen havde budt velkommen, fortalte Bjarne Madsen, der selv har forfædre i Flarup, meget indgående og interessant om Flarup ejerlavs historie. Flarup er også stedet, hvor den genfundne og 1000 år gamle runesten oprindeligt stod. Runestenen blev sidst beskrevet i 1767, så det var en stor sensation, da dele af den dukkede op på en haveterrasse på en landejendom i Boddum. Forsamlingen vandrede dernæst op på marken, der før udskiftningen blev kaldt "hampager". Her ved en senere slettet broncealderhøj - "Hellehøj" - har runestenen oprindeligt stået. Dette beskrev Charlotte Boje Andersen meget levende.

Turen fortsatte derefter i sporet på stenen til kopien ved Ydby Station med afslutning og kaffe på Heltborg Museum, hvor de tre kløvninger af den gamle runesten midlertidigt er udstillet, inden de skal videre til Nationalmuseet.

Navnet "Troels" optræder på runestenen som en af flere personer, der var med til at rejse stenen i den seneste del af vikingetiden. Det er bemærkelsesværdigt, da "den sønderste gård i byen" stadigvæk kaldes "Troldsgaard" eller "Troelsgaard".

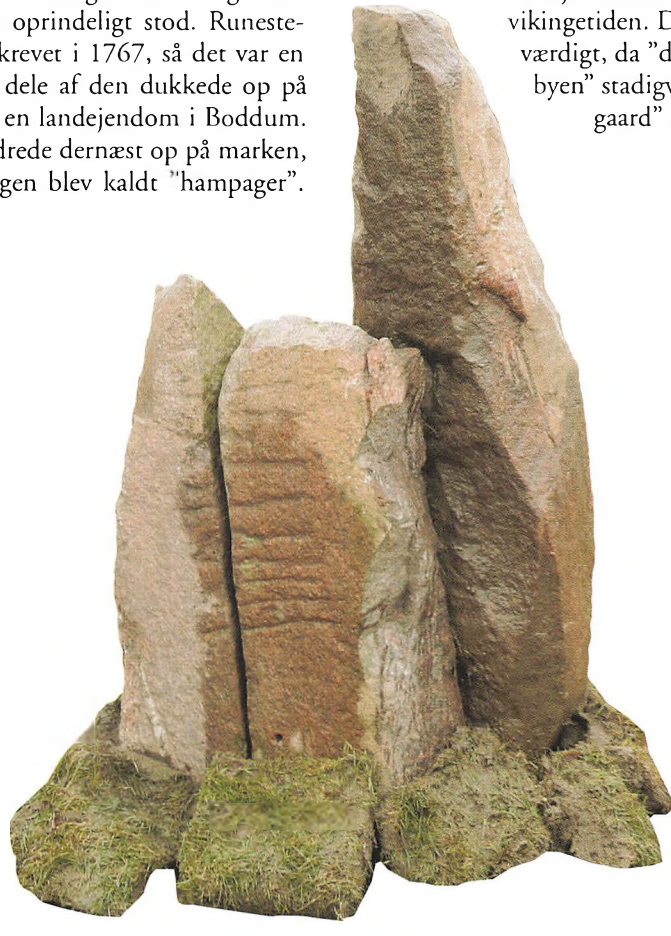

Foto af Flarupstenen.

Sommerudflugt

Af Rita Christensen, Bedsted

Søndag den 28. august 2016 afholdte Sydthy Egnshistorisk Forening sin årlige sommerudflugt.

Turen denne gang gik til Jelling.

Efter opsamlingsrunde i Sydthy var første stop Vandel Kro, hvor der blev serveret oksesteg og efterfølgende medbragt kaffe.

Herefter fortsatte vi til besøgscentret "Kongernes Jelling", der er en del af Nationalmuseet. Her fortalte en meget engageret guide om vikingetiden og de historier, der er knyttet hertil.

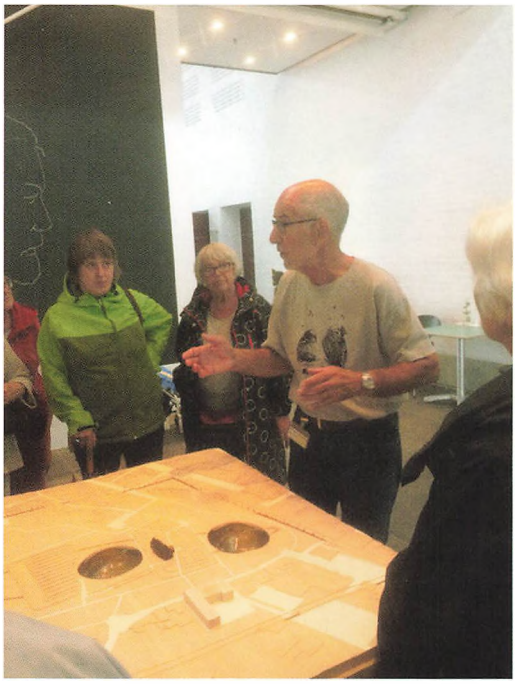

Besøgscentret er beliggende umiddelbart overfor Jelling Kirke og området med runestenene. I centret kan man rejse over 1000 år tilbage i tiden, til dengang vikingerne herskede i Jelling. Vikingekongerne Gorm den Gamle og Harald Blåtand satte to runesten, og Harald lod datidens største vikingeanlæg opføre, gjorde danskerne kristne og samlede Danmark i ét rige. Ved hjælp af den nyeste teknologi kan der både høres, mærkes og gyses, når vikingernes liv folder sig ud i de interaktive udstillinger. Et fantastisk spændende sted for både børn og voksne, og et besøg her kan varmt anbefales.

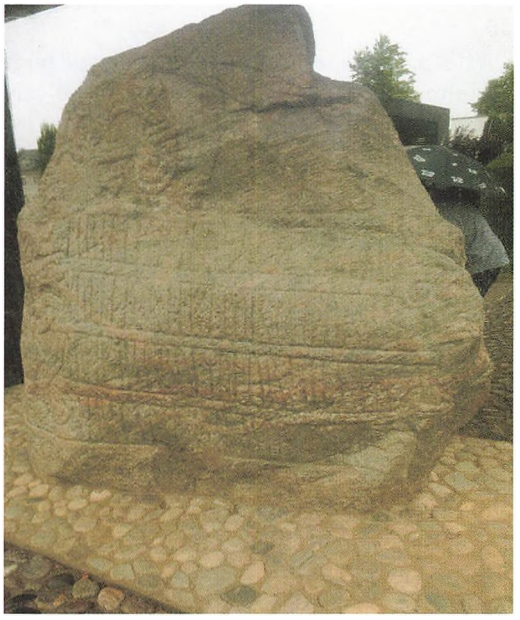

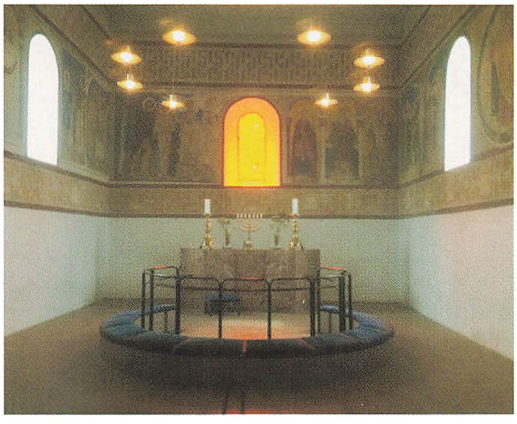

Herefter var det tid for ved selvsyn at besigtige runestenene, de 2 gravhøje, der hver især er ca. 10 meter høje og efterfølgende aflægge et besøg i Jelling Kirke. Runestenene, kirken og de to gravhøje, som i 1994 blev optaget på Unesco's verdensarv-liste, er et symbol på overgangen mellem asatro og kristendom.

Det antages, at Gorm den Gamle ved sin død blev begravet i gravkammeret i den nordlige gravhøj. Træ fra gravkammeret viser sig at være fældet sent på året 958, så meget tyder altså på, at Gorm blev begravet det år.

Ved en udgravning af den nordlige gravhøj fandt man dog intet skelet. Men ved en senere udgravning i kirken fandt man imidlertid et skelet af en mandsperson, der formodes at være Gorm den Gamle. Gorm blev således først begravet i Nordhøjen, og efter at hans søn Harald Blåtand havde antaget kristendommen omkring 960, lod han bygge en trækirke og overflyttede faderen hertil. Da Gorm blev fundet under kirken i 1978, blev han overført til Nationalmuseet til nærmere undersøgelse. Ved undersøgelsen konstateredes det, at Gorm var omkring 50 år, da han døde. Han har været 172 cm høj, hvilket var en anselig højde på den tid. Han led af slidgigt i den nederste del af rygsøjlen.

Måske er det en skrøne, men vor guide kunne på en humoristisk måde fortælle, at Gorm herefter blev gemt og glemt i en kasse på Nationalmuseet. Dette førte senere til en henvendelse fra dronning Margrethe, der ville høre, hvad der var blevet af hendes forfader. Så kom der gang i tingene, og i år 2000 blev Gorm den Gamle endelig begravet i Jelling Kirke og er placeret i et støbt betonkammer foran koret i kirken.

Nu var en dejlig dag i Jelling slut, og vi begav os hjem til Sydthy med en masse gode oplevelser i bagagen. dVi var vist alle, på en rigtig spændende måde, blevet en del klogere på Danmarks historie.

Tak til alle deltagerne for godt humør og et dejligt sammenhold.

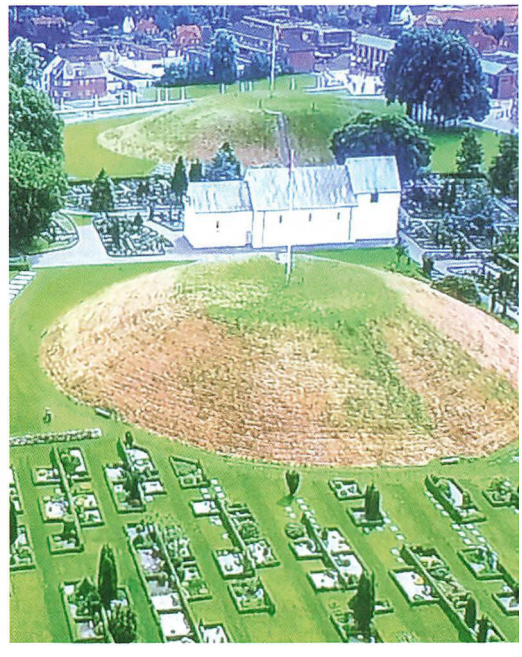

Thyborønprojektet

Følgende tre artikler er nænsomt redigeret af Jens Handrup, Skyum

Thisted Amts Tidende den 22. august 1955

Dige på 70 meters bredde spærrer for Vesterhavet ved Roddenbjerg

VBV[1] anvender den moderne teknik ved de store dige- og kanalarbejder omkring Flade sø

I løbet af sommeren er der skabt en kæmpemæssig arbejdsplads bag bakkerne ved Roddenbjerg ud mod Flade Sø, hvor Thyborønprojektets 20 km lange sikkerhedsdæmning skal omkranse den østlige og sydlige søbred. Det er jo ingen hemmelighed, at Flade sø betragtes som prisgivet.

Man regner med, at havet når som helst kan gennembryde den smalle landtange mellem havet og den vestlige søbred. Det vil antagelig ske under en stormflod, hvor havet vil komme væltende ind i søen. Derfor skal der være noget til at standse dets videre fremtrængen, inden saltvandet når frem til de frodige marker og enge omkring Ørum.

Hvornår havet bryder igennem, ved man ikke. Det kan måske hænde om 5 eller 10 år, men for den sags skyld kan det ske når som helst. Det vil ganske afhænge af de storme, med højvande, som vil komme til at rase langs med kysten i den kommende tid. Sandtangen mellem havet og søen er nu så tyndslidt, særligt omkring høfderne nr. 94 og 95, at et enkelt stormløb vil være nok til at gennembryde de hårdt medtagne diger, som står tilbage på dette sted. Digerne er slidt så meget, at sandet i den tørre tid fyger over redningsvejen langs søbredden og lægger sig som en bræmme i det lave ferskvand i Flade sø.

Roddenbjergs frugtbare agerjord omdannes til dige

Som et led i Thyborønprojektet har man siden det tidlige forår været i gang med at bygge et vældigt lerdige tværs over søen. Set fra kommunevejen fra Krik til Vestervig passerer diget nogle hundrede meter øst for de nye anlæg; herfra tager arbejdet sig ikke ud af at være noget særligt. Sommeren igennem har tipvognstogene rullet ud over diget og har afleveret hundreder af vognladninger, men naturen omkring Roddenbjerg har store linjer, og det mesterværk, der træder ind i perspektivet, tager sig på afstand ud som andet og mere end en smal sort streg, der endnu kun er hævet godt en meter over den daglige vandstand i Flade Sø.

Man skal helt ind på arbejdspladsen – som i øvrigt er afspærret for besøgende – for at få et indtryk af anlæggenes dimensioner, men så får man til gengæld også et imponerende billede af det ingeniørarbejde, der er i gang.

Fire gravemaskiner, seks dieseldrevne tipvognstog, bulldozere og andre hjælpemidler er taget i brug for at få anlæggene fremmet mest muligt, og når det oplyses yderligere, at det vil vare 2-3 år, før man er helt færdige med diget og med de nye afvandingskanaler, vil man få et forstærket indtryk af, hvor store sikringsanlæg, der er tale om.

Mange tønder land med lerælte, maskiner og jernbanespor

Det er de frugtbare, højtliggende agerjorde fra gården "Roddenbjerg", som må afgive materialer til diget.

Da man i foråret begyndte på arbejdet, gik markerne omtrent ud til søbredden, hvor de endte med græsklædte skrænter, men siden har maskinerne ædt sig langt ind i bakkerne, så der nu er skabt en kæmpestor arbejdsplads ved søen – et areal, som allerede dækker mange tønder land.

I disse regnvejrsdage henligger pladsen som et gulbrunt lerælte, gennemkrydset af et helt net af tipvognspor, og langs skrænter ved markerne larmer gravemaskinerne og æder for hver

[1] *Vandbygningsvæsenet*

dag nye huller ind i agerjorden. Tipvognstogene kommer rullende i rækker og får vognene fyldt. Derefter går turen ud på sødiget, hvor tons efter tons af ler og muld forsvinder i vandet. Søen, der i årevis har ligget som en fredelig idyl, er farvet gul af leret. Lige for tiden er der ikke meget af idyllen tilbage.

Englændernes gamle kanaler kommer i brug igen

Digeanlægget er imidlertid kun en del af de planer, som skal gennemføres. Hovedvandløb nr. 5 – Thisted amts største og mest vandførende – som får tilførsler helt oppe fra Nordthy, må have nyt afløb, når diget er færdig, så vandet ikke mere kan strømme videre til Flade Sø og derfra ud i Limfjorden.

Da englænderne i sidste århundrede tørlagde søerne, blev der anlagt afvandingskanaler langs bredderne for at åen kunne passere.

Disse gamle kanaler kommer igen i brug. Samtidig med at diget bygges, bliver de gamle kanaler oprenset og uddybet. De har ligget i fred og ro i et halvt århundrede, og de er nu tilgroede med siv og fyldt med dynd og mudder. En af arbejdspladsens gravemaskiner er godt i gang med oprensningen og udvidelsen. Ved bredden af Flade Sø står der nu kun en bordbrink tilbage mellem kanalen og søvandet. De to arbejder skal udføres i takt med hinanden, for man kan naturligvis ikke lukke sø diget og dermed spærre for afvandingen, før det nye kanalsystem er færdigt.

I Tåbel by bygger man nu en ny bro med sluseanlæg til amtslandevejen, og nogle hundrede meter længere mod syd bygges der en anden bro, som skal føre Vestervig – Agger kommunevej over kanalen. Disse to anlæg er udført på tørt land i sommer. Nu er man så langt fremme med broerne, at man også er begyndt med kanalgravningen mellem broerne. Der er således ikke mindre end tre arbejdspladser, hvor man er i gang med forskellige detaljer af projektet. Over den del af den nye kanal ved Roddenbjerg, som er færdig, er der bygget en bro af svære træbjælker, for at tipvognstogene kan føre deres last fra bakkerne ud i søen. Hver eneste arbejdsdag ruller snesevis af tog af sted over broen, højt over kanalens vandflade for at komme ud på diget.

Der er plads til en landevej på sikkerhedsdæmningen

Sikkerhedsdæmningen langs Aggertange er udført med en kronebredde på 11 meter med henblik på, at der kan bygges en landevej på toppen af diget og videre over Thyborøn Kanal, når diget og sluseanlæggene her engang bliver færdige.

Foreløbig arbejder man naturligvis efter denne plan. Thisted amts Vejvæsen har allerede for år tilbage drøftet dette vejprojekt med repræsentanter for VBV og Vejdirektoratet, men man var dengang enige om at lade det blive liggende som en fremtidsopgave.

Så snart sikkerhedsdæmningen er ført i land øst for Agger, ændres kronebredden fra 11 meter til 2,5 meter, og diget over Flade Sø – slutningen på den 20 km lange dæmning – får den sidstnævnte kronebredde, en højde over dagligt vande på 5 meter og som nævnt en bundbredde på 70 meter. Det opføres af mere modstandsdygtige materialer end den øvrige del af dæmningen. Selvom der skulle opstå et gennembrud af havtangen, regner man med, at havet løber kraften af sig gennem den lavvandede Flade Sø, så det nye dige i alle tilfælde kan standse stormløbene.

Arbejdet ved Roddenbjerg fortsætter vinteren igennem

Da der sidste vinter blev foretaget ekspropriationer, gav VBV udtryk for ønsket om at komme i gang med sikringsanlæggene hurtigst muligt, netop fordi man frygter et gennembrud ved Agger. Efter hvad distriktsingeniør, A. H. Thomassen, Lemvig, oplyser over for os, er det hensigten at fortsætte arbejdet vinteren igennem, for så vidt vejret tillader det. Distriktsingeniøren tvivler dog noget på, at det kan lykkes, fordi den lerede jord kan blive så opblødt under langvarige nedbørsperioder, at det er umuligt at bruge maskinerne. Foreløbig har man haft en sommer med ganske ideelle arbejdsforhold, alt er indtil nu gået efter programmet.

Det koster adskillige millioner kroner at gen-

nemføre denne ikke uvæsentlige enkelthed i Thyborønplanen med diger langs søerne, sikkerhedsdæmningen over Flade Sø, de nye kanaler, vejbroerne og sluseanlæggene. Hvor stort et beløb, det drejer sig om, ønsker man ikke at give oplysning om. Det er muligt at dæmningen over søen vil komme til at koste mere end anslået, såfremt det skulle vise sig, at søbunden giver efter for dæmningens vægt. Foreløbig har man som nævnt kun bygget diget i en meters højde, men i det kommende år skal der køres så megen fyld ud, at højden bliver 5 meter. Vanskelige bundforhold kan give overraskelser.

Agger bliver en halvø ud i fremtiden

På længere sigt regner man med, at havets angreb på kysten vil føre med sig, at Agger by kommer til at ligge som et fremskudt næs, omgivet af diger mod syd, nord og vest.

Det østre dige slipper man for indtil videre, idet VBV som bekendt har givet Agger Fiskeriforening løfte om, at udførelsen udskydes. Det bliver dog VBVs skøn, der bliver afgørende for, hvornår det skal bygges. Hvis havet i løbet af en kort tid bryder igennem til Flade Sø, vil der være skabt en bugt nord for Agger. Så har man byen liggende på en halvø ud mod havet.

For blot 10 år siden var der ikke mange, som regnede med denne mulighed, men de nye sikringsanlæg tegner allerede nu, i naturen, den kystlinje, som man mener, bliver fremtidens. B. S.[2]

Thisted Amts Tidende den 22. august 1955

Den sidste ende af Thyborøndiget under opbygning

Det store Thyborønarbejde slutter ved kommunevejen til Lodbjerg.

VBV i Agger holder sommerferie i denne tid, men om nogle dage tager man fat på ny. Arbejdet i år omfatter bl. a. bygningen af den allersidste digestump i henhold til Thyborønloven. Efter at sødiget over Flade Sø er fuldført, skal digets landforbindelse sikres. Det sker ved, at man kører lerjord fra bakkerne i Rodenberg tværs over søen og lægger det sidste stykke dige fra søbredden over engene og op til den højere liggende kommunevej fra Roddenbjerg bro til Lodbjerg. Diget er allerede udlagt i fuld udstrækning, men det er dog kun begyndelsen, man ser endnu, idet det skal føres op i højden, så et indtrængende stormflodsgennembrud ved havtangen i alle tilfælde vil betyde, at det indtrængende salte havvand standses ved Roddenbjerg.

Det er et meget betydeligt arbejde, som udføres her; sommeren vil gå til ende, inden diget bliver færdigt. Digerne efter Thyborønloven strækker sig nu fra Lodbjerg over Flade Sø, langs søbredden til Agger og derfra med en afbrydelse over Tåbel hede langs Aggertangen til Thyborøn kanal. På den sydlige side af kanalen begynder digerne igen. De når helt ind til Harboøre.

Forstærkning af stenkastningen på molen

Inden ferien blev der af VBV i Agger udlagt jernbanespor på Nordre havmole ved Agger. Disse forberedelser betyder ikke, at molen skal forlænges i år, men derimod må man i gang med en hårdt tiltrængt forstærkning af stenkastningen på molens nordside.

Efterårets og vinterens storme gik hårdt ud over de mange tusind tons granitblokke, som blev udlagt sidste sommer. De vældige stenklodser forsvandt simpelthen i havet og blottede en del af selve molekernen, som derved blev stærkt udsat for overlast fra bølgeslaget.

Nu er der kommet nye ladninger af svensk granit fra Lysekil. De ligger rede til at blive kørt ud på molen og kastet i havet. Også dette arbejde skal man være færdig med i løbet af et par måneder, for når efterårsstormene sætter ind, vil sveller og jernbanespor øjebliklig blive skyllet i havet eller forvandlet til krøllet jern. Det har man før været ude for, derfor er man nødt til at indskrænke den egentlige arbejdstid på molen til de bedste sommermåneder. *B. S.*

[2] *Lokalredaktør ved avisens Hurup afdeling, Børge Steffensen, Hurup*

Thisted Amts Tidende den 27. oktober 1956

Ørum Sø sikret mod havet

VBV i Agger har stadig 30 mand i gang med de tilbagetrukne sikringsanlæg ved Roddenbjerg. Man er nu nået så vidt med digebygningen over Flade Sø, at det kan siges, at Ørum Sø og det bagvedliggende område er sikret mod stormflodsgennembrud. Det var meningen, at sødiget skulle bringes op i tre meters højde inden vinteren. Man har nu overalt nået de tre meter og lidt mere, og fortsætter arbejdet indtil hele diget har nået den kronehøjde på fem meter, som er fastsat i Thyborønloven. Arbejdet skal videreføres vinteren igennem for så vidt der ikke kommer strenge frostperioder.

Også arbejdet på det Nordre tværdige ved Agger er ved at være afsluttet. Dette dige er bygget i forskellige afsnit, dels ved hjælp af bulldozers, dels ved tipvognstog. Til foråret vil der blive sået græs på skråningerne, hvorefter det nye dige hurtigt vil falde sammen med landskabet. Den yndede vej omkring Flade Sø gennem klitplantagerne har været spærret så længe, dige bygningen stod på, men VBV har allerede nu anlagt en ny vej på rampen over diget, så nu kan man igen benytte den kønne vej omkring søerne.

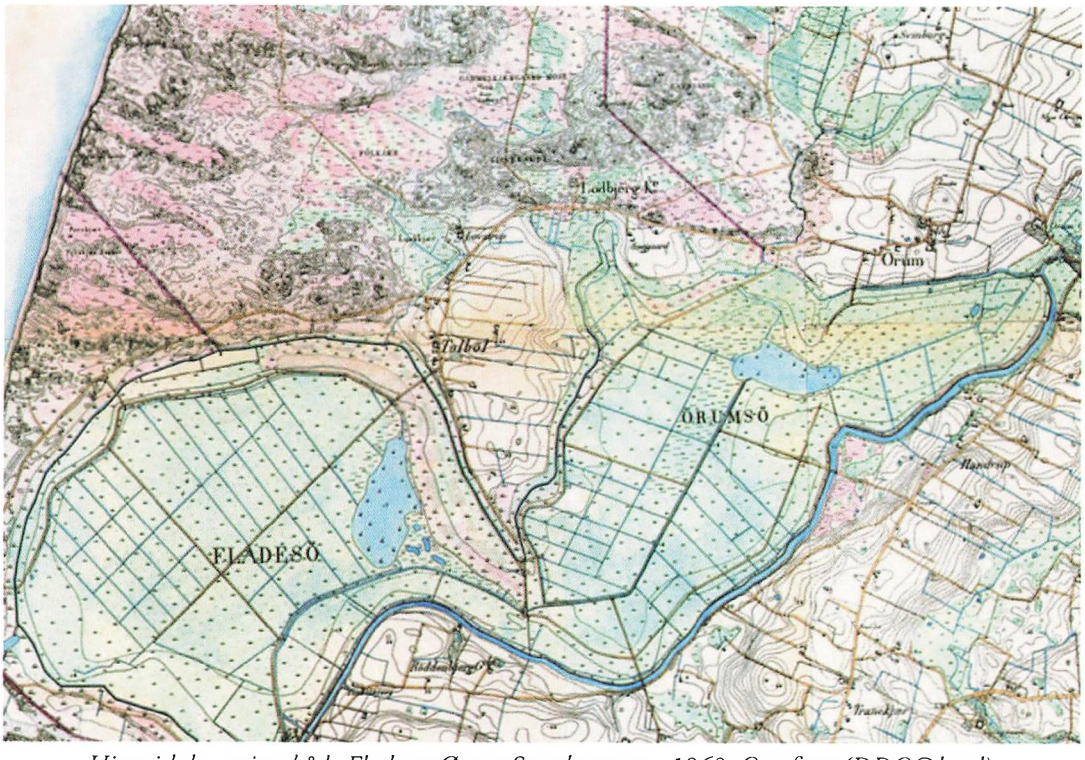

Historisk kort viser både Flade og Ørum Sø udtørret ca. 1868. Ortofotos (DDO®land). Bemærk landkanalen mod sydøst.

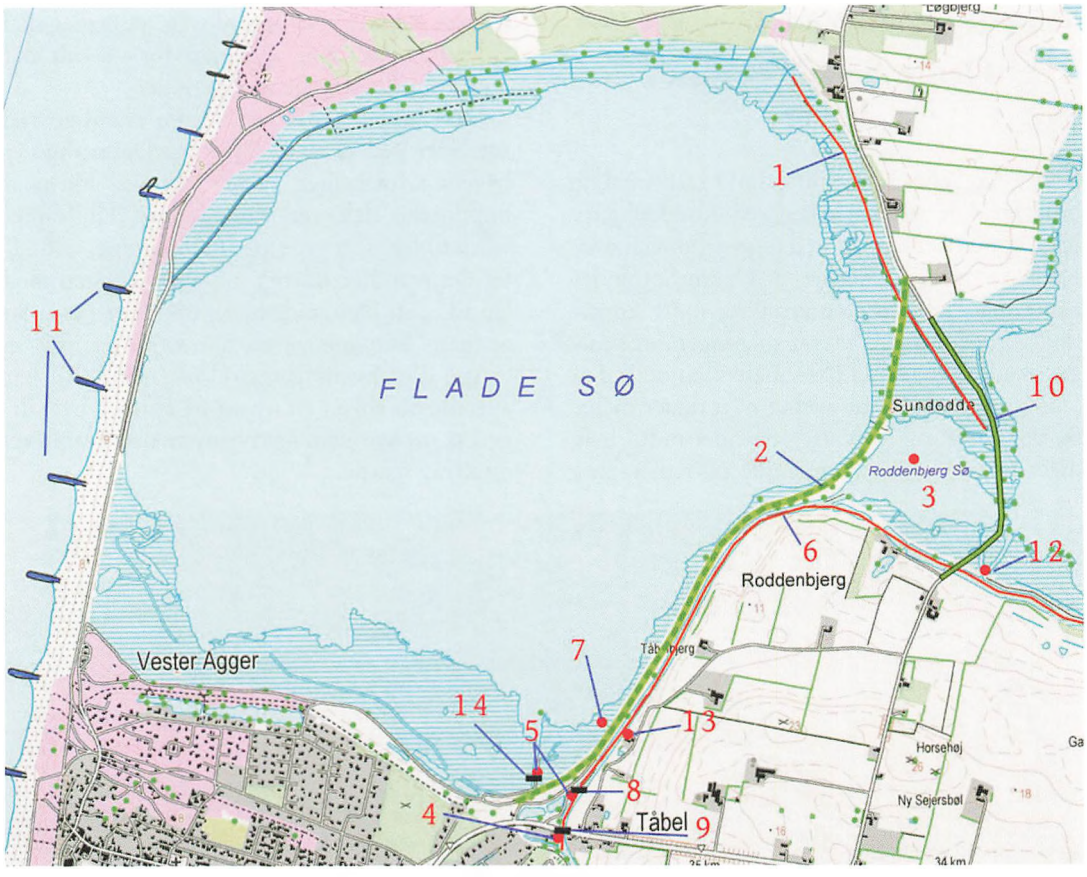

Kortforklaring:

1. Afvandingskanal anlagt i 1621 og uddybet i 1867 ved tørlægningen af Flade og Ørum Søer

2. Dige anlagt øst og syd om Flade Sø i 1958

3. Roddenbjerg Sø, afsnørret i 1958 i forbindelse med digeanlæg

4. Udløb fra Flade Sø

5. Redskabshuse til fiskeriet

6. Kastet Å udgravet i den gamle landkanal i 1958

7. Ruin fra tørlægningen i 1867 – måske møllefundament eller pumpestation

8. Stem i Kastet Å anlagt i 1957 fornyet i 1990

9. Sluse anlagt 1908

10. Dæmning anlagt 1873

11. Høfder anlagt 1908. Forsøgt forstærket i 1930'erne med et trappedige; men havet brød igennem i 1936. Atter forstærket i 1950'erne

12. Rester af anlæg måske møllefundament fra udtørringen i 1867

13. På begge sider af Kastet Å er der rester af anlæg – måske brofæste fra udtørringen i 1867

14. Stem sandsynligvis anlagt i 1957-58.

Efterskrift af Jens Handrup

Ovenstående artikler skal ses som et tidsbillede af arbejdet med at lave regulering i den nedre del af Thys store vandsystem fra Sjørring i nord til Krik Vig mod syd. Selv om digebyggeriet var en del af det i artiklerne nævnte Thyborønprojekt, var hovedformålet her at lave en udbygget kystsikring mod et truende gennembrud fra Vesterhavet ved Flade Sø. Diget skulle jo sikre de lavere liggende arealer langs åløbet mod store oversvømmelser langt op i vandsystemet.

Det gigantiske digebyggeri i 1950'erne, hvoraf kun en mindre del er beskrevet i de tre avisartikler, satte markante spor i landskabet - hele 20 km fra Tolbøl til Harboøre. For bedre at kunne forstå dette projekt er det en god idé at se på, hvad der er gået forud af geologisk og menneskelig påvirkning. Som så meget andet har det handlet om udnyttelse og økonomi.

Oprindeligt var Flade og Ørum Sø en fjordarm i forlængelse af Krik Vig. Med den stadige landhævning efter istiden blev området efterhånden til en stor sø på 1200 ha. / 12 km2 – kaldet Flade Sø. Det betød, at vandet nu blev mere fersk, selv om der skete en vis opblanding med saltvand ved forhøjet vandstand. Med den tiltagende sandflugt ved Agger sandede udløbet til Krik Vig imidlertid helt til i begyndelsen af 1600-tallet, hvilket forårsagede store oversvømmelser langt mod nord langs vandsystemet. I 1621 gav Kong Christian den 4. derfor tilladelse til at grave en afvandingskanal fra Flade Sø til Krik Vig, så de oversvømmede områder igen kunne anvendes til landbrugsmæssige formål.

I 1800-tallet afvandes søen. Åløbet ledes uden om søen gennem en landkanal. Søen tørlægges ved hjælp af grøfter og kanaler, hvorfra vandet pumpes op i landkanalen. Formålet med denne operation var at indvinde land til studegræsning.

Projektet viser sig imidlertid ikke at være rentabelt. Selskabet bag går fallit, og i 1878 opgives forehavendet – og pumperne standses. Resterne af den gamle landkanal langs østbredden af Ørum Sø og gamle grøfter i kanten af Flade Sø ved sikringsdiget står i dag som vidnesbyrd om dette kuldsejlede landvindingsprojekt. I 1880'erne bygges der imidlertid en mindre dæmning for at dele søen i to – Flade Sø og Ørum Sø. Formålet var på ny at tørlægge Ørum Sø, men planerne om dette udtørringsprojekt opgives i 1892. Vejen mod nord fra broen ved Roddenbjerg Sø er anlagt på den nævnte dæmning.

Mellem Vesterhavet og Flade Sø var der efterhånden kun en smal og sårbar klitstribe tilbage. I 1914-1918 bygges der høfder, og der anlægges et dige mellem Flade Sø og havet som en sikring mod et stormflodsgennembrud. Kampen mod havet er fortsat lige siden. I 1930'erne forstærkes kystsikringen efter hollandsk forbillede med bygning af et såkaldt trappedige mod havet - klædt i beton. Men heller ikke denne teknik kan på dette sted modstå havets evindelige gnaveri og har været udsat for sammenbrud flere gange siden, hvilket der i skrivende stund kan ses et eksempel på ved de nordligste høfder ud for Flade Sø, hvor der i forbindelse med den forestående udbedring af sammenbruddet skal etableres et ekstra stykke sikringsdige mellem Vesterhavet og Flade Sø.

Ved at gå en tur på digestykket Tåbel- Tolbøl kan man på halvvejen få et godt indtryk af hvor meget jord, der den gang blev flyttet. Lige på østsiden af diget og Kastet Å er det nemlig meget tydeligt, hvor stort et bid der er taget ind i siden af bakkedraget, Roddenbjerg.

Hvad sker der så med Flade Sø efter digebyggeriet ved Roddenbjerg?

Fra 1958 ledes vandet fra Hvidbjerg Å uden om Flade Sø gennem Kastet Å til Krik Vig.

Kastet Å er en oprenset og uddybet udgave af den gamle landkanal fra Roddenbjerg Sø til Tåbel langs det nyanlagte sikringsdige. Fra Tåbel går kanalen videre til Krik Vig. Efter dette dramatiske skridt bliver Flade Sø en brakvandssø uden nævneværdig gennemstrømning, og efterhånden med et forhøjet saltindhold pga. indsivning fra havet.

Et projekt i Naturstyrelsen for Flade Sø skal efter endnu en udsættelse måske gennemføres i 2017. Denne gang handler det ikke om at tilgodese landbrugsmæssige interesser, men i stedet om natur og miljøhensyn. Projektet går ud på igen at lede vandet gennem Flade Sø, og

det skal samtidig tilgodese flere interesser og hensyn:

- Der skal genskabes et mere oprindeligt vandmiljø i Flade Sø med gennemstrømning af ferskt vand.
- En nyanlagt ø på seks ha. skal hjælpe til med at lede vandet rundt i hele søen og dermed forlænge dets opholdstid i søen. Desuden giver øen plads til etablering af nye fuglekolonier af især måger og terner.
- Vandets tilstræbte lange opholdstid i søen skal medvirke til - gennem plantevækst og denitrifikation - at rense vandet for ca. en tredjedel af det tilførte kvælstof fra agerlandet og dermed reducere den for høje tilførsel af kvælstof til Limfjorden.
- Sikringsdiget skal bevares, da faren for gennembrud fra havet absolut ikke er drevet over, men der skal gennem en tunnel med slusesystem laves et indløb ved Roddenbjerg Sø samt et tilsvarende udløb nær stemmet ved Kastet Å.

Skitse over Thyborønprojektet fra lov nr. 454 af 14. august 1946.

Thyborønprojektet gik i sin helhed ud på at lukke Thyborøn Kanal.

Digerne langs Agger Tange og Harboøre Tange skulle forbindes med et dige over Thyborøn Kanal for at lukke af for havets frie adgang til Limfjorden. Der skulle dog etableres sluseporte til gennemsejling og til regulering af vandstanden i Limfjorden.

Det var fiskerne mildest talt ikke tilfredse med. Allerede i 1946 sejlede en flåde af 180 fiskekuttere i protest mod denne beslutning fra Thyborøn til København, hvor 15.000 københavnere mødte op for at tilkendegive deres støtte til fiskerne i deres protest mod politikernes opbakning omkring landbrugets interesse i at få lukket Thyborøn Kanal. Projektet blev efter pres fra flere sider opgivet.

Digerne står i dag som et monument over konflikten mellem fiskeriets og landbrugets interesser, som Kjeld Hansen udtrykker det i 'Det tabte land'. At Limfjordsfiskeriet så af andre årsager – blandt andet landbrugsmæssige - i dag er en sagablot, ja det er en ganske anden historie.

Kilder:

»Flade Sø i kulturhistorisk perspektiv«, rapport udarbejdet 2015 for Nationalpark Thy og Museum Thy af cand. mag Mie Buus.
Betænkning vedrørende Thyborøn Kanal afgivet af Ministeriet for offentlige arbejder 1957.
LOV nr. 454 af 14. august 1946.
Kjeld Hansen, 'Det tabte land' 2008
Henrik Schjødt Christensen, Naturstyrelsen.

En perle i Thy

Af Svend Sørensen, Skovsted

"Kan I huske, at folk altid løb rundt med de her latterlige smartphones og bærbare computere ?"

Sådan lyder én af replikkerne i årets Fyrspil, der blev afviklet i Morup Mølle. Manden, der siger replikken, befinder sig 25 år ud i fremtiden, altså i 2041, så han kan tillade sig at gøre nar ad de gammeldags mobiltelefoner. Vores nutid er blevet fortid.

Det er imidlertid kun en mindre del af stykket *En perle i Thy,* der foregår i fremtiden. Det er altså ikke egentlig *Science-fiction,* som forbindes med den litteratur, der fantaserer over de farer og muligheder, videnskaben kan bringe i fremtiden. Men årets Fyrspil passer ikke helt ind i genren. Nok er der sket en markant teknisk udvikling i 2041, men ellers er menneskene, som vi kender dem i dag. Året 2041 er brugt til at sætte perspektiv på tidligere tider og altså også vores egen tid.

Da jeg fik opgaven med at skrive et Fyrspil til Morup Mølle, kom jeg straks til at tænke på Sydthy Årbog. Hvis der skulle findes historiske oplysninger om Morup Mølle, så måtte årbogen være det helt rigtige sted at lede. Spillet skulle foregå ved kroen, så det var oplagt at lede efter oplysninger om den. Og årbogen svigtede ikke. I 2004 havde Elly Mardal skrevet om Morup Mølle i svundne tider. Senere var Erna Jessen så venlig at fortælle mig om sin families tilknytning til kroen i 1900-tallet.

Sydthy Årbog havde imidlertid mere at byde på. I 1986 havde Poul Friis en artikel om mejeriet, og i 2002 beskrev Knud Madsen Nielsen sin læretid i brugsforeningen. Årbogen har med andre ord en stor del af æren for årets Fyrspil. Når vi modtager årets udgave af årbogen, kan den læses som en ny bog, men den er sammen med tidligere årgange en vidensbank for den lokale historieskrivning. Et egnsspil har for mig altid været en alternativ måde at formidle lokalhistorie på – en anden platform end mit daglige arbejde på museet. Men det kan godt give hovedbrud. Jeg starter med at samle en masse oplysninger og ender med at smide det meste væk igen. Det skal jo helst fungere som et dramatisk spil, der kan underholde publikum.

Ud over årbogen havde jeg i forvejen et nært forhold til Morup Mølle i form af en ravkæde, som jeg ofte er stoppet op ved på Thisted Museum. De ca. 170 ravperler blev fundet i én af fire jordgrave, som blev udgravet i 1984. Flintaffald og keramik viste, at gravene var blevet anlagt på en tidligere boplads. Gravene var fra yngre stenalder, og ravkæden blev fundet i den største af gravene.

Der var med andre ord muligheder for at lave et spil med nogle nedslag i Morup Mølles historie. Da opstod ideen med at gå 25 år ud i fremtiden og anskue begivenhederne herfra. På dette tidspunkt har det verdensomspændende firma *Sony* placeret sit europæiske center i Morup Mølle. Her har det ligget i 20 år, og det er netop dette jubilæum, der skal fejres. Et festudvalg på tre holder møde på kroen (jo, kroen er blevet genåbnet til den tid). Festudvalgets medlemmer er enige om at satse på et egnsspil som i de gode gamle dage. Det skal i parentes bemærkes, at jeg begyndte at arbejde med manuskriptet i slutningen af 2014. At det så kom frem som den store nyhed i februar 2015, at Apple ville placere et datacenter i Foulum nordøst for Viborg, bekræftede kun ideens bæredygtighed.

Titlen til årets Fyrspil *En perle i Thy* kan forstås på to måder. På den ene side er den ment som en hyldest til det naturskønne område, som engang gjorde Morup Mølle til et af Thys mest yndede udflugtsmål. På den anden side hentyder titlen til en ravperle, som indgår i spillet. Vi er med på perlens lange rejse helt fra stenalderen og frem til 2041.

Og hvad er det så, perlen har oplevet på sin rejse? Jo, den har været med til en begravelse for over fem tusinde år siden. Efter at have levet et stille liv i mange år oplevede den i 1771, at

møllerenken i Morup Mølle fik en ny husbond. Perlen oplevede derefter mejeriet og brugsforeningen i Morup Mølle. Mejeriet i 1917, da det blev brugt som badeanstalt, og brugsforeningen i 1950, da Knud lige var kommet i lære. Endelig er perlen med ved en madkurvefest ved den gamle kro i 2016.

Som publikum træder vi så at sige ind i hovederne på festudvalgets medlemmer. Med deres øjne oplever vi de muligheder, som de har oppe at vende. Vi hører deres argumenter, og så træder skuespillerne frem på grønsværen. Ideerne og fantasierne bliver til virkelighed for øjnene af os.

Et Fyrspil er et resultat af mange folks forenede kræfter. For min del har opgaven været at levere et manuskript, som instruktør og skuespillere kan arbejde ud fra. I den forbindelse vil jeg gerne rette en tak til bestyrelsen for Fyrspillene i Sydthy for samarbejdet og til instruktøren Jacob Jessen for veludført arbejde. Og ikke mindst til de mange dygtige aktører. Mads Tølbøll var min første kontakt med Fyrspillene. Det var ham, der satte mig i gang. Midt under prøverne slukkede kræften lyset for den ellers så livskraftige mand. Mens jeg overværede premieren, faldt mine tanker flere gange på ham. Æret være hans minde!

Spillets fremtidsperspektiv er også at få folk til at tænke på fremtiden. Skal vi gå rundt og hænge med mulen, fordi udviklingen i mange landsbyer er gået i stå? *En perle i Thy* er en protest mod denne udvikling. Vi må aldrig holde op med at tro på fremtiden!

Spillet sluttede med en sang bestående af 4 vers, der er bygget op om de fire elementer: Jord, ild, vand og luft. Jorden præsenteres af landbrugslandet, ilden af solen, vandet af åen og luften af fuglene. En iørefaldende melodi af Mads Hov Jeppesen fremhævede teksten på fornem vis. Første vers har følgende ordlyd:

Igennem byen en å sig slynger
på vandet sidder svanen og gynger
mod strømmen fiskene svømmer
ænder letter rappe og rømmer
Morup Mølle i Thy
vandløbets by
vandløbets by
Morup Mølle i Thy.

Fra museets arbejdsmark

Af Jytte Nielsen, Museum Thy

Miraklernes tid er ikke forbi

Nedgravningen af et højspændingskabel fra Bedsted og sydover gennem Sydthy skulle vise sig at blive den indirekte årsag til, at en forsvunden runesten igen så dagens lys. En lokal landmand var på besøg på en af de udgravninger, som museet arbejdede på, og han kom i snak med museets arkæolog. Samtalen ledte hen på en sten, som landmanden havde hjemme i sin have, og nærmere bestemt en sten med mulige streger på. Streger som kunne være runer. Museets arkæolog lovede at kigge forbi på gården i Boddum, hvortil stenen var bragt. Og så tog tingene fart!

Det viste sig nemlig, at det drejede sig om et fragment af den længst forsvundne Ydby-runesten, og begejstringen ville ingen ende tage. Nationalmuseets folk rykkede ud og med dem den samlede presse. For en kort stund var gårdspladsen i Boddum fyldt med sendevogne, pressefotografer og journalister. Så langt væk som i finske medier kunne man læse om sensationen, nemlig at en runesten, forsvundet for omkring 200 år siden, nu var genfunden. Hos familien Ole Kappel, hvortil fragmenter af stenen var flyttet, blev der spist mange boller og drukket mange kopper kaffe den 17. marts 2016, hvor nyheden om stenen blev bragt i alle medier. Og hvad er så historien om den forsvundne runesten?

Kort fortalt stod der i Flarup ved Ydby en runesten, som blev tegnet og registreret af Søren Abildgaard i år 1767. Godt 50 år efter kom tegneren Rasmus Henrik Kruse forbi gården i Flarup for at se og beskrive stenen, men den var da forsvundet, og korttidshukommelsen hos den lokale befolkning var tilsyneladende forsvundet, for ingen kunne huske stenen, og hvad der var sket med den. Heldigvis havde Abildgaard lavet så god en tegning af stenen, at teksten var kendt. På stenen stod der: "Troels og Leves sønner satte på dette sted stenen efter Leve". Stenen må være flyttet og hugget i mindre stykker i løbet af de godt 50 år mel-

Fragtment af Ydby-runestenen.

lem 1767 og 1821. Det er netop på det tidspunkt, at gården Søndergaard i Ydby opføres, og det er da også herfra, at fragmenterne af den genfundne sten stammer. Det største fragment bærer helt tydelige spor af at være anvendt som dørtærskel, idet fladen er slidt helt glat, og der er huller, som har været brugt til fastgøring af en dørkarm. Ole Kappel købte Søndergaard i 1990 og nedrev den efter nogle år. Flere af de store granitsten fragtes til Boddum, hvor de anvendes i en brolægning samt til havebænk.

Historien om den genfundne runesten fra Ydby er næsten for god til at være sand, for det er yderst sjældent, at det lykkes at genfinde tabte eller forsvundne "skatte". Men der skulle ikke mere end en ordveksling til mellem en landmand og en arkæolog, for at en del af Thys kulturarv blev genfunden – og hvilken del.

Påskemorgen Lodbjerg

Sommerens særudstilling på Heltborg Museum tog sit udgangspunkt i Maja Lisa Engelhardts udsmykning af Lodbjerg kirke. I 2008 udførte hun to nye sidefløje til den lutheranske fløjaltertavle i kirken. Når fløjene er lukkede, er motivet den lukkede grav, og når de står åbne, viser de hhv. den tomme grav og den genopstandne frelser. Fløjene er udført i støbt bronze. Maja Lisa Engelhardt farvesatte også kirken, og med det gyldne skær i kirkerummet er et besøg i Lodbjerg kirke blevet forbundet med mystik og guddommelighed. Kunstneren og undertegnede havde en uformel aftale om, at når lejligheden bød sig, ville hun gerne udstille sin kunst på Heltborg Museum. Det skete så i sommeren 2016. Siden udsmykningen af Lodbjerg kirke har hendes ægtefælle, kunstneren Peter Brandes, udført glasmosaikker til vinduerne i Hvidbjerg Vesten Å kirke, og Maja Lisa har skabt et stort bronzekors til Ørum Kirkegård. Sammen med Bjørn Wandall, Pakhuset i Krik og kunstnerparret blev det aftalt at lave en dobbeltudstilling i hhv. Heltborg og Krik.

Til udstillingen på Heltborg Museum tog Maja Lisa Engelhardt udgangspunkt i "den opstandne" figur fra sidefløjen i Lodbjerg kirke og udførte 41 monotypier. Men udstillingen viste også forarbejderne til de to sidefløje. Forud for

Maja Lise Engelhardt og Kaj Mogensen signerer bogen »Opstandelseslyset«.

støbningen i bronze var der støbt flere udgaver i gips, som hun havde brugt som forlæg for farvesætning. Den store udstillingssal på Heltborg Museum blev malet og mørkelagt, og et helt særligt rum til værkerne dannede den perfekte ramme til en stemningsfuld udstilling. Tidligere sognepræst i klitsognene, Kaj Mogensen, fik i forbindelse med udstillingen udgivet en prædikensamling, som blev illustreret med Maja Lisa Engelhardts monotypier. Udstillingen blev en stor succes, og mange tog turen rundt til de tre kirker og de to udstillingssteder i sommerens løb.

Kulturhistorien i Nationalpark Thy

Helt tilbage fra Nationalparkens spæde start har Museum Thy arbejdet med de kulturhistoriske elementer. De sidste to projekter, der er blevet afrapporteret, omhandler Flade Sø og Hanstholm Vildtreservat. Begge er udarbejdet af etnograf Mie Buus. I nationalparkplanerne fylder de naturmæssige forhold meget, og mange forbedringer af naturforholdene har høj prioritet. Det er derfor væsentligt, at alle kulturskabte elementer beskrives og dokumenteres godt, før de evt. fjernes til fordel for et naturgenopretningsprojekt eller lignende. Eller at forudsætningerne for en fredning beskrives som i tilfældet med Hanstholm Vildtreservat.

Museum Thy forsøger til stadighed at tilvejebringe ny viden om forholdene her i Thy og har netop færdiggjort en stor kildeindsamling og gennemgang vedrørende sandflugten i historisk tid i specielt klitsognene i Thy, men også lovgivningen som sådan. Museumsinspektør Marianne Sørensen har været store mængder arkivalier igennem på de landsdækkende arkiver, og der foreligger nu mange tusinde siders affotografering. Arbejdet er betalt af Nationalpark Thy.

I september måned afholdt museet et to-dages seminar om sandflugt. Første dag bestod af foredrag – fra geologer, over arkæologer til historikere og skovfolk. Alle deltagere blev meget klogere på vind, sand og vand. Seminarets anden dag var helliget en ekskursion til udvalgte lokaliteter i Nationalpark Thy, hvor sandflugten har sat sine tydelige spor. Museet arbejder

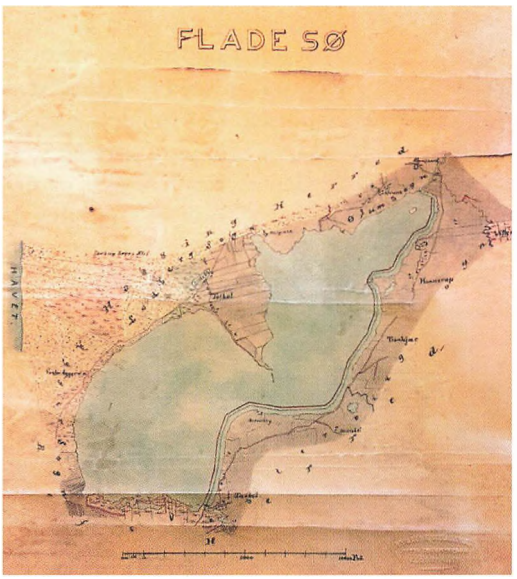

Gammelt kort over Flade Sø.

i øjeblikket på at kunne indgå i et par større forskningsprojekter med danske og udenlandske museer og universiteter om sandflugtsrelaterede emner. Heldigvis hersker der ingen tvivl om, at Thy er beriget med både gode fysiske lokaliteter og godt kildemateriale til belysning af sandflugtens historie.

Fra kant til kant

Museet har igennem en årrække arbejdet sammen med en række andre museer – alle beliggende i Udkantsdanmark. Samarbejdet har resulteret i undersøgelser af en række landsbyer – fra Thy er Bedsted og Klitmøller repræsenteret, men der er også gennemført et fælles udstillingsprojekt. Sammen med kunstneren Thomas Wolsing fra Hundborg har fem museer hver udvalgt en bygning, som stod over for en afvikling – altså en regulær nedrivning. Museerne har så dokumenteret bygning og forfald, og Thomas Wolsing har arbejdet med en kunstnerisk vinkel på samme bygning. Det har resulteret i fem udstillinger under overskriften "Fra kant til kant". Her i Thy valgte vi at sætte fokus på hovedgården Øland ved Harring, og i sommeren 2016 kunne man på Thisted Museum se udstillingen "WHY?", som i store collager, korsstingsbroderier og sound slides satte

stedet i fokus og fortalte den triste historie om den gamle gård, som ikke stod til at redde. At bruge kunsten i formidlingen af traditionelle kulturhistoriske emner viste sig at være konstruktiv og forløsende. Så det bliver sikkert ikke sidste gang, at et sådant parløb forsøges.

Museernes samlinger

Museum Thy havde indgået en kontrakt med Kulturarvsstyrelsen om digitalisering af museets samling. Oversat til dansk betød det, at museet pr. 1. januar 2016 skulle have indført alle genstande med tilhørende oplysninger i den store fællesdatabase, som alle statsanerkendte museer indberetter til. Aftalen blev indgået i 2009, og på det tidspunkt troede vi, at samlingen var på omkring 89.000 genstande. Det var den også – så godt og vel. For vi endte op med 102.000 genstande – fra flinteflækker til blå kaffekander. Men stor var glæden hos ledelse og medarbejdere, da det stod klart, at vi kunne indfri aftalen til Kulturarvsstyrelsen. Knapt var vi færdige, før det blev meddelt os, at der indføres et nyt landsdækkende registreringssystem SARA – nu i dette efterår. Heldigvis kan vores indtastninger konverteres, så nu håber vi blot, at "skidtet" virker! Med de fælles systemer skal alle borgere i og udenfor kongeriget kunne se, hvad det enkelte museum har i sine samlinger, samt de mest elementære oplysninger om genstandene.

En valkyrie fra Sydthy

Sidste år blev der ved Vestervig fundet en sølvfibula, forestillende en hest med rytter samt en stående person, der holder et skjold. Det er to kvinder, hvis man skal dømme ud fra klædedragt og frisure, og de tolkes da også som valkyrier og kan henføres til vikingetidens mytologi. Fibulaen er blot 2,7 x 2,4 cm stor. Den blev fundet af en metaldetektiv/detektorfører og er selvfølgelig erklæret for Danefæ.

Når jeg indledte denne beretning fra museets arbejdsmark med overskriften "Miraklernes tid er ikke forbi", skyldes det bl.a. også dette unikke fund. For et museumsmenneske er Thy en sand guldgrube af historier – lige fra de arkæologiske fund til skriftlige kilder, kunstneriske

Valkyriefibel fra Vestervig.

fortolkninger og brugsgenstande. Og så er det heldigt, at mange, både lokale og tilrejsende, er opmærksomme på den rige kulturarv, hvilket tilføjer ny viden til hele den store historie om Thy fra tidernes morgen til nu.

Museet er også heldigt på mange andre områder, men mest heldigt med en trofast befolkning, som hjælper med mangt og meget, og som altid stiller viden og kræfter til rådighed. Det er ingen selvfølge. Så tak for støtte og hjælpsomhed i årets løb.

Snart er der igen julemarked på Heltborg Museum, udstilling om J.P.Jacobsen og kunsten i Thisted, udgivelse af hæftet Jul I Thy 2016 og meget andet. Vi ønsker jer alle hjertelig velkommen på museet.

Egnshistorisk Forening for Sydthy

Af Henrik Eriksen, Bedsted

Thinghuskroen i Vestervig udgjorde rammen for vores generalforsamling d. 17. november 2015. De ca. 70 medlemmer, der var mødt frem, begyndte aftenen med at synge "Nordvest i Danmark jeg ved en plet" skrevet af Foged-P.

Som dirigent valgte forsamlingen Knud Ole Henriksen, Bedsted. Formanden kom i sin beretning bl.a. ind på værdien af begrebet "SOGNEREPRÆSENTANT". Det er "guld værd", at der rundt omkring i Thy er personer, der optræder som foreningens ambassadører – er bestyrelsens forlængede arm til vores medlemmer. Vores forening er bygget op på mange medlemmers engagement – mange personer deltager aktivt i foreningens mange gøremål. Det, føler bestyrelsen, er en stor styrke for foreningen - her og nu, men også når vi tænker på fremtiden. Formanden omtalte også det store arbejde, som redaktionsudvalget har med at indsamle og færdiggøre artikler til Sydthy Årbog. Foreningens arrangementer bliver trofast bakket op af medlemmerne. Beretningen gav anledning til kommentarer, men også forslag om hvordan foreningen på nettet kan reklamere for dens aktiviteter samt nå ud til den lidt yngre generation (medlemstallet er desværre nedadgående). Facebook blev foreslået.

Kasserer Leo Jensen, Hurup, aflagde for sidste gang foreningens regnskab. Årets resultat viste et overskud på kr. 13.404. På valg til bestyrelsen var Gitte Jensen Sloth, Ruth Thinggaard og Rita Christensen. Der var genvalg til alle. Bjarne Madsen blev genvalgt som suppleant. Formanden takkede foreningens kasserer, Leo Jensen, der ikke ønskede at fortsætte. Leo arbejder med en sikker og "venlig" hånd. Der er bare styr på tingene! Som afslutning fik Leo overrakt et par flasker vin. Ny kasserer i foreningen er Knud Ole Henriksen, Bedsted. Formanden kunne også oplyse, at Ruth Thinggaard, efter mange års trofast arbejde, er udtrådt af redaktionsudvalget – afløseren er Helge Thinggaard. Efter generalforsamlingen var der et musikalsk indslag ved "Tow for sjow" v. Helle og Roald Jensen, Vestervig. Efter det store kaffebord præsenterede Bjarne Madsen fra redaktionsudvalget "Sydthy Årbog 2015", og de forventningsfulde fremmødte fik årbogen udleveret. Aftenen sluttede med sangen " Der er noget i luften".

På det efterfølgende bestyrelsesmøde konstituerede bestyrelsen sig. Henrik Eriksen blev valgt til formand. Willy Mardal til næstformand og Rita Christensen til sekretær. Øvrige medlemmer af bestyrelse: Ruth Thinggaard, Vestervig, og Gitte Jensen Sloth, Agger. Knud Ole Henriksen(uden for bestyrelsen) er som før nævnt foreningens nye kasserer.

Den 6. april fik foreningen under navnet "Vi er også fra Sydthy" lavet en offentlig Facebookgruppe. Bestyrelsen håber, at mange her vil komme med små historiske indslag fra Sydthy. Måske har I også billeder, som I vil dele med andre. Foreningen vil også bruge dette forum i forbindelse med årets arrangementer. Tak for de mange indlæg! Her i begyndelsen af september er der 165 brugere – FLOT!

Tirsdag d. 19. april havde vi på Hurup Bibliotek et foredrag med museumsinspektør Jens Andersen, Museumscenter Hanstholm. Emnet var: "Atlantvolden i Thy". Jens Andersen fortalte om Thy, som under 2. Verdenskrig var et militært brændpunkt. Langs kysten i Nationalparken kan man stadig se de mange vidnesbyrd fra dengang, Danmark var besat. Det var en god, lærerig historisk aften. Arrangementet skete i et samarbejde med Hurup Bibliotek.

Vilhelmsminde syd for Morup Mølle var målet for vores aftenudflugt torsdag d. 16. juni. De mange fremmødte hørte Henrik Eriksen fortælle om proprietærgårdens historie fra 1857-1924. Ejvind Hove voksede op på Vilhelmsminde Mark i 30-erne og fortalte om opvæksten på Vilhelmsmindevej nr. 3. Desuden

fortalte Thorning Christensen om Vilhelmsminde Mark anno 2016. Hanne Mungart og Mogens Skarby ejer hovedbygningsparcellen i dag, og deres dejlige have udgjorde rammen for arrangementet.

Flarup ejerlav og den genfundne runesten var emnet torsdag d. 18. august. Mødestedet var Flarupgård, hvor Bjarne Madsen fortalte om "Flarup Bye", og Charlotte Boje Andersen fortalte om den genfundne runesten. En spændende aften med historiske indlæg fra 2 særdeles vidende personer. Aftenen sluttede på Heltborg Museum. Arrangementet skete i et samarbejde med Museum Thy.

Søndag d. 28. august gik udflugten til "Kongernes Jelling". Jelling var under Gorm den Gamle og Harald Blåtand centrum i den danske historie. En dejlig lærerig dag med en meget kompetent lokal guide – virkelig en dannelsestur! Desuden fik vi en god kulinarisk oplevelse på Vandel Kro.

Bestyrelsen forsøger efter bedste evne at opfylde medlemmernes lokalhistoriske behov. Vores arrangementers gennemførelse/succes er afhængig af jeres deltagelse, derfor er det vigtigt, at I til enhver tid giver jeres mening til kende. Vi hører gerne fra jer om vores aktiviteter – ordet "plejer" må ikke bruges for tit, foreningen skal være "i bevægelse".

Jeg vil slutte med et vers fra sangen: "Jeg ser de bøgelyse øer" skrevet af L. C. Nielsen.

Og derfor bøje vi vort sind, hvor vi i verden går,
Med længsel mod de strømme, som disse kyster når;
og derfor samle vi hvert navn, som steg af folkets jord,
i dem vor fortid leved, af dem vor fremtid gror.

Sct. Thøgers Kilde ved Kildedal i Hassing.

Sådan får du kontakt til Egnshistorisk Forening for Sydthy

Drejer det sig om medlemsskab, spørgsmål og/eller forslag til foreningsarbejdet med mere: Kontakt da et bestyrelsesmedlem eller en kontaktperson.

Bestyrelsen:

Henrik Eriksen (formand), Rishøjvej 16,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 58 40
henrik.eriksen1@skolekom.dk

Willy Mardal (næstformand), Legindvej 102,
Sønderhå, 7752 Snedsted. Tlf. 97 93 91 45
willy@mardal.dk

Gitte Jensen Sloth, Vesterhavsvej 44, Agger,
7770 Vestervig. Tlf. 23 67 88 56
aggergitte@gmail.com

Rita S. Christensen, Gyvelvænget 2,
7755 Bedsted. Tlf. 20 36 11 88
ritachristensen2@gmail.com

Ruth Thinggaard, Klostergade 34
7770 Vestervig. Tlf. 97 94 12 42
r.wt@live.dk

Kasserer (ej medlem af bestyrelsen)
Knud Ole Henriksen, Skolegade 36,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 56 16
til@knudole.dk

Sogne-kontaktpersoner:

Agger: Jens Andersen, Blåbærvej 10,
Agger, 7770 Vestervig. Tlf. 97 94 26 29

Bedsted: Leif Krogsgaard, Morup Møllevej 11,
7755 Bedsted. Tlf. 21 44 47 11

Jenny Kobberø, Syrenvej 3,
7755 Bedsted. Tlf. 51 31 64 35

Boddum: Erik Gravgaard, Fugløvej 1,
Boddum, 7760 Hurup. Tlf. 43 54 54 16

Gettrup: Egon Olsen, Ydbyvej 92,
7760 Hurup. Tlf. 25 77 27 66

Grurup: Bodil Lund Larsen, Visbyvej 23,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 56 75

Hassing: Peter Østergaard, Åbrovej 9,
Hassing, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 61 21

Helligsø: Egon Olsen, Ydbyvej 92,
7760 Hurup. Tlf. 25 77 27 66

Heltborg: Holger Diechmann, Oddesundvej 211,
Heltborg, 7760 Hurup. Tlf. 97 95 19 65

Hurup: Svend Kristensen, Svanevej 12,
7760 Hurup. Tlf. 97 95 24 12
Kristian H. Kristensen, Thyrasvej 43,
7760 Hurup. Tlf. 97 95 61 87

Hørdum: Jens J. Krogh, Møllevangen 5,
Hørdum, 7752 Snedsted.
Tlf. 97 93 63 61

Koldby: Knud E. Nielsen, Fuglhøjgårdsvej 2,
Koldby, 7752 Snedsted. Tlf. 97 93 62 01

Lodbjerg: Betty Jensen, Rønheden 6,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 82 02

Skyum: Ghita Lovmand, Skyumvej 140,
7755 Bedsted. Tlf. 51 74 93 11

Snedsted: Willy Mardal, Legindvej 102, Sønderhå,
7752 Snedsted. Tlf. 97 93 41 66

Svankjær: Vera Møller, Storkjærvej 2,
Svankjær, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 81 63

Sønderhå,
Nørhå og
Hørsted: Willy Mardal, Legindvej 102, Sønderhå,
7752 Snedsted. Tlf. 97 93 91 45

Thisted: Erik Boesen, Gråkildevej 73,
7700 Thisted. Tlf. 97 91 25 40

Vestervig: Uggi Larsen, Ydbyvej 30,
7770 Vestervig. Tlf. 40 53 12 99

Ruth Thinggaard, Klostergade 34,
7770 Vestervig. Tlf. 97 94 12 42

Bjarne Madsen, Astrupvej 6,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 58 03

Villerslev: Githa Lovmand, Skyumvej 140,
7755 Bedsted. Tlf. 51 74 93 11

Visby: Henrik Eriksen, Rishøjvej 16,
7755 Bedsted. Tlf. 97 94 58 40

Ydby: Jytte Sunesen, Brendgårdsvej 67,
Ydby, 7760 Hurup. Tlf. 97 95 64 05

Ørum: Villiam Mortensen, Hvidbjerggårdsvej 18,
Svankjær, 7755 Bedsted. Tlf. 97 94 80 78

Årbogen tilsendes alle medlemmer:
Kontingent for 2016: Kr. 150,00

ISSN 0900 - 2103 · EAN 978-87-88919-38-7